

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK ATASÖZLERİNDE VE DEYİMLERİNDE ŞÜKRAN OLGUSU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Canberk AKBAŞAK

1941010014

DANIŞMAN

DOÇ. DR. Ümral DEVECİ

2022 - Muğla

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK ATASÖZLERİNDE VE DEYİMLERİNDE ŞÜKRAN OLGUSU

CANBERK AKBAŞAK

1941010014

Sosyal Bilimler Enstitüsünde

“Yüksek Lisans”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:17/06/2022

Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 01/06/2022

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ümral DEVECİ

Jüri Üyesi: Dr. Öğrt. Üyesi Baki Bora Hança

Jüri Üyesi: Dr. Öğrt. Üyesi Derya Özcan Güler

HAZİRAN, 2022

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 15/04/2022 tarih ve 1042/11 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24. maddesine göre Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Canberk Akbaşak'ın “ Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Şükran Olgusu” tezini incelemiş ve aday 01/06/2022 tarihinde saat 14:30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul edildiğine oy birliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ümral Deveci

Üye

Dr. Öğrt. Üyesi Baki Bora Hança

Üye

Dr. Öğrt. Üyesi Derya Özcan Güler

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Türk Atasözlerinde ve Deyimlerinde Şükran Olgusu**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

13/06/2022

Canberk Akbaşak

Türk Atasözlerinde ve Deyimlerinde Şükran Olgusu

ÖZET

AKBAŞAK, Canberk. Türk Atasözlerinde ve Deyimlerinde Şükran Olgusu, Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2022.

Bu çalışmada atasözlerinde ve deyimlerde şükran duygusunun nasıl yer aldığı ve hangi açılardan şükran duygularının ve iletilerinin ortaya çıktığı, söz konusu halk kültürü ürünlerine nasıl yansımış olduğu incelenmiştir. Çalışmaya dâhil edilen atasözleri, Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*; Ülkü Kuşçu ve Hüseyin Kuşçu'nun *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*; Rıdvan Öztürk & Osman Uyanık'ın *Kumuk Atasözleri ve Deyimleri*; Özkul Çobanoğlu'nun *Tarihte ve Günümüzde Türk Boylarının Ortak Atasözleri*; H. F. Gözler'in *Türkçemizin Büyük Deyimler Sözlüğü* adlı eserlerinden, Oxford Languages adlı çevrimiçi atasözleri ve deyimler sözlüğünden ve Türk Dil Kurumu'nun çevrimiçi sözlük veri tabanından seçilmiştir. Bu kaynaklarda toplam 18.409 atasözü ve deyim taranmıştır. Şükran duygusunun doğrudan ya da dolaylı şekilde yer aldığı düşünülen Türklere ait 48 atasözü ve 16 deyim tespit edilmiştir. Tespit edilen atasözleri ve deyimlerden 50 tanesi çalışmanın amacı doğrultusunda detaylı incelemeye tabi tutulmuş olup geri kalan 14 atasözü ve deyim ise detaylı incelemeleri yapılan atasözü ve deyimler ile aynı kültürel arka plana sahip olması ve aynı hissiyatlarla şükran duygusunu meydana getirmesi münasebetiyle ayrıca incelememiş olup incelemesi yapılan atasözü ve deyimlerin yanında tezi güçlendirici örnek olarak yer almıştır. İnceleme sonucunda ise atasözlerinde ve deyimlerde işlenen şükran duyguları ve iletileri sınıflandırılarak tablo haline dönüştürülmüştür.

İnceleme aşamasında, atasözleri ve deyimler vasıtasıyla Türk toplumlarının şükran duygusuna çok kıymet verdikleri gözlemlenmiştir. Bununla birlikte atasözleri ve deyimlerin incelenmesi sonucu şükran duygusunun en çok hangi kişilere ve durumlara karşı ortaya çıktığı da tahlil edilmiştir. Şükran duygusunun oluşmasında minnettarlık, hamd, vefa ve saygı gibi hissiyatların önemli olduğu gözlemlenmekle beraber şükran duygusunun, atasözleri ve deyimlerdeki yeri ile Türk toplumunca verilen değeri ayet ve hadislerle, Türk edebiyatındaki kıymetli eserlerle, çeşitli halk kültürü unsurlarıyla ve tarih içerisindeki çeşitli anlatılar aracılığıyla gözler önüne serilmiştir. Şükran duygusunun, atasözleri ve deyimlerde hangi açılardan yer

aldığının matematiksel dağılımı da araştırılmıştır. İnceleme sonucunda meydana getirilen tabloda çalışmada ele alınan atasözleri ve deyimlerin ana başlıklar kapsamında Mevcut Düzene Yönelik Şükran Duygusu, Kanaatkârlık Bağlamında Şükran Duygusu, Mesleğe Duyulan Şükran Duygusu, Sağlığa Duyulan Şükran Duygusu ve Kişilere Duyulan Şükran Duygusu sınıflandırmalarına tabi olduğu gözlemlenmiştir. Atasözleri ve deyimlerin %66'sı kişilere duyulan şükran duygusunu, %13'ü kanaatkârlık bağlamında şükran duygusunu, %9'u mevcut düzene yönelik şükran duygusunu oluştururken mesleğe duyulan şükran duygusu ve sağlığa duyulan şükran duygusu ise %6'sar paya sahip olmuştur. Türk atasözlerinde ve deyimlerinden de anlaşılacağı üzerine Türk halkının en çok çevrelerindeki kişilere, yakınlarına yönelik şükran duygusu dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Atasözleri, Deyimler, Şükran, Minnettarlık, Hamd, Vefa, Saygı.

Gratitude in Turkish Proverbs and Idioms

ABSTRACT

AKBAŞAK, Canberk. The Phenomenon of Gratitude in Turkish Proverbs and Idioms, Master's Thesis, Mugla, 2022.

In this study, he mentions a word that mentions his words in an example. Proverbs given, Ömer Asım Aksoy's Dictionary of Proverbs and Idioms I, Dictionary of Proverbs and Idioms II; Dictionary of Proverbs and Idioms by Ülkü Kuşçu and Hüseyin Kuşçu; Kumuk Proverbs and Idioms of Rıdvan Öztürk & Osman Uyanık; Özkul Çobanoğlu's Common Proverbs of Turkish Tribes in History and Today; From the text of H. F. Gözler's Big Idioms Dictionary of Turkish, a word and expressions in Oxford Languages are the dictionary meaning of the dictionary and the dictionary meaning of the Turkish Language Institution. A total of 18,409 proverbs and idioms were scanned in these sources. It's about 48 proverbs and 16 idioms that have been revised or revised in the Thanksgiving shipment. 14 proverbs and idioms that are subject to determination, revision and review are included as examples to strengthen the thesis, besides the idioms about the studies that have not been examined and examined for the same reason, if they have the same background with the proverbs and idioms examined. In the examinations, it will be designed from the assigned operands and the table whose messages will be sent off.

During the examination phase, it has been observed that Turkish societies value the feeling of gratitude by means of proverbs and idioms. In addition, as a result of the examination of proverbs and idioms, it has been analyzed against which people and situations the feeling of gratitude arises most. Although it is observed that feelings such as gratitude, praise, loyalty and respect are important in the formation of the feeling of gratitude, the place of gratitude in proverbs and idioms and the value given by the Turkish society have been revealed through verses and hadiths, valuable works in Turkish literature, various folk culture elements and various narratives in history. . The mathematical distribution of the sense of gratitude in the proverbs and idioms was also investigated. In the table created as a result of the examination, it has been observed that the proverbs and idioms discussed in the study are subject to the classifications of Gratitude for the Current Order, Gratitude for the Context, Gratitude for the Profession, Gratitude for Health and Gratitude for Persons within

the scope of the main headings. While 66% of the proverbs and idioms created the feeling of gratitude to the people, 13% the feeling of gratitude in the context of frugality, 9% the feeling of gratitude towards the current order, the feeling of gratitude for the profession and the feeling of gratitude for health had a share of 6% each. As it can be understood from Turkish proverbs and idioms, the feeling of gratitude towards the people and relatives of the Turkish people is remarkable.

Keywords: Proverbs, Idioms, Gratitude, Gratitude, Culture.

ÖNSÖZ

İnsanoğlu dünyaya gelir gelmez meydana gelen olaylara, elde ettiği güzelliklere ve başına gelen olumsuz hadiselerle bir neden arama eğilimindedir. Bu hadise ve durumları herhangi bir somut faktörlere bağlayamadığı vakit aklına ilk olarak bir yaratıcının var olduğu düşüncesi gelmiştir. Bu düşünce yapısı neticesinde her olumlu ve olumsuz gelişmenin meydana gelmesinde yaratıcının tesirinin olduğu düşünülür. Bu yaratıcı dönemin şartlarına göre atalar ruhu, put, güneş, ay, Gök tanrı ya da Allah olabilmektedir.

Yaratıcının, insanların hayatına etki ettiği düşüncesinin toplumlarca kabul görmesi, yaratıcıya teşekkür etme ritüellerinin ortaya konulmasına vesile olmuştur. Bu ritüeller bağlamında halk, olumlu gelişmeler ve nimetler karşısında Tanrılarına olan şükranlarını iletme fırsatı bulmuşlardır.

Şükretmek asırlar boyu var olan bir eylemdir. Bu şekilde yaratıcı tarafından gönderilen her türlü güzelliklerin ve nimetlerin devamının sağlanacağı ve bunların artacağı düşünülmektedir. Şükretmenin verdiği memnuniyet, zihinsel ve duygusal olumluluk kişilerin hayat dirençlerini arttırmaktadır. Kişiyi şükretmeye iten ise şükran duygusudur. Kalpte oluşan bu duygu fiziksel eyleme dönüştüğünde şükretme olarak karşımıza çıkmaktadır. Şükran duymak mutluluğa giden bir yol iken, mutlu eden ise şükretmektir.

Şükür çok önemli bir eylem olmasından dolayı İslam öncesi inanışlarda da İslami devirde de kendisine devamlı yer bulmuştur. Dua etme, kurban kesme, mabet yapma gibi ritüeller geçmişte olduğu gibi günümüz dünyasında da halen devam etmektedir. Geçmiş inanışlarda olduğu gibi İslamiyet'te de şükretmek oldukça önemlidir. Mutluluğun, sıhhatin ve refahın en önemli koşulunun şükretmek olduğu sıkça vurgulanmaktadır. Şükür kavramından Kur'an-ı Kerim'de 66 farklı yerde söz edilmektedir. İlgili kavramın geçtiği her ayette, şükran duygusunun samimilikle dile getirilip gereğinin yapılmasına vurgu yapılmaktadır.

Bu önemli eylem dini konuların dışında şiir, gazel, atasözü, deyim gibi sözlü kaynaklarda da kendine yer bulmuştur. Bu gibi edebi yerlerde kendine yer bulması bu duygunun kalıcılığı ve gelecek kuşaklara aktarılması bakımından önem taşımaktadır. Yazıyla geç tanışan Türklerin şükran gibi değer yargılarını kalıcı hale

getirmesi atasözleri ve deyimler ile mümkün kılınmıştır. Bu sebeple atasözleri ve deyimler şükran duygusunun kuşaktan kuşağa aktarılmasında birer araç olmuşlardır.

Türk toplumunun atasözleri ve deyimler varlığı genel manada Tanzimat dönemi itibari ile yazılı ortama aktarılmıştır. Bu aktarım ile atasözleri ve deyimler üzerine yapılan çalışmalar Cumhuriyet dönemi ile hız kazanmıştır.

Birçok farklı yönden ve birçok kültür unsuruyla olan ilişkisi defalarca ele alınan atasözleri ve deyimlerin şükran duygusu ile olan ilişkisinin henüz incelenmediği görülmektedir.

Atasözleri ve deyimlerde şükran nasıl yer almaktadır? Atasözleri ve deyimler hangi kültür unsurlarını kendisine aracılık yaparak şükran duymanın önemini vurgulamıştır?

Bu soruların cevabını bulmak üzere hazırlanan bu çalışma; **Önsöz, Giriş, Birinci Bölüm, İkinci Bölüm, Sonuç ve Kaynakça**dan oluşmaktadır.

Giriş bölümü, **Atasözleri ve Deyimler ile Şükür ve Şükran Kavramlarının Tanımı ve Bu Duyguları Besleyen Hissiyatlar** ana başlıklarından oluşmaktadır. Atasözleri ve Deyimler başlığının altında **Atasözleri** ve **Deyimler** adında iki alt başlık yer almaktadır. Bu başlıklarda atasözlerinin ve deyimlerin biçim ve kavram özellikleri, çeşitli araştırmacıların yaptığı atasözü ve deyim tanımlarından bilgiler ile atasözleri ve deyimlerin tarihsel süreci anlatılmaktadır. **Şükür ve Şükran Kavramlarının Tanımı ve Bu Duyguları Besleyen Hissiyatlar** ana başlığının altında ise **Şükran Sözcüğünün Kökeni (Şükür)** ve **Şükran Duygusu ve Şükran Duygusunu Besleyen Hissiyatlar** adında bir iki başlık yer almaktadır. Bu başlıkların altında şükür kavramı, şükürün çeşitleri ve şükran duygusunu besleyen hissiyatlar ele alınmaktadır.

Atasözleri ve Deyimlerin Şükran Duygusu Açısından Tespiti, Tasnifi ve İncelenmesi adını taşıyan birinci bölümde; Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*; Ülkü Kuşçu ve Hüseyin Kuşçu'nun *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*; Rıdvan Öztürk & Osman Uyanık'ın *Kumuk Atasözleri ve Deyimleri*; Özkul Çobanoğlu'nun *Tarihte ve Günümüzde Türk Boylarının Ortak Atasözleri*; H. F. Gözler'in *Türkçemizin Büyük Deyimler Sözlüğü* adlı eserlerinden, Oxford Languages adlı online atasözleri ve deyimler sözlüğünden

ve Türk Dil Kurumu'nun online sözlük veri tabanından araştırmanın amacı doğrultusunda 18.409 atasözü ve deyim taranarak şükran olgusu tespit edilen 50 atasözü ve deyim tek tek incelenmiştir. Benzer kültürel unsurları ve şükran duyma sürecini taşıyan atasözleri ve deyimler tekrara düşmemek adına ilgili atasözü ve deyim altında örnek verilerek belirtilmiştir. Tezde incelemesi yapılan 50 atasözü ve deyim şükran ve atasözleri üzerine yapılmış okumalar sonucunda seçilmiştir. Ömer Asım Aksoy'un atasözleri ve deyimler hakkında yaptığı tanımlamalar ve sınıflandırmalar akademik camiada daha çok kabul edildiği için incelenen atasözleri ve deyimleri çoğunluğu Aksoy'un hazırladığı sözlükten seçilmesi uygun bulunmakla beraber yukarıda adı geçen kaynaklardan da ayrıca yararlanılmıştır. İnceleme kısmında inceleme yöntemi belirtildikten sonra seçilen her atasözü ve deyim anlamı verildikten sonra bahsedilen yöntem doğrultusunda incelenmiştir.

Çalışmanın **Atasözleri-Deyimlerin Tasnifi ve Tasnif Tahlili** adlı ikinci bölümde; birinci bölümde elde edilen veriler ışığında atasözleri ve deyimlerdeki şükran duyulan unsurlar sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma esnasında hangi atasözünün hangi şükran unsurunda yer aldığı ise bu bölümde tartışılan diğer bir konudur.

Sonuç bölümünde ise çalışmanın bütün aşamaları ve ortaya çıkan sonuçlar toparlanmıştır.

Kaynakça bölümünde ise bu çalışmada kullanılan eserlerin künyeleri alfabetik sıraya göre verilmiştir.

Türk Halk Bilimi ve Türk Halk Edebiyatı alanında var olan bir problemi çözmek amacıyla hazırladığım bu çalışmayı aileme adamakla beraber; bu çalışmayı hazırlama aşamasına gelmemde emeği olan başta danışmanım Doç. Dr. Ümrül Deveci olmak üzere bütün hocalarıma teşekkür ederim.

CANBERK AKBAŞAK

01.09.2020

MUĞLA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	IV
GİRİŞ.....	1
1. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER.....	2
1.1. Atasözleri.....	2
1.1.1. Atasözlerinin biçim özellikleri.....	6
1.1.1.1. Atasözlerinin cümle yapıları.....	9
1.1.1.2. Atasözlerinin kavram özellikleri.....	10
1.2. Deyimler.....	11
1.2.1. Türkçede deyimler.....	12
1.2.2. Deyimlerin biçim özellikleri.....	14
2. ŞÜKRAN KAVRAMININ TANIMI VE ANLAMI.....	15
2.1. Şükran Sözcüğünün Kökeni (Şükr).....	15
2.1.1. Şükrün çeşitleri.....	16
2.1.2. Dini inançlarda şükür.....	17
2.2. Şükran Duygusu ve Şükran Duygusunu Besleyen Hissiyatlar.....	20

BİRİNCİ BÖLÜM

ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİN ŞÜKRAN DUYGUSU AÇISINDAN TESPİTİ, TASNİFİ VE İNCELENMESİ

1.1. ATASÖZLERİNİN TESPİTİ VE İNCELEMESİ.....	31
1.1.1. Abanın Kadri Yağmurda Bilinir.....	32
1.1.2. Aça Kuru Ekmek Bal Helvası Gibi Gelir.....	33
1.1.3. Ana Gibi Yar Bağdat Gibi Diyar Bulunmaz.....	35
1.1.4. Ana Hakkı Tanrı Hakkı.....	37
1.1.5. Ata Binsen Allah'ı Attan İnersen Atı Unutma.....	39
1.1.6. Atandan Fazla Bil Ama Arkasından Yürü.....	40

1.1.7. Atasını Tanımayan Allah'ını Tanımaz.....	42
1.1.8. Az Tamah Çok Ziyan Getirir.....	44
1.1.9. Aza Kanaat Etmeyen Çoğu Bulamaz.....	47
1.1.10. Baş Sağlığı Dünya Varlığı.....	49
1.1.11. Bekârlık Sultanlıktır.....	51
1.1.12. Bir Fincan Kahvenin Kırk Yıl Hatırı Vardır.....	52
1.1.13. Bir Selam Bin Hatır Yapar.....	55
1.1.14. Dost Kara Günde Belli Olur.....	58
1.1.15. Dostum Beni Ansın da O Koz da Çürük Çıksın.....	59
1.1.16. Ev Alma Komşu Al.....	62
1.1.17. Garibe Bir Selam Bin Altın Değer.....	64
1.1.18. Garibin Yardımcısı Allah'tır.....	66
1.1.19. Gençliğin Kıymeti İhtiyarlıkta Bilinir.....	68
1.1.20. Göçtük Yurdun Kadri Konduk Yurtta Bilinir.....	69
1.1.21. Hasta Olmayan Sağlığın Kadrini Bilmez.....	71
1.1.22. Hatır İçin Çiğ Tavuk Yenir.....	74
1.1.23. İt Yal Yediği Kapıyı Bekler.....	75
1.1.24. Komşu Hakkı Tanrı Hakkı.....	77
1.1.25. Komşu Komşunun Külüne Muhtaçtır.....	79
1.1.26. Köpek Ekmek Veren Kapıyı Tanır.....	81
1.1.27. Kurt Komşusunu Yemez.....	84
1.1.28. Sadık Dost Akriban Yeğdir.....	86
1.1.29. Su Küçüğün, Sofra (Söz) Büyüğün.....	88
1.1.30. Şeriatın Kestiği Parmak Acımaz.....	90
1.1.31. Şükür Nimet Arttırır.....	91
1.1.32. Teyze Ana Yarısıdır.....	93
1.1.33. Tuz Ekmek Hakkını Bilmeyen Kör Olur.....	95
1.1.34. Ulular Köprü Olsa Basıp Geçme.....	99
1.1.35. Ustana Dik Bakarsan Kaybolur Gidersin, Hürmet Edersen Kat Kat Büyürsün.....	101
1.1.36. Varsa Hünerin Her Yerde Vardır Yerin.....	103
1.1.37. Veren El Alan Elden Üstündür.....	105
1.1.38. Veren Eli Kimse Kesmez.....	107

1.1.39. Yaşlıları Sayıp Hürmet Edersen, Yaşlandığında	
Sana da Edilir Hürmet.....	109
1.2. DEYİMLERİN TESPİTİ VE İNCELEMESİ.....	111
1.2.1. Bir Yiyip Bin Şükretmek.....	111
1.2.2. Gurbette Taşa Yaslanmayan Evdeki Halının	
Kıymetini Bilemez.....	113
1.2.3. Hatır Gönül Bilmek.....	114
1.2.4. Hatırını Saymak.....	115
1.2.5. Kara Gün Dostu.....	116
1.2.6. Komşu Hatırı.....	117
1.2.7. Minnettar Kalmak.....	119
1.2.8. Nimet Bilmek.....	121
1.2.9. Omuzda Taşımak.....	122
1.2.10. Öpüp Başına Koymak.....	122
1.2.11. Tencerede Pişirip Kapağında Yemek.....	124

İKİNCİ BÖLÜM

ATASÖZLERİ-DEYİMLERİN TASNİFİ VE TASNİF TAHLİLİ

2.1. DİNİ DEĞERLERİ ESAS ALAN ŞÜKRAN DUYGUSU.....	128
2.2. BEŞERİ (İNSANİ) DEĞERLERİ ESAS ALAN	
ŞÜKRAN DUYGUSU.....	129
2.2.1. Mevcut Düzene Yönelik Şükran.....	129
2.2.1.1. Yurt/Memleket düzenine duyulan şükran.....	130
2.2.1.2. Hane/Ev düzenine duyulan şükran.....	130
2.2.1.3. Bekârlığa duyulan şükran.....	130
2.2.1.4. Adaletle duyulan şükran.....	131
2.2.2. Kanaatkârlık Bağlamında Şükran Duygusu.....	131
2.2.3. Mesleğe Duyulan Şükran.....	132
2.2.4. Sağlığa Duyulan Şükran.....	132
2.2.5. Kişilere Duyulan Şükran.....	133
2.2.5.1. Aile dışı kişilere duyulan şükran.....	133

2.2.5.1.1. Komşuya duyulan şükran.....	134
2.2.5.1.2. Dosta duyulan şükran.....	134
2.2.5.1.3. Türölü sebeplerle hatır ilişkisi kurulan kişilere duyulan şükran.....	135
2.2.5.1.4. Karşı tarafa yardımda bulunan kişilere duyulan şükran.....	136
2.2.5.2. Aile içi kişilere duyulan şükran.....	137
2.2.5.2.1. Anneye duyulan şükran.....	137
2.2.5.2.2. Atalara duyulan şükran.....	138
2.2.5.2.3. Teyzeye duyulan şükran.....	138
2.2.5.3. Hem aile içi hem aile dışı kişilere duyulan şükran.....	139
2.3. HEM BEŞERİ HEM DİNİ DEĞERLERİ ESAS ALAN ŞÜKRAN DUYGUSU.....	139
SONUÇ.....	141
ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİN DİZİNİ.....	145
KAYNAKÇA.....	149

GİRİŞ

Atasözleri geçmişten günümüze değin, elde edilen deneyimlerden yola çıkılarak kısa ve derin nasihatler veren ve halk tarafından yol gösterici kabul edilen kalıp sözlerdir. Deyimler ise bir anlatım biçimidir. Bir kavramı en güzel ve etkili biçimde anlatmayı amaçlar. Öğüt verme çabası ön planda değildir. Atasözleri ve deyimleri birbirinden ayıran noktada tam olarak budur. Her ikisi de toplumların duygu, inanç, fikir ve kültür unsurlarını içerisinde barındırır. Söyleyeni bilinmeyen ve ne zaman söylendiği belirsiz sözlerdir.

Ömer Asım Aksoy başta olmak üzere çok sayıdaki araştırmacı, atasözleri ve deyimlerin ait oldukları milletlerin deneyimlerini barındırdığını ifade etmektedir. Bu vesile ile o cemiyetin kültürel ve dini yaşantısı hakkında bilgiler elde edilmektedir (Akgöl, 2016:1). Şükran kavramı da bu hususta atasözleri ve deyimlerin konusu olmuştur. Türk milleti olarak sosyal ve kültürel her hareketimizde dinin etkisi olduğu gibi atasözleri ve deyimlerimiz için de aynı etkiden söz etmek gerekir. Atasözleri ve deyimlerin içerisinde İslamiyet'e ait olan birçok motif yer almaktadır (Çinemre, 2014:99-105). Mevcut çalışmada bu motiflerden biri olan "şükran" olgusu üzerine değerlendirmeler yapılmaktadır.

Çalışmada incelemeye tabi tutulacak olan atasözleri ve deyimler ağırlıklı olarak Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I* ve *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II* (2667 atasözü ve deyim) adlı sözlüğünden seçilmiştir. Bu kaynağa ek olarak Ülkü Kuşçu ve Hüseyin Kuşçu'nun *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nden (3708 atasözü ve deyim), Rıdvan Öztürk & Osman Uyanık'ın *Kumuk Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nden (3315 atasözü ve deyim), Özkul Çobanoğlu'nun *Tarihte ve Günümüzde Türk Boylarının Ortak Atasözleri Sözlüğü*'nden (1001 atasözü), H. F. Gözler'in *Türkçemizin Büyük Deyimler Sözlüğü*'nden (7718 deyim), Oxford Languages adlı çevrimiçi atasözleri ve deyimler sözlüğünden ve Türk Dil Kurumu'nun çevrimiçi sözlük veri tabanından yardımcı kaynak olarak faydalanılmıştır. Şükran ve şükür kavramları tarandığı vakit doğrudan söylemsel düzeyde çok az örneğe rastlanılmıştır. Şükran ve şükür içerisinde barındırdığı saygı, minnet, hürmet, vefa gibi hissiyatlar çerçevesince 18.409 atasözü ve deyim taranması sonucu 64 atasözü ve deyim tespit edilmiştir. Benzer kültürel

unsurları ve şükran duyma sürecini taşıyan atasözleri ve deyimler tekrara düşmemek adına ilgili atasözü ve deyimın altında örnek verilerek belirtilmiştir.

Ömer Asım Aksoy'un sözlüğünün temel kaynak olarak alınmasının sebebi; Ö. Asım Aksoy'un giriş kısmında yer verdiği tanımlama ve bilgilerin akademik camia tarafında kabul görmesinden ve akademik camiadaki araştırmacıların atasözleri ve deyimler hakkındaki araştırmalarına Ömer Asım Aksoy'un sözlüğünü kaynak edinmelerinden kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada incelenecek olan 48 atasözü ve 16 deyim şükran hakkında yapılan okumalar neticesinde seçilmiştir.

Atasözleri ve deyimlerdeki şükran duygusunu ele almadan evvel atasözleri ve deyimler ile şükran duygusu hakkındaki genel bilgileri ve araştırmacıların bu unsurlar hakkındaki fikirlerini belirtmekte yarar vardır.

1. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Bu bölümde atasözlerinin ve deyimlerin tarihsel süreç içerisindeki yeri, önemi ve biçim özellikleri hakkında bilgiler verilecektir.

1.1. Atasözleri

Atasözleri hususunda bilgilerin ele alındığı bu kısımda, geçmişten günümüze atasözü kavramı üzerine genel bir bakış açısı ile yaklaşılmış olup, çeşitli araştırmacılar vesilesiyle atasözlerinin içerik ve biçim özellikleri hakkında çeşitli malumatlar üzerinde durulacaktır.

Dil, halkların tarihsel akış içerisinde elde ettikleri tecrübeleri saklama ve iletme görevini üstlenmektedir. Bu sayede çeşitli tecrübelerin gelecek kuşaklara iletimi söz konusudur (Aydın, 2013:173). Halkların kültür çekirdeğini var eden getiren dilin içerisinde geleneklerin izleri de bulundurmaktadır. Dil aracılığıyla geleneklere özgü olan “unutulmama” niteliği, dil ve kültür arasında bir bütünlük meydana getirmekte, atasözleri de bu bütünlüğün bir neticesi olarak görülmektedir. Bu bağlamda, bir dildeki atasözlerinin incelenmesi sayesinde geçmişe, şimdiye ve geleceğe ait kültürel hususların tenkitini yapmak mümkün olmaktadır (Gönen, 2015: 27).

Buna ek olarak; geniş bir coğrafyaya yayılarak yaşam süren Türk toplumlarına ait atasözleri, içerisinde barındırdıkları mesajlar ve yönlendirdikleri davranışlar itibariyle, Türk milletinin düşünce yapısını ortaya koyan birlik ve bütünlüğü anlatmaları açısından sözlü edebiyat türleri içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. Tarihsel süreç boyunca birbirlerinden uzak coğrafyalarda yaşayan Türklerin atasözlerinde izah ettikleri düşünce tarzının benzer olması nedeniyle tek bir düşünce dünyasında yaşadıkları ve aynı sosyal psikolojiyi taşıdıkları görülür. Bu nedenle Türk atasözleri bütün Türkleri birleştiren önemli bir kaynaktır (Çobanoğlu, 2020: 1).

Mitler nasıl ki insanların evrendeki serüvenini kaostan kozmosa geçiş aşamasından ele alıp yeryüzündeki kültürel etapların oluşmasında önemli bir yere sahip ansiklopedi niteliğindeki anlatılarıysa, atasözleri de toplumsal yaşam içerisinde varlığını sürdüren bireyin okulu ve kılavuzu mahiyetinde teknik bir mecburiyetin neticesi olarak meydana gelmiş sosyal ve kültürel sözlerdir. Bu sebeple atasözlerinin mitlerle eş zamanlı yahut onlardan evvel meydana gelmiş en eski edebi tür olma ihtimali söz konusudur (Çobanoğlu, 2020: 2).

Kızıldağ'ın aktarımına göre; sözlü kültür döneminde nasihat ve öğüt denildiğinde akla gelen ilk unsur atasözleridir. Nesilden nesile kalıplaşmış ifadeler ile yaşamını sürdürmektedir. Kalıplaşmış sözler, toplum yaşamında ilettikleri değer yargıları ve nasihatlerle her dönemde güncelliklerini korumaktadırlar. Kalıp haline gelmiş bu kültürel ilkelerde, birey ve toplum yaşamının, doğumdan ölüme kadar tüm geçiş dönemlerine ait genel yargılar yer bulmaktadır. Bu kalıp haline gelmiş sözler, hayatın tüm dönemlerinde canlı kalabilmeleri genellenebilir bir nitelik taşıyor olmasından kaynaklıdır. Atasözleri, Outi Lauhakangas'ın da belirttiği üzere gündelik hayatın çok esnek ve işlevsel araçlarıdır. Derin manayı içerisinde barındıran bu sözler, kısa bir cümlede dahi pek çok nasihati içerisinde bulundurma gücüne sahiptir (Kızıldağ, 2020: 1026).

Toplumlarda meydana gelen yön verme olgusu “değer” kavramını ortaya çıkarmaktadır. Değerlerin iletimi, estetik bir üslup gayesi ile birleşince de her millette söz konusu olan atasözlerini ortaya çıkarmaktadır (Aydın, 2013: 174).

Türk toplumuna ait ilk atasözü örneklerine milattan sonra 8. yüzyılda Orta Asya'da Orhun Kitabeleri'nde rastlanılmıştır. Orhun Yazıtları'nda bahsedilen “Yufka gibi olanın kırılması basitmiş. Yufka kalın ise delinmesi zor olurmuş” sözü

ve bu sözün benzerleri yazıya geçmiş en eski Türk atasözleri olarak yer almaktadır (Özcan, 2019: 99-100).

Atasözleri, ait oldukları milletlerin ortak hafızalarını ortaya koyan anonim ürünlerdir. Bir milletin gülüp ağladığı şeylerin neler olduğunu o milletin atasözlerine bakarak anlayabilmek mümkündür. Atasözleri, toplum içinde sıklıkla kullanılan ve anonim olan bir türdür. Sav, atalar sözü, darb-ı mesel gibi adlarla isimlendirilen bu ürünler hakkında ileri sürülen klasik tanımların pek çoğunda, atasözlerinin sözlü kültür içerisinde kalıplaşmış sözler olduğu ve bu söz kalıplarının değiştirilemez nitelikler taşıdığı vurgulanmaktadır (Başaran, 2013: 757).

Walter James Ong (2010), “birincil sözlü kültür dönemi bireyinin düşünce yapısını şekillendiren en mühim faktörün ve fikirlerini söze dökmede biricik unsurun kalıp ifadelerdir” (s.49) diyerek atasözlerini “kalıp, kalıplaşmış ve kalıplaşan” şeklinde nitelendirildiği görülmektedir.

Türkçede mensur ve manzum gibi türlü edebi sanatlarla ortaya konulmuş olan atasözleri Şükrü Elçin tarafından; “nazım, nesir, süslü, kapalı olarak ya da bazen açık, mecazsız olarak gençlere ileten” sözler şeklinde tanımlamıştır (Oğuz vd. 2017: 208).

Atasözlerini tür bakımından ele alan Boratav da, atasözlerinin ifade edilişi ve kullanımı hakkında benzer bir fikir ileri sürmektedir: “Atalar sözü, türkü veya masal gibi nedensiz ve durduk yere dile getirilmemektedir. ‘Bize masal anlat’ denildiğinde masalcı masalını söyler, kendisinden bir türkü rica edildiğinde kişi türküsünü söyler. Bir atalar sözünün dile getirilmesi için ise belli bir nedenin meydana gelmesi gerekmektedir. Bu bakımdan atalar sözü fıkra benzemektedir” (Oğuz vd. 2017: 208).

Atasözlerinde ustaca meydana getirilmiş bir üslup, büyüleyici ve ikna edici bir anlatım özelliği vardır. Asırlar boyu varlıklarını sürdürdükleri halde canlılıklarını yitirmeyen bu sözlerde, türlü ifade ediş yöntemleri, türlü söz ve mana sanatlarına rastlanılır. Bunların seci, tevziye, kinaye, aliterasyon, cinas, eğretileme, mecazı mürsel, ihamı tezat, akis, istifham ve şibhi iştikak olduğu görülmektedir (Aksoy, 1993:19-20).

Atasözleri, bir olay veya ortaya çıkışın aynı yahut benzer manasını içerisinde bulunduran bir halk fikrini ya da ideolojisini ortaya koyar ve kesinlikle bir yargı barındırır. Bununla beraber bir hadisenin boyutu da belirtilir. Bu şekilde ilgi hadisenin önceki yıllarda aynısının veya benzerinin meydana geldiği varsayılarak böyle bir durum içerisinde kalındığında neler yapılabileceğine dair nasihat verilir. Savlardan, Kaşgarlı Mahmud'un Divân-ı Lûgat'it Türk adlı sözlüğünde açıklamalar arasında söz edildiği görülmektedir. Sav kavramının yerine İslâm dininin etkisiyle “mesel” kavram kullanılmıştır. Esasen örneklendirme manasına gelen darb-ı mesel ve bunun çoğul hali olan durub-ı emsâl sözleri, edebiyatımızda atasözü ve atasözleri karşılığını almıştır (Baş, 2002: 61).

Atasözlerinin temel nitelikleri arasında, söyleme kıvraklık vererek karmaşık söylemlerin basitçe idrak edilmelerini sağlamaları yer almaktadır. Atasözlerinin bir başka özelliği de, ilk kez ne zaman ve kim tarafından dile getirildikleri bilinmeyen, halkların yüzyıllarca karşı karşıya geldikleri konulardan ve tecrübelerden esinlenerek meydana getirdiği ve gelecek kuşaklara aktardıkları öğütler olmalarıdır. Bu açıdan da anonim nitelik taşımaktadırlar (Yaşar, 2007: 147).

Atasözlerinin yıllar içerisinde tüm fazlalıklarından arındığı ve öz bir şekle büründüğü bilinmektedir. Bu da atasözlerini şekil açısından kısa ve özlü kılmaktadır. Atasözlerinde özlülük yoğun, az ifade ile çok mana ileten ve derin manalar üstlenmesi olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla atasözlerinde gereksiz kelime fazlalığı yoktur. Bundan dolayı atasözlerinin çoğu bir iki cümleyi geçmemektedir. Atasözleri, büyük kitapları dolduran duygu ve düşünce birikimini bir tek cümlede özetleyebilme niteliğine sahiptir (Gönen, 2015: 30).

Çeşitli eski metinlerde oldukça uzun atasözü dizilerine rastlanır. Destan geleneğinin varlığını devam ettirdiği çağlarda, destanın giriş bölümünde destancı, anlatısını mana açısından da birbiriyle bütünlük oluşturan atasözleri ile bezeyerek değer verdiği bir fikri belirtme amacı güderdi. Dede Korkut Kitabı'nın girişinde de bu türlü söz dizilerine denk geliriz:

Yapa yapa karlar yağsa yaza kalmaz.

Yapağdu gökçe çemen göze kalmaz.

Eski panbuk bez olmaz.

Karı düşman dost olmaz.

Er, malına kıymayınca adı çıkmaz.

Kız, anadan görmeyince öğüd almaz.

Oğul atadan görmeyince sofraya çekmez (Boratav, 2015: 141).

Boratav'ın eserindeki ifadesine göre; o dönemlerde atasözleri günlük konuşma esnasında sırası geldikçe dile getirilmekte, destansı öykülemenin içerisinde de değerli bir unsur olarak yer bulmaktadır. Günümüzde Kırgızların ve Kazakların destanlarında da bu gelenek güncel olarak canlılığını korumaktadır. Anadolu âşıklarının hikâye aktarımlarında kimi zaman atasözlerini anımsatan kalıplaşmış, tekerlememsi bir takım ifadelerle anlatıyı güzelleştirme amacı bu geleneğin izleri olarak görülmektedir (Boratav, 2015: 142).

Atasözlerinin içerikleri var oldukları coğrafyaya ve ülkeye göre değişiklikler göstermektedir. Türk toplumlarında askerlik ve çiftçilik hususlarının üzerinde çok durulduğu için koyun, at, it, silah ve yiğitlik konusunda Türkçede birçok atasözü meydana gelmiştir. Bunlardan başka örf, adet, gelenek ve dini öğütlerin de öğretilmeye çalışıldığı görülmektedir. Kısacası atasözleri; halkın düşüncesini anlatır, kişinin ruhuna hitap eder, yol göstermekte, inandırıcı olmakta, gelenek ve görenekleri yansıtmakta, halk inanışlarını hatırlatmakta, ahlak aşılamakta ve ahlaklı olmayı öğretmektedir.

1.1.1. Atasözlerinin biçim özellikleri

Ömer Asım Aksoy, *Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü II* adlı çalışmasında atasözlerinin biçim özelliklerini şu şekilde ifade etmektedir:

- 1- Atasözleri belirli bir kalıp çerçevesince meydana getirilen ifadelerdir. Her atasözü belirli bir kalıp içerisinde ve anlaşılır sözcüklerle ortaya konulur. Kelimelerin yerine başka kelimeler yerleştirilemeyeceği gibi söz diziminin şekline de müdahale edilemez.

Örneğin: Derdini saklayan derman bulamaz sözündeki derman yerine ilaç sözcüğü kullanılamamaktadır. Çalma elin kapısını, çalarlar kapını ifadesi de, sözcüklerin ifade ediliş sıralaması çeşitlendirilerek: Elin kapısını çalma, kapını çalarlar şeklinde ifade edilemez.

2- Atasözleri kısa ve özlü ifadelerdir. Az sözcükle pek çok şey ifade edilmektedir.

Dikensiz gül olmaz.

Alet işler, el övünür.

3- Atasözlerinin genel çoğunluğu bir cümleden meydana gelir. Uzun biçimleri az sayıdadır.

Vakit nakittir.

Balık baştan kokar.

Yerin kulağı var (Aksoy, 1993: 15).

İsmail Hilmi Soykut, Ömer Asım Aksoy'un bütün atasözlerini içine alacak şekilde sınıflandırmasının aksine atasözlerinin biçim özelliklerini daha ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Hilmi Soykut, Türk Atalar Sözü Hazinesi isimli atasözlerinin biçim özelliklerini şu şekilde ifade ederek örneklendirmektedir;

1. Atasözlerinden bazıları hafızaya yardımcı olacak şekilde iç kafiyeyle söylenmiştir. Gerekli vakit beyit biçimine dönüştürmek de olasıdır (Soykut, 1974: 49).

Eski dosttan düşman olmaz, köpek derisi post olmaz

2. Açık şekilde kafiye bulundurmamasına rağmen atasözleri aynı ölçüde iki söylemin bir araya gelmesi yoluyla meydana getirilmiştir (Soykut, 1974: 49).

Bir gözümü ağlatır, bir gözümü güldürür

3. Kimi zaman ifadenin başında ve sonunda tam ya da yarım kafiyeyle iki sözcük bulunmaktadır. İlk sözcük ayak vazifesi görmektedir, ana metne herhangi bir şey katmaz (Soykut, 1974: 50).

Taberi, çocuktan al haberi

4. Halk şairlerinin pek çoğunun yaptığı gibi cinas sanatına sahip olan atasözlerimiz de mevcuttur (Soykut, 1974: 50).

Sivrilttiğimiz kazıklar, gelir bizi kazıklar

5. Birtakım atasözleri belirli kesime özgüdür ve o kesime ait mahalli ifadeleri içerir (Soykut, 1974: 51).

Köylü birbirine düşmezse Osmanlı nukla yiyemez. (nukla: yumurta)

6. Küçük bir fıkra niteliği taşıyan savlar ve soru-cevaplı sözler de biçim açısından orijinallik taşır.

Hayır söylemeze buyurmuşlar: “Hayırlı bir şey söylersen, savaştan gelirken sana hediyeler getiririm” Hayır söylemez demiş: “Şimdi ver, belki de gidersen gelemesin.” (Soykut, 1974: 51).

7. Bazı sözcükler, çeşitli coğrafyalarda çeşitli şekillerde kullanılmaktadır (Soykut, 1974: 52).

Hanım kırarsa kaza, halayık kırarsa ceza.

Avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar.

8. Birtakım atasözlerimiz komşu uluslarla olan dil ve kültür aktarımı nedeniyle, etkileşimde bulunulan milletlerin atasözlerine kavramca benzer ya da kelimesi kelimesine aynısıdır.

La langue bat ou le dent fait mal. (Fransızca) Dervişin fikri neyse zikri de odur (Soykut, 1974: 52).

9. Hırçınlık, hiddet gibi ruhsal taşkınlığın hat safhada olduğu vakit söylendiği düşünülen atasözlerimiz, açık seçik kelimeleri içerisinde barındırır (Soykut, 1974: 53).

Ayıp ölmüş, kıcı görünmüş.

10. Bazı atasözlerimizde dikkat çekici karşıtlık söz konusudur (Soykut, 1974: 53).

Bekârlık sultanlıktır.

Bekârlık maskaralıktır.

11. İki kısımdan meydana gelmelerine rağmen söylemi güçlü kılmak ve ilk hükmün kapsamını büyütmek için her iki kısım da beraber söylenmektedir.

Kimi zaman da müstakil yargı taşıyan birinci kısım kullanılmaktadır (Soykut, 1974: 54).

El elden üstündür, arşa varıncaya kadar.

El elden üstündür.

12. Çeşitli atasözleri kitaplarında bulunan atasözü değeriindeki bir takım sözler, kimi âlimlerce kaleme alınmış ve ifade edilmiş sözlerdir (Soykut, 1974: 54).

13. Birtakım atasözlerimiz minyatür fıkra misali düzenlenmiştir. Bu tip ifadeler “temsili atasözleri” adını koymak söz konusu olabilmektedir (Soykut, 1974: 54).

1.1.1.1. Atasözlerinin cümle yapıları

Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I* adlı eserinde atasözlerinin cümle yapıları ve içerdikleri söz sanatlarını aşağıdaki biçimde yer almaktadır. İlgili bölümde cümle yapıları şu şekilde ifade edilmektedir:

Beyit şeklinde olanlar:

Gülme komşuna – Gelir başına

Sakla samanı – Gelir zamanı (Aksoy, 1993: 7).

Dize şeklinde olan atasözleri:

Çocuktan al haberi.

Kimse bilemez kim kazana kim yiye (Aksoy, 1993: 8).

Eksiltili atasözleri:

Borç vermekle, düşman kırmakla.

Ata arpa, yiğide pilav (Aksoy, 1993: 10).

Öykü biçimindeki atasözleri:

Oynamasını bilmeyen kız, “Yerim dar.” demiş. Yerini genişletmişler, “Gerim dar.” demiş.

Deveye, “İnişi mi seversin yokuşu mu?” demişler; “Düz, yere mi girdi?” demiş (Aksoy, 1993: 10).

Devrik olan atasözleri:

Ada bana, adayım sana.

Kazma elin kuyusunu, kazarlar kuyunu.

Say beni sayayım seni (Aksoy, 1993: 11).

İki yargılı atasözleri:

a. Atasözü iki cümleden oluşan bir benzetmedir. Cümlelerden biri benzeyen iken diğeri ise kendisine benzetilen yandır.

Demir tavında, dilber çağında.

Hırsızlık bir ekmekten, kahpelik bir öpmekten.

b. Atasözünün iki cümlesi arasında benzetmenin aksine başka bir ilgi söz konusudur. İki hüküm birbirlerini tamamlar ya da birbirlerine zıt olabilir.

Aç bırakma hırsız edersin, çok söyleme arsız edersin.

Baba vergisi görümlük, koca vergisi doyumluk (Aksoy, 1993: 13).

1.1.1.2. Atasözlerinin kavram özellikleri

Bu bölümde Ömer Asım Aksoy'un atasözlerinin kavram özellikleri hakkındaki fikirlerine yer verilmiştir;

Ömer Asım Aksoy atasözlerinin kavram özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamakta ve örneklerle izah etmektedir:

1. Tabiat olaylarının çeşitli incelemeler neticesinde nasıl meydana geldiklerini anlatan atasözleri:

Mart kapıdan baktırır kazma kürek yaktırır.

2. Sosyal hadiselerin meydana gelme şekillerini yansızca aktaran atasözleri:

Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür.

3. Tecrübelerle ya da akla dayandırılarak öğüt ve ahlak dersi veren atasözleri:

Çirkefe taş atma, üstüne sıçrar.

4. Bazı gerçekleri ve düşünceleri ileterek kılavuzluk eden atasözleri:
Bal bal demekle ağız tatlı olmaz.

5. Töre ve gelenekleri içeren atasözleri:
Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı var.

6. İnanmaları içeren atasözleri:
Ananın bahtı kızına (Aksoy, 1993: 6).

İ. H. Soykut ise atasözlerinin kavram özelliklerini aşağıdaki biçimde sıralamış ve örneklendirmiştir;

1. İnsanın doğa ile olan ilişkisini gözleme dayanarak anlatan atasözleri:
Ağacın yemişini ye, kabuğunu soyma (Soykut, 1974:46).

2. İnsanın toplumsal hayat ile olan ilişkisini tecrübelerine dayanarak belirten atasözleri:

Komşu hakkı, Tanrı hakkı (Soykut, 1974: 46).

3. Toplumsal yaşamda denk gelinen hadiselerden alınan dersleri net bir nasihat şeklinde veren atasözleri:

Ev alma, komşu al (Soykut, 1974: 46).

4. Kimi zaman bu nasihatler, direk değil de dolaylı verilir:
Kendi düşen ağlamaz (Soykut, 1974: 47).

5. Ataların kendi düşünce ve dünya görüşlerine, kendi aklını baz alarak elde ettiği neticeleri ileten atasözleri:

Ak akçe, kara gün içindir (Soykut, 1974: 47).

6. Geleneklere dayanan ve ulusal benlik taşıyan atasözleri:
Misafir, kısmetiyle gelir (Soykut, 1974: 48).

7. Tüm bu hususlar dışında, hayvanlar, bitkiler ve cansız nesneler hakkında ifade edilmiş sözler de atasözlerine dair fikir verebilmektedir:

Deve ölürse derisi eşeğe yük olur (Soykut, 1974: 48).

Atasözlerinde kavram konusunda ileri sürülen fikirlerde biçim özelliklerine göre Aksoy ile Soykut arasında bir benzerlik olduğu görülmektedir.

1.2. Deyimler

Bu bölümde çeşitli araştırmacıların deyim tanımlarına yer verilerek deyimlerin içerik ve biçim özellikleri hakkında bilgiler ortaya konulmaktadır.

1.2.1. Türkçede deyimler

Türkçede oldukça fazla deyim bulunmaktadır. İnsanlar kendi dillerini meydana getirirken kelimelerle beraber çeşitli söz öbekleri de hazırlar. Deyimler de bir dilde ifadeye daha etkililik ve kalıcılık katmak için başvurulan söz öbeklerindendir. Dilin ihtiyaçları doğrultusunda deyimlerin, bir dilde anlatımın etkisini arttırmak için meydana geldikleri görülmektedir. Bu kalıplaşmış ifadeler bir mana bütünlüğünü de beraberinde getirir. Tüm dillerde deyimlere başvurulmaktadır. Kuşaktan kuşağa taşınan deyim yapılarının türlü şekilde olduğu ve zamanla değişikliklere maruz kaldığı da görülmektedir. Türkçenin ilk yazılı metinlerinden günümüze dek Türk yazılı eserlerinde deyimlerin izleri sürülmektedir. Bazı deyimlerin yapıları, tarihsel süreç içerisinde çeşitli değişikliklere uğrayarak günümüze gelmişlerdir. Deyimler için ortaya konulmuş çok sayıda tanımlama bulunmaktadır. Bu tanımlamalardan çıkarılan ortak nitelikler içerisinde; kelimelerden en az birinin gerçek manasının dışında dile getirilmesi ve bazı durumlarda mantıksal boyutun dışına çıkan bir hususun meydana gelmesidir. Deyimin söz öbekleri şeklinde kalıplaşması, kullanılırken ifadeye etki katması, ifade etkisini arttırması ve en az iki kelimeden meydana gelmesi gibi kriterler dikkat çekicidir (Sinan, 2008: 91).

Deyimler, bir dilde önceden belirlenmiş söz kalıpları şeklinde yer alarak ait olduğu dilin zenginleşmesine fayda sağlayan dilsel ifadelerdir. Bütün diller geçmişten günümüze taşıdıkları söz varlıklarının bir kısmını, bu taşıma süresince değiştirip, iyileştirerek işlevselliklerini korumaya çalışırlar. Ses, yapı, söz dizimi ve manasal yapılarında değişiklikler yaparak yeni çözümler ortaya koyarlar. Sondan eklemeli bir dil olduğu için sonsuz kelime üretimi yapabilecek olmasına rağmen, Türkçede birlikler meydana getirme yöntemiyle yeni kavramları isimlendirme de sıklıkla tercih edilir. Türkçenin söz türetme yöntemlerinden biri de deyimleştirilmedir (Sinan 2008: 92).

Türkiye Türkçesi sahasında da deyimler konusunda çeşitli görüşler ortaya konmaktadır. Türkiye Türkçesinde deyimlerin tanımı hususundaki görüşler az miktardaki ayrılıklarla beraber genel manada birbirleriyle örtüşmektedir. Yer

verdiğimiz görüşlerde “sözcüklerden en az birinin gerçek manasının dışında kullanılması” tanımını öne çıkan tanımlamalardandır.

Özön (1943) deyimleri, “Yorum ile kelimelerin vücuda getirdiği mana” (s.20) biçiminde ifade etmektedir.

Aksoy’un (1971) tanımlamasına göre ise deyimler, “Çekici bir anlatıma sahip ve gerçek manalarından farklı bir manası bulunan kalıplaşmış kelime öbekleri”dir (s.49).

Zeynep Korkmaz (2003) *Gramer Terimleri Sözlüğü*’nde deyim, “İçerisinde gerçek manasının dışında bir mana barındıran ve çekici birtakım niteliğe sahip olan sözcük veya sözcük grubu: dalga geçmek, el ele vermek, abayı yakmak vb.” (s.66) şeklinde tanımlamaktadır.

Türkçe Sözlük (2005), deyim için “Genel olarak gerçek manasından az çok farklı, dikkat çekici bir manayı içerisinde barındıran kalıplaşmış söz öbeği” (s.517) tanımlamasını yapmaktadır.

Tahir Nejat Gencan (1979) bu noktada deyimleri “ortaya koyuluş manaları, kelimelerin düz manalarından farklılaşmış olan ve kalıplaşmış çok sayıda ifade mevcuttur. Manaları ve ortaya koyuluşları çeşitli prensiplere bağlanamayan, izahı için tahliller isteyen; sıklıkla başka dile çevrilemeyen bu sözler Türkçenin niteliklerinden sayılır. Bu türlü söz öbekleri deyim olarak isimlendirilir” (s.527) olarak tanımlar.

Şükrü Elçin (1981), *Halk Edebiyatına Giriş* isimli eserinde “Deyimler esas manalarından koparak yeni kavramlar ortaya çıkaran kalıplaşmış sözlerdir. İki ya da daha fazla kelimeden meydana getirilen dil ifadesi olan bu ifadeler, düşünce ve hissiyatlarımızı, ilgi çekecek biçimde ifade eden isim, sıfat, zarf ve birleşik fiil görünüşlü dilbilgisi öğeleridir” (s.642) biçiminde tanımlar.

M. Nihat Özön, Ö. Asım Aksoy, Zeynep Korkmaz, Tahir Nejat Gencan ve Şükrü Elçin’in deyimler hususundaki tanımlamalarına bakıldığında genel manada aynı çizgide olduğu görülmektedir. Ciddi oranda mecazi anlam içermesi, bir dilin zenginliğini belirtmesi, tam anlamıyla idrak edilmeden ait olduğu dile hakim olunamayacağı gibi düşünceler sayın hocalarımızın mutabık olduğu noktalardır.

Genel olarak deyimlerin uzun yaşam ömrü olduğu bilinmesine karşın bazılarının zaman içerisinde unutulduğu görülmektedir. Bazı deyimlere kaynaklık eden tarihî mevzular, tasavvuf yaşamının bazı gelenekleri zaman içerisinde unutulmuş ve deyimleşen dil yapıları ise yaşam sürmeye devam etmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı da bazı fıkraların deyimlerden yararlanılarak meydana getirildiğini düşünerek bu fikre katılmaktadır (Kenzhalin, 2017: 115).

Türkçede, deyimler için pek çok kavram kullanılmaktadır. Deyim için evvela darbimesel, ta'bir, ıstılah kelimeleri ile adlandırmaya gidilmiştir. Lakin darbimesel daha çok atasözlerini denk gelen bir terimdir. Tanzimat döneminin ardından halkın cahil kesimine dair kudretli söylemlerin bir araya getirilmesi sürecinde ta'bir kelimesi kullanılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra bir dönem ta'bir ifadesi kullanılmış ve Türk Dili Araştırma Kurumu tarafından 1935 senesinde İstanbul'da bastırılan Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu'nda tabir sözcüğüne karşılık deyim sözcüğü getirilmiştir (Sinan 2008: 92).

1.2.2. Deyimlerin biçim özellikleri

Ömer Asım Aksoy *Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü II* adlı çalışmasında deyimlerin biçim özelliklerinden bazılarının atasözleri ile ortaklık taşıdığını ifade etmektedir. İfadesinin devamında biçim özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

1- Deyimler de atasözleri gibi kalıplaşmış söylemlerdir. Bir deyim kelimeyi değiştirilip bu kelimelerin yerlerine başka kelimeler getirilemez ve deyim söz diziminle oynanamaz.

Örneğin; Ayıkla pirincin taşını deymi, ayıkla bulgurun taşını şeklinde dile getirilemeyeceği gibi, tut kelin perçeminden deymi de kelin perçeminden tut şeklinde dile getirilemez (Aksoy, 1993: 16).

2- Deyimler de atasözleri gibi kısa ve özlü anlatımlara sahiptir.

Kelle kulak yerinde - Dil dökmek - Kel başa şimşir tarak -Atı alan Üsküdar'ı geçti... gibi (Aksoy, 1993: 16).

2- Deyimler en az iki sözcük ile meydana getirilir ve şekil açısından iki kısma ayrılabilirler:

a) Sözcük öbeği durumundaki deyimler:

Ağır başlı - Eli bayraklı - Püf noktası - İçli dışlı - Suya sabuna dokunmadan şeklinde öbeği meydana getiren kelimeler bitişik yazılamaz. Ünlem niteliğindeki deyimleri de bu bölüm içine almak uygun olmaktadır: Adam sen de! -Cart kaba kağıt! -Yok devenin başı! -Hele hele!.. (Aksoy, 1993: 17).

b) Tümce durumundaki deyimler:

Türkiye Türkçesinde tümce dizimine uygun şekilde meydana gelen deyimler bu başlık altında yer almaktadır.

Dostlar alışverişte görsün.

Halep ordaysa arşın burada.

İncir çekirdeğini doldurmaz.

Bir mastarla biten deyimler, çekime girerek bir tümce meydana getireceklerinden bu kısım içinde yer alırlar. Örnekler:

Dirsek çevirmek - Damarı tutmak - Baltayı taşa vurmak - Boyunun ölçüsünü almak - Göz yummak - Ağzına bir parmak bal çalmak -Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak.

Bunlar göz yumdum, gönlünü çalalım, baltayı taşa vurdunuz, Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan oldu gibi cümleden oluştururlar (Aksoy, 1993:17).

2. ŞÜKRAN KAVRAMININ TANIMI VE ANLAMI

Bu çalışmada şükran kavramının anlamı ve hangi kökten geldiği üzerine tartışılmaktadır. Bu tartışmaya ek olarak şükran kavramı ile ilişkili olan hamd, minnettarlık ve vefa kavramları üzerinde de durulmaktadır.

2.1. Şükran Sözcüğünün Kökeni (Şükr)

Şükran duygusunun içeriğine girmeden önce “şükür” kavramının içeriğini anlaşılması önemlidir. Lügat anlamına göre şükür ‘şe-ke-ra’ kökünden meydana gelmiş olup övmek, müteşekkir olmak, mükâfatlandırmak, iyiliğe hitaben dua etmek, iyilik bilmek, minnettarlık, nimetin sahibini hatırlamak, nimeti dile getirmek, nimeti verene saygı duymak, yapılan iyiliğin bilincinde olmak manalarına gelmektedir. Yine şükür kelimesinin Arapların, önüne koyulan yeme kıyasla besiliğini daha çok

gösteren hayvana ‘şekûr hayvan’ ismini koymalarından ortaya çıktığı da söylenmektedir (Yüksel, 2005).

Yakup Yüksel makalesinde, şükür ile ilgili birçok tanımlamanın var olduğunu belirtmiş ve bu tanımlamaları aşağıdaki biçimde sıralamıştır:

- Şükür, nimeti sunan tarafından bakıldığında nimetten önce, o nimeti verenidir.
- Nimet içinde nimeti vereniy düşünmek; nimeti veren Tanrıyı dil, eylem ve kalp vasıtasıyla yüceltmektir.
- Sunulan iyilikleri yüceltmek ve dile getirmek ile tanrıyı bu iyiliklerinden dolayı anmaktır.
- Tanrının vermiş olduğı nimetlere karşılık teşekkür etmektir.
- Allah’ın nimetlerini dil tekrar, kalp ile onaylamaktır (Yüksel, 2005).

Yukarıda belirtildiğı üzere şükürün terim anlamına gelindiğinde pek çok tanımlamanın yapıldığı görölmektedir. Bu ifadelerin birleştiğı nokta ise; nimet, nimeti veren ve nimeti alandır. Fakat söz edilen tanımlarda daha çok nimeti sunana karşı yapılması zorunlu olan şeyler ile nimetin sunulduğı kişinin bu husus karşısındaki tavır ve eylemleri öne çıkarılmaktadır.

2.1.1.Şükürün çeşitleri

Çeşitli İslam âlimlerince şükür üç türlü yapılmaktadır. Bunlar dil ile şükür, kalp ile şükür ve fiil ile şükürdür (Ak, 2006: 189).

A) Dil ile şükür

Nimeti vereniy dil ile övmek ve nimeti anma şeklinde yapılan şükür çeşididir. Aksi bir durum nankörlük olarak görülür. Toplumumuzda nankörlük tasvip edilmeyen bir davranıştır (Pusmaz, 1999: 65). Dil ile şükür sırasında dua edilir. Dua Türk toplumlarında Şamanizm’den günümüze kadar hep var olmuştur. Dua vesilesiyle yaratıcı ile doğrudan iletişime geçme imkânı vardır ve dua ile minnetimizi yaratıcıya duyurmuş oluruz.

B) Fiil ile şükür

Bedeni ve her türlü olanağı yararlı yerlerde kullanmak şartıyla Allah'a şükretmektir (Ak, 2006: 190). Yaratıcının rızasını kazanmak, içinde bulunduğu durumdan hoşnutluğunu ifade etmek için maddi olarak eyleme geçmeyi ifade eder. Kişi elindeki malını paylaştığında yaratıcıya olan manevi borcunu ödediği ve bu şekilde gidenden daha çok geri geleceği düşüncesine sahip olarak hareket etmektedir. Türklerde şükür için kan akıtmak yaygındır. Yaratıcıya olan bağlılık ve minnetin ifadesidir. Ayrıca Türklerde mağara, taş, kaya gibi kült niteliği taşıyan objeler içinde kurbanlar kesildiği görülür.

C) Kalp ile şükür

Verilen nimetin farkına vararak ve doğru yerde kullanarak Allah'a şuurlu bir şekilde şükretmektir (Ak, 2006: 190). Nimeti hatırdan kalben hissetmek ve kabul etmektir. İçerisinde olduğumuz durumun ve bize ait olan her şeyin şükür edilebilecek değerinde olduğu bilmek ve ona inanmayı ifade etmektedir.

Şükretmenin yaşantımıza birçok faydalı etkisi vardır. Kendimize acımamızı engeller, ümitsizliği kaldırır, kıskançlığı öldürür, pişmanlıkları yok eder, her mevzuda suçu başka kişilere yüklemenin önüne geçer. Allah'ın nimetlerine ulaşabilen kul sürekli Allah'ın cömertliği ve nimetlerinin çeşitliliği üzerinde düşünür. Bu sayede Allah'a olan sevgisi artar (Şükür maddesi, islamansiklopedisi.org).

2.1.2. Dini inançlarda şükür

İnsanoğlu, var olduğu günden beri çeşitli inanç sistemleri içerisinde yer almıştır. İlkel dönemlerden itibaren insanlar, bu inanç sistemi çerçevesinde dünyada olup bitenleri anlamlandırmaya ve yorumlamaya çalışmıştır. İnsanlar etraflarında meydana gelen olayları idrak etmekte zorlandıkları için bu olaylara kutsallık katarak tapınma yoluna başvurmuşlardır. Tanrı, mabet ve inanç sistemleri gibi oluşumlar bu hususta meydana gelmiştir (Bilal, 2018: 64).

İslam dininin Türkler tarafından kabul görmesine kadar Türk devletleri ve halklarında yaygın olan inanış Gök Tanrı inancı ve Şamanizm'dir. Türk toplumları Gök Tanrı inancıyla beraber Hristiyanlık, Budizm, Maniheizm gibi türlü din ve inanışları da benimsemişlerdir (Bilal, 2018: 64).

Şükür, farklı din ve kültürlerde üzerinde durulan faziletlerden biridir. Bu nitelik Musevilik, Hristiyanlık, İslamiyet, Budizm’de düzgün bir hayat için terk edilemez unsurlardan biri olarak kabul görmektedir. Buna ek olarak, dünya dinlerinde de kişilerin sağladıkları bir fayda karşısında ahlaki açıdan şükran duyma ve bunu dile getirme zorunluluğunun olduğu hususunda ortak bir düşünce bulunmaktadır (Kardaş ve Yalçın, 2018: 8).

Türklerin, Gök Tanrı inancı kapsamında her yılın Mayıs ayında koyunlarını ve atlarını keserek gökyüzüne kurban ettikleri bilinmektedir. Bu şekildeki bir ibadetin arkasında, bağlılıklarını ve verilen nimetler için şükürlerini kanıtlama gayesi yatmaktadır (Mau-Tsai, 2006: 64). Ahmet Temir bir eserinde, Cengiz Han’ın güneşe karşı dönüp, elini göğsüne vurup 9 defa diz çökerek dua ettiğini ifade etmektedir. Bu davranış da Gök Tanrı inancındaki şükür bağlamında değerlendirilebilecek nitelikleri taşımaktadır (Temir, 1986: 41).

Şamanizm inancında, Tanrı’ya şükran duyulduğunun gösterilmesi için adam öldürmenin gerektiği ve bu şekilde insana ahiret hayatında da faydalı olacağı fikri yer almaktadır (İzgi, 1987: 18). Ramazan Şeşen ise bu hususa ek olarak Tanrı’ya kurban sunulmak üzere insanların veya hayvanların boynuna ip geçirilip canı çıkıncaya kadar ağaçta asılı bırakıldığını belirtmektedir (Şeşen, 1998: 40).

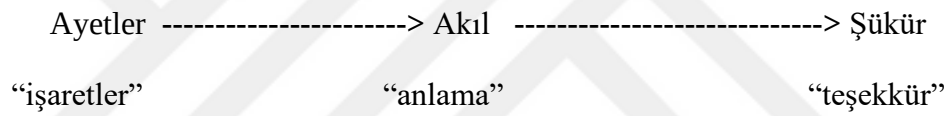
Manihaizm inancındaki Türklerin, Tanrı’ya şükranlarını sunmak ve bağlılıklarını göstermek için et yemedikleri, kımız içmedikleri ve saçlarını tepeden örüp sakal bıraktıkları ifade edilmektedir (Eberhard, 1942: 74).

Abdülkadir İnan, Manas Destan’ı konulu eserinde Budizm inancına sahip Kırgızların ibadet ve şükretme bağlamında Buda heykeline secde ettiklerini belirtmektedir (İnan, 1985: 118).

Hristiyanlık inancında da Tanrı’ya şükretmek/teşekkür etmek çok önemli bir yere sahiptir. Bu şükür sıklıkla dua şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Dua esnasında kendilerine Tanrının sevgisini, gücünü ve nimetlerini hatırlatan ilahiler söylenmektedir. Her durumda şükür edilmesi öğütlenmektedir. Ne denli büyük sorunların içerisinde olunursa olunsun Tanrı’nın kişileri yalnız bırakmayacağı ifade edilir (İncil, Mezmur 107: 1-3).

İslam dini ise Allah’a karşı şükretmeyi öğütlemekle beraber aynı zamanda insana, varlığının Allah’a tabi olduğunu idrak etmeyi de nasihat etmektedir. Kur’an’a göre kişinin Allah’a bağlılığını idrak edebilmesi imanın başlangıcıdır (Ateş, 1975: 24). Şükür imanın bir kategorisini oluşturur ve küfrün kategorisine ait olan nankörlük ve imansızlık ile zıtlık teşkil eder (Ateş, 1975: 71).

Allah kullarına karşı oldukça bonkördür. Kullarına ayetler (işaretler) aracılığı ile birçok nimet göstermektedir. İnsanların bu duruma vereceği bir cevap söz konusudur. Bu tek yanıt ise Allah’ın kullarına sunduğu tüm lütuflara şükran duymaktır. Fakat bu şükran Allah’ın gönderdiği ayetleri iyi idrak etmenin bir sonucudur. Ayetleri doğru şekilde idrak edip takdir eden kimse Allah’a şükredecektir. Bu sebeple insan, Allah’ın ayetlerini içselleştirdiği vakit şükran duyma mümkün olabilmektedir.

Bu düşünce yapısı Arap tarihinde ilk kez şükürün, dini esaslı bir sözcük olmasına vesile olmuştur. Şükür, Allah’ın verdiği iyilik hallerinin kul tarafından karşılığıdır ve bu nedenle kutsal sıfatlarla sıkı bir ilişki kurmuştur. Şükürle iman arasında az bir uzaklık vardır. Şükür, imana o denli yakındır ki Kuran’da pek çok kez şükür, imanın eş anlamlısı olarak kullanılmıştır (Ateş, 1975: 219-220).

Şükür, İslam’ın kılavuzu olarak görülen Kur’an-ı Kerim’de de pek çok yerde geçmektedir. Kur’an-ı Kerim’de şükür sözcüğü pek çok noktada geçer. Bunların genelinde Allah’ın sunduğu lütuflardan bahsedilir. Bu münasebetle kişilerin, Allah’a şükretmesinin gerekliliği aktarılırken şükreden kimselere ise verilecek ödüllerden bahsedilir. Allah, ayetler aracılığıyla şükretmenin gerekliliğini insanlığa bildirmiştir. Şükür edenlerin nimetlerini arttıracaklarını, şükür etmeyenlerin ise elindekileri dahi kaybetme riskine sahip olacağını yine ayetler vesilesi ile insanoğluna bildirmiştir. Nitekim Hz. İbrahim (a.s.)’ı: “Allah’ın lütuflarına karşı şükrederdi” ifadesiyle; Hz. Nuh’un da “Şüphesiz ki çok şükür eden bir kuldu” (İsrâ Suresi 3. Ayet) buyurarak takdir etmiştir. Hz. Lokman (a.s.) için ise: “Yemin olsun ki Biz Lokman’a Allah’a

şükretsin diye pek çok hikmet sunduk. Kim şükrederse ancak kendisi için şükreder” (Lokman Suresi 12. Ayet) buyurarak verilen nimetin karşılığının mutlaka şükür olması gerektiğini bildirmiştir. Yukarıda verilen ayetlerden de anlaşılacağı üzere Kur’an-ı Kerim’de adı geçen peygamberlerin şükür hususuna dikkat ettikleri görülmektedir. Allah’ın elçileri olan peygamberlerin bu tutumu İslami anlamda da kılavuzluk görevi görmektedir. Bu şekilde İslamiyet’in şükre ne denli kıymet verdiği ve bu değerden yoksun kişilerin başına neler gelebileceği daha net bir şekilde anlaşılır.

Şükür yerine küfrü özümseyenlere, Allah’ın huzurunda boyun eğmeyi ve teslim olmayı reddedenlere, vakitlerini eğlence ile geçirip ahret hayatlarını düşünmeyen kimselere Allah’ın öteki yüzünü göstereceği ifade edilmektedir. Bu husustan yaratıcının adalet sahibi, kesin hüküm, şiddetli azap ve intikam sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Tanrının bu yüzü de Kur’an’ı inceleyenler tarafından birçok kez tetkik edilebilmiştir (Ateş, 1975: 222).

Koşulsuz şükran duygusu, deneyimleme fırsatı bulduğumuz iyi ve kötü her şeye şükretmeyle beraber sahibi olamadıklarımıza da içtenlikle şükredebilmektir. Başka bir deyişle, durumlardan ve şartlar bağımsız olarak yaşama duyulan şükran hissidir. Dikkati sadece eldekine vermenin ve memnun olmanın getirdiği kısa süreli bir his değil, yaşama karşı derin bir duruştur. Şükretmek, pozitif düşünmenin özünü meydana getiren önemli bir kişisel eğilimdir. Bu sebeple dünyadaki tüm belli başlı dinlerde bulunan bir ibadet şekli halini almıştır. İnsanoğlu için bir huzur bulma vesilesi ortaya koymaktadır. İhtirasları minimum düzeye indirip, bireyi eldeki ile mutlu olmaya yönlendirdiği görülmektedir. Gök Tanrı inancı, Şamanizm, Budizm, Manihaizm gibi inanç dairelerinde ortak şükür ibadetinin kurban ve dua olduğu gözlemlenmektedir. Kimi inanç sistemlerinde de diğer inanç sistemlerinden ayıran çeşitli ritüel ve uygulamaların olduğu da görülmektedir.

2.2. Şükran Duygusu ve Şükran Duygusunu Besleyen Hissiyatlar

Şükür kelimesinden türeyen şükran sözcüğü Türk Dil Kurumu tarafından iyilik bilme, gönül borcu, minnettarlık olarak açıklamaktadır. Nimetlerin ve iyiliklerin değerini bilip mümkün derece karşılığını vermektir. Şükür anlamına da gelmektedir. Genel bir söyleyişle, iyiliği bilip yaymak, iyiliği hatırlayıp vereni övmek, iyiliğe karşı söz ve tutumlarla minnettarlık göstermek, iyiliği iyilikle anmak

gibi manalara gelmektedir (Pusmaz, 1999: 65). Çeşitli araştırmacılar ise şükranı yalnızca bir his olarak değil, ayrıca şahsi bir özellik olarak da yorumlamaktadır (Toksöz, 2019: 472).

Şükran şeklinde ifade edilen “gratitude” kavramının Türkçedeki karşılığına dair ortak bir fikir birliği henüz bulunmamaktadır. “Gratitude” sözcüğü Latince nimet ve iyilik manalarına kullanılan “gratia” sözcüğünden ile hoşnut olma manasına gelen “gratus” kelimelerinden üretilmiştir. Bu Latince kökün bütün türevleri “kibarlık, bonkörlük, armağan, almanın ve vermenin kıymeti” gibi manalarla ilişkilidir. İlgili kavram memleketimizde psikolojik danışma ve rehberlik branşında “minnettarlık”; din psikolojisi branşında ise “şükür” şeklinde kullanılmaktadır (Temiz, 2014).

Oğuz Duran ise şükran sözcüğünün yalnızca tanrıya ait bir nitelik olarak görüldüğünden ve bunun sözcüğün manasını daraltabileceğinden dolayı minnettarlık kelimesinin kullanılmasının daha düzgün bir ifade biçimi olabileceğini ifade eder (Kardaş, Yalçın, 2018: 3). Oğuz Duran bu yaklaşımı ile şükran duymanın sadece Tanrı ile sınırlandırılmaması gerektiğini ve Tanrı dışındaki bir kişiye de şükran duyulabileceğini ifade etmektedir.

Şükran duygusunun kaynağını başka bir açıdan ele alan kişi Melanie Klein’dir. Klein’e göre şükretme deneyimi insanın bebekliğindeki memeyle olan ilişkisiyle ilgilidir. Memede doyum hazzı tekrarlandığı boyutta haz ve şükran tecrübelerinin yoğunluğu artar ve bu şekilde bebeklikten başlayarak kişinin benliğine işleyen şükran duygusu oluşur. Bu tekrarlanan tecrübe şükranın en derin kaynağıdır. Tamir yapma melekesinin gelişmesinde ve her çeşit yükseltmede kıymetli bir görev üstlenmektedir. Yansıtma ve içe yansıtma süreçleri, içsel varlığın dışa çıkarılması ve yeniden içe yansıtılmasını da sağlar. Böylece içsel şükran da tam manasıyla devreye girer (Klein, 2011: 32).

Şükran duymak; hayata inanmaktır. Çeşitli güzelliklerin sunulduğunu görmek, sunulanların farkına varmak, onların kıymetini bilmek ve yeni gelecek olan nimetlere hazırlıklı olmaktır. Hayatımızın en kötü anında dahi hala şükredilecek bir şeylerin olduğunu düşünmek kişisel enerji açısından oldukça önemlidir. Hayıflanmak, olmayana odaklanmak sahip olduğumuz şeyin değerini bilmemizi ve şükran duymamızı engellemektedir. Hoşlandığımız şeylere olduğu kadar

hoşlanmadığımız şeyler için de şükran duyduğumuzda bu hususta yeteri kadar olgunluğa eriştiğimizi görürüz. Yaşadığımız zor ve acılı deneyimlerin dahi bu hisse hizmet ettiğini unutmamız gerekmektedir. Hayatımızdaki huzur şükran duygumuz oranında vardır. Bu duygunun yokluğu kıskançlık, şikâyet, huzursuzluk ve pişmanlık gibi olumsuz hissiyatların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Şükran duygusu var olanı çoğaltmakla beraber yaşayacak olduğumuz güzel duygularımıza da zemin oluşturmaktadır. Hayatın her anında alınacak birçok dersler vardır. Bu farkındalık arttıkça edilen şükürler de çoğalacaktır.

İnsanoğlu var olduğu günden beri başına gelen her olay için bir sebep bulmaya çalışmaktadır. En basit bir olaydan başlayıp aklın alamayacağı en karmaşık olaylara kadar her şeye vesile olan yahut olayları başlatan biri ya da birilerinin olduğu düşüncesi söz konusudur. Bu düşüncenin hareketi doğrultusunda olaylara sebep olan kişilere karşı nefret ya da şükran duyguları beslenir. Kişi iyi bir şeye vesile olduysa şükran, kötü bir şeye vesile olduysa nefret duygularıyla karşılaşır. Bu teşekkürün iletildiği kişi yaratıcı ya da insan olabilir. Bir kişiye hakkını teslim ederek teşekkür etmek o kişiyi onore etmek demektir. İçten bir teşekkür, verilen emeklerin gerçek karşılığıdır. Hiçbir şey içten bir teşekkürün yerini tutamaz. Teşekkür etmek karşımızdaki kişinin bizim için yaptığı bir şeyden ötürü ona karşı hoşnutluğumuzu sunmak anlamına gelir. Bu ifadeler her ne kadar insanoğluna gösterilen şükranın niteliklerini taşıyormuş gibi gözükse de yaratıcıya karşı duyulan şükran duygusunun da temelinde aynı hususlar ve bu hususların doğurduğu durumlar yatmaktadır.

Mutluluk, ilk çağlardan beri konuşulan, din adamları, eğitimciler, filozoflar ve politikacılar tarafından türlü yönleriyle tartışma konusu olan konulardandır. Yaşamın her evresinde insanlar, düzgün yaşamın nasıl bir şey olduğu, bu kaliteli yaşama nasıl erişileceği ve mutluluklarını nasıl çoğaltabilecekleri konusunda düşünmeye yoğunlaşmış ve bu konuya dair birçok fikir ileri sürmüşlerdir. Modern psikoloji tarihinde de bireylerin iyilik hallerinin arttırılması, iyi olmalarının önüne geçen negatif unsurların tespit edilmesi ve bertaraf edilmesi, kaliteli bir hayat sürdürmeleri için içsel yeteneklerinin farkına varmaları ve geliştirmeleri gibi noktalar ana çalışma alanları içerisinde yer almıştır (Kardaş, Yalçın, 2018: 1).

Mutlu hissetmenin ilk adımı kişiyi mutlu edeni mutlu etmektir. Bu düşünce ise şükran duygusunu meydana getirir. Şükran hissiyatından bahsedebilmek için

yapılan bir iyiliğin farkına varılıp kabullenilmesi ve bunun nedeninin kişinin kendilerinden ziyade tanrıya yüklemesi gerekmektedir. Eğer kişi kendisine yapılan bir iyiliği ya da başına gelen olumlu bir hadiseyi başka birine yüklemiyor ise burada şükrandan bahsedilememektedir. Bu durum memnuniyet olarak değerlendirilebilir. İnsan zihninin olumsuzluklara düşkünlüğü kendini koruma gayesindendir. Yaşanmış kötü tecrübeler her canlıyı temkinli olmaya itmektedir. Elde edilen her türlü güzelliğin bir gün elden gidebileceği düşüncesi insanoğlunu çeşitli arayışlara sokmaktadır. Bu noktada akla gelen ilk şey, bize bu güzellikleri veren varlığı bulmaktır. Kişi hangi dini sınıfa mensup olsa da, yaratıcının bir ve tek olduğu düşüncesine sahiptir. Bu sebeple insan, bütün bu güzelliklere vesile olan kişinin Tanrı olduğunu düşünmektedir. Tanrı tarafından gelen bu güzelliklere minnet duyulduğunda devamının geleceği fikri mevcuttur. İnsanlar da ellerindeki güzelliklerin kaybolmaması, devamının gelmesi ve bu güzellikleri verenin Tanrı olduğunu bildiklerini göstermek için şükür etmeye, minnetlerini sunmaya ihtiyaç duyarlar.

Bu sebeple şükranın mutluluk arttırıcı bir yanının olduğu üzerine eğilim gösterilmektedir. Lyubomirsky, şükranın mutluluk halini sekiz yoldan arttırdığını belirtmektedir. Buna göre şükran;

1- Kişilerin kendisine ait olan güzellikleri ve pozitif şeyleri idrak etmesini sağlayarak olumlu yaşam durumlarını arttırır ve yaşam şartlarından en iyi seviyede zevk almalarını sağlar (Kardaş ve Yalçın, 2018: 8).

2- Bireyin diğer insanların kendisi için yaptıklarını idrak etmesine yardımcı olarak benlik saygısını ve kendisine verdiği kıymeti yükseltir (Kardaş ve Yalçın, 2018: 8).

3- Bireyin yaşam şartlarının kıymetini bilerek yaşadığı stres ve travmatik tecrübeleri tekrardan yorumlamasına ve bu yolla kötü durumlarla daha basit başa çıkmasına yardım eder (Kardaş ve Yalçın, 2018: 8).

4- Diğer kişilere yardımda bulunma ve kibarlık gibi ahlaki değerlere pozitif katkıda bulunur (Kardaş ve Yalçın, 2018: 8).

5- Çeşitli münasebetler içerisinde olduğumuz kimselerin değerini bilme kaydıyla sahip olduğumuz ilişkileri daha güçlendirirken, yeni ilişkilerin gelişimine katkı sağlamaktadır (Kardaş ve Yalçın, 2018: 9).

6- Kişinin ailesi, evi, sağlık durumu gibi pek çok hususta sahip olduklarının değerinin farkına varmasına, bu metotla da kendisini başka kişilerle kıyas etmemesine yardım eder. Kişi bu metotla, kıskançlık gibi özelliklerden arınarak daha huzurlu olur (Kardaş ve Yalçın, 2018: 9).

7- Öfke, hırs ve kırgınlık gibi olumsuz hislerle bağdaşmadığı için bu hislerin en az seviyeye inmesine veya yok olmasına vesile olur.

8- Kişinin olumlu ve olumsuz olaylara çabuk adapte olma kabiliyeti olarak söz edilen ve kısa süreli olması nedeniyle mutluluğa uzun vadede mani olan bir durum olan hedonik uyuma kişinin mutluluğunu artırır (Kardaş ve Yalçın, 2018: 9).

Şükran kavramı uygun durumlarda ortaya çıkan bir duygu olarak kavramsallaştırılabilir. Bazı kimseler çeşitli yaşam tecrübelerinin ardından o tecrübeye dair bir şükran duyabilir. Fakat bu yaygın bir eğilimin neticesi olmayabilir. Diğer açıdan şükran duymaya yatkın bireylerin, çeşitli yaşamlarda şükran duygusunu yaşama ihtimalleri bu yatkınlığa sahip olmayan kişilere kıyasla daha fazladır (Kardaş ve Yalçın, 2018: 4-5).

Şükran duymak, alınan bir iyiliğe karşı teşekkür ve şükran duyguları içinde olmaktır. Bu bağlamda, şükran şuuruna sahip bireyler, her durumda bu duyguya erişemeyebilirler. Fakat şükran duyma eşikleri düşüktür. Diğer bir ifadeyle, şükran duyma eşikleri düşük olan bireylerin şükran duygusuna kapılması için çok önemli durumların olması gerekemeyebilir. Bu kavramsallaştırma bağlamında şükran duygusunu hesaplamaya dair bir yöntem ortaya koyan Watkins ve arkadaşları, şükran duyma niteliğine sahip kişilerin dört özelliğinin olduğunu ifade etmektedirler. Buna göre bu kişiler; yoksunluk duygusu yerine daha çok zenginlik ve refah duygusuna sahiptirler. Başka kişilerin kendi mutluluklarına kattıkları değerin bilincindedirler. Çeşitli araştırmalar şükranın bir kişisel özellik olarak varlığını sürdürdüğünü, güvenilir şekilde ölçülebileceğini göstermektedir. Bu nedenle şükran duygusu hem genel bir karakter niteliği olarak, hem bu eğilime ilişkin farklı hususlarda meydana gelen duygu olarak belirtilmektedir (Kardaş ve Yalçın, 2018: 4-5).

İçinde bulunulan kültürel çevreden bağımsız olarak, şükran duygusunun meydana gelebilmesi için kişinin kendisine yapılan yardımı ve iyiliği takdir ederek karşılması gerekmektedir (Toksöz, 2019: 472).

Toplumumuzda şükür ve şükran kavramları sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Oysaki aralarında eylemsel açıdan bir fark olduğunu belirtmek yanlış olmaz. Şükran, hissedilen duygu iken şükür bu duygunun eylemsel halidir. Özetle; şükran bir his iken; şükür o hislerin etkinlik haline dönüşmesi demektir. İyilik yapan birine teşekkürde bulunmak gibi basit bir kibarlık olarak değerlendirilen şükran duyma, günümüzde değer verilen bir olgu olmaktan çıkma yolunda ilerlemektedir.

Şükranın çevresel bir mani olmadığı zaman bireylerde doğal olarak ortaya çıkan bir konu olduğu ifade edilmektedir. Bu durum kişilerde şükranla bağdaşmayan ya da kimi zaman şükranın ortaya çıkmasına engel olan birtakım unsurların olabileceğini göstermektedir. Emmons; kişilerin eksikliklerini kabullenmeme, kıskançlık, üstünlük kurma, kin duyguları, kurban olma ve maddi şeylere aşırı derece kıymet vermenin hayatta şükran duyma ile bağdaşmadığını ve şükran duymayı negatif yönde etkilediğini belirtmektedir. Bu özelliklerden bazılarının kişilikle alakalı olduğu düşünülmektedir. Narsisizm, şükran duymanın önüne geçen karakteristik niteliklerden biridir. Narsisizm seviyesi yüksek insanlar, imtiyazlı kişiler oldukları ve kendileriyle özel bir şekilde ilgilenilmesi gerektiği fikrine sahiptirler. Her şeyi hak ettiği kanaatindeki olan kişilerin, birilerine şükran duyması oldukça güçtür (Kardaş ve Yalçın, 2018: 7).

Harvard Üniversitesi'nde yayımlanan bir çalışmaya göre şükran duygusunun düzenli olarak hayatımızda olmasının bazı davranışlar geliştirmemize bağlı olduğu ifade edilmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanmıştır:

“- Ayda en az bir kişiye hayatınızdaki etkilerini takdir ettiğinizi ifade eden bir teşekkür notu yazmak alışkanlık haline getirilmelidir (Kyeong ve diğerleri, 2017:3).

- Birisine zihninizde teşekkür edin. Not tutacak zamanınız yok ise teşekkürde bulunmak istediğiniz bir kişiyi gözünüzün önüne getirin ve o kişiye zihninizde teşekkür edin,

- Şükran günlüğü tutun. Gündelik hayatta şükran hissiyatı uyandıran durumları günlüğe yazın,

- Hayatınızdaki nimetleri sayın. Haftalık bir sayı belirleyin ve o hafta içerisinde yaşamınızdaki belirlenen sayıdaki nimeti not edin. Bu notları tutarken

şükran duygunuzu yaşamınıza aracı olan kişileri hatırlayın ve hissettiğiniz olumlu duyguları tekrarlamaya gayret edin,

- Dua edin. Dinsel maksatla dua etmek de şükran duygusunu ortaya koyar,

- Meditasyon yapın. Meditasyon sırasında şükran duyduğunuz bir şeye odaklanabilirsiniz” (Kyeong vd., 2017:5).

Şükran duygusunun sağlık açısından etkileri hususunda da çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Kalp ritmi, kan basıncı, beyinde nörolojik değişimler gibi somut fiziksel reaksiyonları belgelenmiş, şükran duygusunun duygusal ve zihinsel tesirleri de araştırılmıştır. Şükran duygusuna sağlık açısından bakan Duke Üniversitesi Tıp Merkezi Biyolojik Psikoloji Bölümü Başkanı Dr. P. Murali Doraiswamy “Eğer şükran bir ilaç olsaydı, vücudun tüm sistemlerinin sağlığını koruyan, dünyanın en çok satan ilacı olurdu” ifadesinde bulunmuştur. Şükretmek en iyi takviyeden çok daha yararlı etkiler ortaya çıkarmaktadır. Dr. Doraiswamy, yapılan çalışmaların şükran duygusunu anlatmanın, türlü vücut ve beyin sistemleri üzerinde hesaplanabilir tesirleri olduğunu gösterdiğini açıklamaktadır. “Bunlar; nörotransmitterler (serotonin, norepineprin), üreme hormonları (testosteron), sosyal bağların hormonu (oksitosin), bilişsel ve hazla ilgili nörotransmitter (dopamin), inflamatuvar ve bağışıklık sistemleri (sitokinler), stres hormonları (kortizol), kalp ve EEG ritimleri, kan basıncı (tansiyon), ve kan şekeri”dir (Stern, Emmons, 2013).

Şükran duygusu o denli mühim bir meseledir ki gündelik hayatımızdan sağlığınıza, sağlığınıza edebiyat hayatımıza kadar her noktada kendini göstermektedir. Örneğin Dede Korkut anlatılarında da çeşitli şükür örneklerine rastlanır. Savaşlardan sonra, esaretten kurtuluşa, beylerin birlikteliği ve selametinde, çocuksuz bir yaşamdan sonra çocuk sahibi olunduğunda şükür edilir ve yemekler verilir. Günümüz örneklerinde ise şükür deyince adaklar ön plana çıkmaktadır. Bir kimse olmasını istediği bir şey için adakta bulunur ve bu gerçekleşirse Tanrı’ya olan minnettarlığını somut bir şekilde ifade etmek için adağını yerine getirir. Şükür günümüzün doğum, evlenme, ölüm, askerlik gibi çeşitli pratiklerle ortaya konur.

Şükran sözcüğünün hamd, minnettarlık ve vefa gibi insani hisleri barındıran kavramlarla ilişkisi bulunmaktadır. Bu sebeple bu kavramlar üzerinde durmanın faydası olacaktır. Sözü geçen kavramlar şükran kavramının içerisinde yer alan ve bununla beraber şükran ile bir takım farklılıkları bulunan hissi durumlardır. Bu hissi

durumlar, kişiyi şükran sahibi yapan olmazsa olmaz duygulardır. Bu duyguların eksikliği, tam manasıyla şükran sahibi bir birey olmanın önüne geçecektir. Hamd, minnettarlık ve vefa kavramlarını ele almak bu nedenle önemlidir.

Lügatte “iyilik, güzellik ve erdemlilikle niteleme, övme” anlamına gelen hamd, mastar ve isim şeklinde kullanılmaktadır. Bazı uzmanlar, hamd ile şükür arasında mana açısından farklılık olmadığını belirtirken, dillilerin geneline göre şükür, bireyin kendisine gösterilen iyiliğin bilincine varıp, iyilikte bulunana övgü ile karşılık vermesi ve bunu diğer insanlara da ilan etmesidir. Hamd ise bahsi geçen iyilik halinin kendisine yapılmış olma koşulu aranmadan bir kişinin lütfkârlığının ve iyilikseverliğinin ifade edilmesidir (Şükür maddesi, islamansiklopedisi.org).

Hamd, nimeti sunanı ve onun lütuflarını dile getirerek sevgi ile beraber saygıda bulunarak güzellikle ve içtenlikle yapılan övgüyü anlatan bir zikirdir. Hamd, kısmen şükürle kısmen de övgüyle birleşmektedir. Lakin şükürden daha geniştir. Şükürden daha genel bir anlam taşımaktadır. Çünkü şükür, nimet karşılığı olurken hamd da ise böyle bir durum yoktur. Buna ek olarak, bir nimetin şükürü kendi türünden olmaktadır. Özetle; malın şükürü mal ile; bilginin şükürü bilgi ile; sağlığın şükürü de hastaları hatırını sormakla olur (Yüksel, 2005).

Hamd ile şükür arasındaki çeşitli farklılıklar söz konusudur. Hamd, kalbe ve ruha ait nimet içinken; şükür, organlara ve duygulara ait lütuflar için olmaktadır. Hamd, Allah’tan bir başlangıç; şükür ise kuldan bir tâbi oluşturmaktır. Yani hamd, başlangıç bakımından Allah’ın verdiği lütuflar sebebiyle övmektir. Şükür ise verilen lütuflara karşılık vererek teşekkür etmektir. Bir hadiste: ‘Cennete ilk çağırılacaklar Allah’a hamd edenlerdir’ buyrulmaktadır. Hamd, atlatılan kötü durumlar için, şükür ise kazanılan lütuflar için olmaktadır (Yüksel, 2005).

Üzerinde durulması gereken diğer bir kavram ise minnettarlıktır. Minnettarlık sözcüğü Latince iyilik anlamında kullanılan “gratia” ve sevindirici manasına gelen “gratus” sözcüklerinden türemiştir. Bu Latince kökten türeyen bütün sözcükler “iyilik, cömertlik, hediyeler verme ve almanın güzelliği” ile ilgili anlamları taşımaktadır. Minnettarlık olumlu ve keyif verici bir yaşantıdır. Tarih boyunca bütün kültürlerde minnettarlığa önem verilmiştir. Minnettarlık kişiliğin ve sosyal yaşamın önemli bir parçası olarak görülmektedir (Yüksel ve Duran, 2012: 30).

Minnettarlık, son zaman pozitif psikoloji alanında karakterin kuvvetli yönlerinden biri olarak kabul edilen kavramlarından biridir. Çeşitli uzmanlara ve araştırmacılara göre minnettarlık, bir kişinin hoş giden bir tutumu karşısında duyulan şükran duygusudur. Fakat minnettarlık her vakit insanlar arası bir bağlama gereksinim duymamaktadır. Bununla birlikte insanüstü veya insan dışı kaynaklara (Tanrı, dünya, hayvanlar, vb.) yönelik de olabilmektedir. Buna göre minnettarlık, farklı kişilerden ya da varlıklardan bir yarar geldiğinde bunu idrak edebilme ve pozitif duygularla karşılık vermeye dair kişisel bir yatkınlıktır (Duran ve Tan, 2013:155).

Minnettarlık duyarak yaşamının ve bunları dile getirmenin kişilerin hissel, sosyal ve bedensel iyi oluşlarına fayda sağladığını ortaya koyan pek çok araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmalar, minnettarlığın arttıkça hayat tatminkârlığının, iyimserliğin, ümit ve dayanma kuvvetinin de arttığını, depresyon, endişe ve kıskançlığın azaldığını göstermektedir. Minnettar kişiler, daha uzlaşmacı ve girişken olurken daha az sinirsel sorunlar yaşamakta ve böylece daha yardımsever, destekleyici, bağışlayıcı ve empatik bir tutum sergilemektedir. Minnettar kişiler, yapılan bir iyiliğe daha çok karşılık vermekte, minnettarlığın getirdiği nazik davranışlar sosyal ilişkilerin kurulmasını ve kuvvetlenmesini sağlamaktadır. Minnettarlık, kişinin yaşamını olumlu yönde etkileyerek devamlılığını sağlaması için işlenmesi gereken bir özelliktir (Duran ve Tan, 2013:155). Minnettarlığın bu olumlu yönleri şükran duymanın insanlar üzerinde meydana getirdiği olumlu haller ile örtüşmektedir. Bu bağlamda minnettarlık ve şükran duygusunun, verdikleri hissiyat bakımından kişileri psikolojik açıdan olumlu yönde etkilediği görülür.

Minnet duygusu olan kişiler daha az endişeli ve kaygısızlardır. Bugün temiz hava aldığım ve temiz su içme imkânı bulduğum için minnettarım derken Allah'a; beni seven arkadaşlarım ve ailem olduğu için minnettarım derken kişilere ve Allah'a; sağlıklı bir vücudum, yaratıcı bir aklım ve güzide bir mesleğim olduğu için minnettarım derken ise sağlığa ve Allah'a olan minnettarlıklar görülür. Bu söylemlerde bulunan kişiler hem dünyevi huzur için ellerinden geleni yaparken bir yandan da manevi huzur için bu nimetleri verenleri sıklıkla anmaktadırlar. Tam da bu nokta, şükran duygusunun doğuş sebebini ifade etmektedir. İnsanoğlunun kendi benliğinde uyanan borçluluk hissi şükran duygusunu ortaya koyar ve şükür olarak

eylemselliğe dönüşmektedir. Yani bizi şükretmeye iten olguların en saf hali minnet duygusudur. Minnettarlık, şükür ve şükran zincirinin meydana getirdiği ifade biçiminin halkalarından biridir.

Üzerinde tartışılması gereken son kavram ise vefadır. İnsanlık adına çok değerli bir hissiyat olan vefa, manevi duyguları temsil etmektedir. Vefalı davranışında bulunan kişilere ise vefakâr denir. Vefa kelimesinin kökeni Arapçadan gelmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde vefa kelimesi ‘Sevgiyi sürdürme, sevgi bağlılığı’ olarak yer almaktadır. Birden fazla anlamı içerisinde barındıran vefa kelimesinin diğer anlamları ise şu şekildedir: Sevgide bağlılık, kâfi gelme, minnettarlık, sözünde durmak, dostluğu sürdürmek ve sadakattir (TDK, 2011: 2075).

Vefa sözcüğü birden çok mana içermesinden dolayı cümle içerisinde kullanılışına göre cümlenin bütünlüğünü değiştirmektedir. Bazı durumlarda yakın manalarda kullanılması yanlış anlaşılmalara da sebebiyet vermektedir.

Muhabbet, dostluk ve verilen sözde durma anlamına gelen vefa, İslâmî özelliklerden biridir. Çünkü her insan, imtihan edilmek üzere geldiği bu beşeri dünyada, ruhlar âleminde vermiş olduğu söze bağlılığını kanıtladığı takdirde yaşamını mümin olarak sürdürmektedir (Topbaş, 2009: 1).

Vefa, milli değerler etrafında meydana gelen, insanlar arası ilişkilerde en çok ihmal edilip en çok gereksinim duyulan bir kavramdır. İnsanların egolarının tavan yaptığı, savaşlar nedeniyle insanların, insanı insan yapan güzelliklerden uzaklaştığı, iktidar ve güç mücadelesinin hak, adalet tanımaz bir şekilde mücadelesinin yapıldığı günümüzde insanlar vefaya ve vefalı davranışa hasrettir. İntikam, kin, hırs, nefret gibi duygular vefanın düşmanı iken; vicdan, merhamet, sadakat gibi duygular ise vefanın dostudur. Vefa manevi duyguların mühim bir kaynağıdır (Ersöz, 2020).

Vefa, akla gelebilecek her şeye karşı gösterilebilir bir duygudur. Yaratıcıya, insanlara, hayvanlara, aileye, suya, dağa, suya, taş ve daha birçok unsura yeri geldiğinde vefa duyulabilmektedir. Bu unsurların, Türklerin tarihsel yaşamı içerisinde önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Hayvan ve doğa kültleri (taş kültü, dağ kültü, su kültü) bu vefanın ve şükranın göstergesidir. Bu durumlardan hareketle vefanın çok geniş bir perspektifinin olduğunu söylemek gerekir.

Vefa şükran duygusunun varlığını oluşturan hislerdendir. Duyulan vefa aracılığı ile şükran açığa çıkmaktadır. Türk toplumunun birçok husus için vefa gösterdiği görülmektedir. Din büyükleri, atalar, devlet büyükleri ve devlet uğruna canını veren şehitler gibi hususlarda Türk toplumunun vefa duyduğu gözlemlenmektedir.

Şükran duygusunu oluşmasına vesile olan diğer bir duygu ise saygıdır. Saygı; üstünlüğü, faydalılığı, yaşlılığı, kutsallığı sebebiyle bir kişiye veya bir şeye karşı titiz, mesafeli ve dikkatli olmaya iten sevgi duygusudur. Saygı duygusunun kişide uyandırdığı bu hissiyat şükran duymaya da vesile olmaktadır.

Sonuç olarak; şükran duygusunu hamd, vefa, minnettarlık ve saygı gibi hislerin beslediği görülmektedir. Genel itibariyle üzerinde durulan dört his de atlatılan herhangi bir zorluk ya da elde edilen bir nimet neticesinde ortaya çıkmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİN ŞÜKRAN DUYGUSU AÇISINDAN TESPİTİ, TASNİFİ VE İNCELENMESİ

Atasözleri ve deyimler, kültürel değerler ve ahlak açısından geçmişten günümüze köprü olmaktadır. Atasözleri ve deyimler, bir ülkenin kültürünü karşı tarafa aktarabilen en kıymetli değerlerden biridir. Ait olduğu toplumun kültürünü tanıtmaya açısından önem arz etmektedir. Bir ulusun atasözlerine ve deyimlerine hâkim olmak o ülkenin dilini konuşma yeteneğini de arttırmaktadır. Atasözleri ve deyimler ile günlük yaşamın her anında karşı karşıya kalınmaktadır. Günlük sohbetler, edebi eserler, gazeteler atasözleri ve deyimleri barındırma açısından yaygın olarak karşımıza çıkan noktalardır. Bu edebi değişlerde bir ulusun medeniyetini, hayatta kalma çabasını ve tarihsel süreç içerisindeki tecrübelerini bulabilmek mümkündür.

Atasözlerinde ve deyimlerde şükran duygusunu tespit edebilmek için öncelikle değişlerin içeriğinin incelenmesi gerekmektedir. İncelemeye tabi tutulan atasözleri ve deyimler, Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II; Ülkü Kuşçu ve Hüseyin Kuşçu'nun Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü; Rıdvan Öztürk & Osman Uyanık'ın Kumuk Atasözleri ve Deyimleri; Özkul Çobanoğlu'nun Tarihte ve Günümüzde Türk Boylarının Ortak Atasözleri; H. F. Gözler'in Türkçemizin Büyük Deyimler Sözlüğü adlı eserlerinden, Oxford Languages adlı online atasözleri ve deyimler sözlüğünden ve Türk Dil Kurumu'nun online sözlük veri tabanından alınmıştır. Bu bölümde 48 atasözü, 16 deyim ele alınacaktır. Ele alınacak atasözleri ve deyimler alfabetik sıralamaya göre çalışmada sıralanmaktadır.

Ele alınan atasözleri ve deyimlerin anlamları verildikten sonra şükran olgusu açısından incelemeye tabi tutulmaktadır. Bu incelemeler, Kur'an-ı Kerim ve hadislerle, Türk Edebiyatı eserlerinden örneklerle ve tarih içerisinde meydana gelmiş ilgili konuyla bağlantılı açıklamalar ile desteklenmektedir. Bütün bu hususların değerlendirilmesinin ardından atasözleri ve deyimlerinin içeriğinin şükran duygusu ile nasıl ve hangi açılarla bağlantılı olduğu ortaya koyulmaktadır. İncelemeler doğrultusunda ortaya çıkan gruplar ise tablo halinde bir araya getirilerek

sunulmuştur. Bu çalışma sonucunda şükran duygusunun, atasözleri ve deyimlerde hangi açılardan yer aldığına da matematiksel dağılımı ortaya konulmaktadır.

1.1. ATASÖZLERİNİN TESPİTİ VE İNCELEMESİ

Bu bölümde şükran duygusuna yer veren atasözleri alfabetik sıra ile incelenmiş ve içerisinde barındırdığı şükran duygusu açıklanmıştır.

1.1.1. Abanın Kadri Yağmurda Bilinir

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde “Aba'nın kadri yağmurda bilinir” atasözünü, “Bir şeyin gerçek kıymeti ancak ona çok ihtiyaç duyulduğu vakit anlaşılır” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 48). Daha önce değersiz görülen şeylerin, ihtiyaç duyulduğu vakit ne denli kıymetli olduğunun bu atasözüyle farkına varılacağı aktarılmaktadır. İhtiyaç anından kıymet bilme tutumu, birçok durum ve olgunun kıymetinin zamanında anlaşılmadığını göstermektedir. Zamanında değeri bilinmeyenlere örnek olarak sağlıklı vücudu, dilenilen şekilde yaşam sürebilme özgürlüğü ve boş zamanı göstermek mümkündür. Bu bağlamda ilgili atasözü, ihtiyaç anından ziyade ihtiyaç anına düşmeden evvel de şükretmenin önemini anlatmaktadır.

Atasözünde geçen aba, bize ait olan durum ve nesneleri anlatırken; yağmur ise bu durum ve nesnelere duyulan ihtiyaç anını ifade etmektedir. Bizden her daim elimizdekenden daha fazlasına sahip olmamızı arzu ettiren bir dünyada yaşam sürmenin, elde ettiklerimizin kıymetini bilmeye mani olduğu bir gerçektir. İnsanlar, ellerinde bulunan maddi ve manevi unsurları yitirdiklerinde ya da bu unsurlara işleri düştüğü vakit gerçek değerlerinin farkına varabilmektedir. Bu durum, değer verme tutumunun itibarsızlaşmasının da önünü açmaktadır. Bu nedenle zamanı geldiğinde değerini bileceğimizi düşündüğümüz şeylerin normal zamanda da değerini bilmek, insani ve vicdani açıdan en doğru tutumdur.

Her insanın yaşamı boyunca yardıma muhtaç olduğu zamanları vardır. Bu gibi sıkıntılı zamanlarda yardım için imdada neyin yetişeceği bir sır olarak kendini korumaktadır. Normal zamanda değersiz görülen şeylerin bile o yardıma muhtaç anda olmazsa olmaz olabileceği bir gerçektir. Kişi, bu zorlu durum karşısında o şeyin aslında ne kadar önemli bir değeri içerisinde barındırdığının farkına varmaktadır.

Kişinin aklında, kişiyi içerisinde bulunduğu kötü durumdan kurtardığı için o basit şeye dahi saygı duyma ve değer verme eğilimi ortaya çıkmaktadır.

Abanın kadri yağmurda bilinir atasözünü izah etme açısından içerisinde bulunduğumuz pandemi dönemi örnek verilebilecek niteliktedir. Özellikle 2020-2022 yılları arasında ortaya çıkan pandemi önceki zamanlarda değerinin farkına varılamayan birçok şeyin ne denli değerli olduğuna tüm dünya milletlerine kanıtlamıştır. Gözle görülemeyen bir düşmanın tüm insanlığa, sağlığın, özgürlüğün ve boş vakti keyifli geçirmenin kıymetini hatırlattığı görülmektedir. Sağlık korkusunun yanı sıra özgürlüklerin de kısıtlanmasıyla karşı karşıya kalan insanlık, bu iki hususunda kıymetini sahada bizzat yaşayarak anlamaktadır. Sinemaya, kütüphaneye, okula, kafeye gitmenin ne denli kıymetli olduğu anlaşılan bu durum ilgili atasözünü insanlara fazlasıyla anlatacak güce sahiptir. İnsanlar da pandemi vesilesiyle önceden kıymetini bilemediği, ne denli önemli bir nimet olduğunun farkına varamadığı bu değerlere karşı olan saygısını, sevgisini arttırmış ve değerini bu değerlerden uzaklaşınca anlamıştır.

1.1.2. Aça Kuru Ekmek Bal Helvası Gibi Gelir

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde "Aça kuru ekmek bal helvası gibi gelir" atasözü "İş sahibi olamayan kişi, kendisine sunulan çok küçük bir iş olduğundan daha büyük bir lütuf olarak görür" anlamında karşımıza çıkmaktadır (Aksoy, 1993: 50).

Mevcut atasözü temel itibarıyla işsizlik konusu üzerine düşünmeye sevk etmektedir. Fakat nadiren de olsa iş dışındaki herhangi bir şeyin açlığı veya yoksunluğu içinde kullanılabilmektedir. Atasözünde temel olarak işsiz bir bireyin olmanın ne denli güçlükler doğurduğunu izah eden bir yaklaşım söz konusudur. Atasözünün işsizlik durumu için belirttiği olumsuzlukları idrak edebilmek için öncelikle işsizliğin ne demek olduğunu anlamak ve insan üzerindeki olumsuz etkileri üzerine bilgi sahibi olmak gereklidir. İşsizliğin getirdiği olumsuzlukların farkına varabilmek, iş sahibi olmaya niçin şükredilmesi gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

İşsizlik; Sabahattin Zaim'in 19. yüzyıl şartlarında ortaya koyduğu tanımlamaya göre, yeteneksizliğinden dolayı bir meslek sahibi olamama ya da geçimsizlik nedeniyle iş bulamamadır (Erol, 2012: 47). Ancak böyle bir tanımlama

günümüz şartlarında geçerliliğini yitirmiştir. İşsizlik meselesi son yüzyılın sorunları arasında sayılabilmektedir. Geçmiş Türk toplumlarında sanayileşme ve küreselleşme gibi kapitalist bir sistem söz konusu olmadığı için kişiler hayatlarını günümüzden daha farklı şekilde idame ettirmişlerdir. Bundan dolayı Türk toplumunda çok eski zamanlara ait bir işsizlik sorunundan bahsetmek mümkün değildir. Günümüz işsizlik durumunu, geçmiş Türk yaşam tarzıyla bağdaştıracak olursak bu “kendi ayakları üzerinde durabilme” şeklindeki bir dönüştürme ile sağlanabilmektedir. Toplayıcılık döneminde dahi insanlar, geçimlerini sürdürmek, hayatlarını idame ettirebilmek için haftalarca süren yiyecek bulma serüvenlerine gitmişlerdir. Bunun günümüzdeki karşılığı ise işe gidip gelmek olarak görülebilir. Çünkü kişilerin günümüzde gittikleri işleri, toplayıcılık döneminin avlanma durumuna eş değer olarak kişinin hayatını sürdürmesi için zaruri bir ihtiyaçtır. Bu şekilde ihtiyaçlarını giderebilecek maddi imkânları sağlamış olmaktadır.

Atasözü işsizliğin çok ağır bir durum olduğunu aktarmaktadır. Bu durum kişiyi her türlü şarta razı edecek hale sokmaktadır. Bu olumsuz durumun kişisel ve toplumsal olmak üzere bir takım sonuçları vardır. İşsizliğin, zaruri ihtiyaçların karşılanamaması, yaşam kalitesinin düşmesi, ruhsal açıdan bunalıma sokması gibi kişisel zararının yanında suç oranlarını arttırma bakımından toplumsal zararı da olan bir yönü mevcuttur. İşsizliğin sorun olmadığı toplumlarda ise böyle olumsuz durumlara rastlanılmamaktadır. İşsizlik sorununun az olması hem kişinin hem de halkın birlikte şükretmesi gereken bir mevzudur.

İş sahibi olmanın toplumdan topluma değeri değişmektedir. İçinde bulunduğumuz Türk toplumunda ise iş sahibi olmak, kişinin itibarı için vazgeçilmez kaidedir. Bu durum şükran duyma hissiyatını olmazsa olmaz hale getirmektedir. Bireyin iş sahibi olamaması, toplumsal statüsünü zayıflatmaktadır. Günümüzde işsizliğin en çok sorun olarak görüldüğü mevzular evlilik durumlarıdır. Erkek çocuğu sahibi olan aileler iş sahibi olamayan çocuklarını evlendirme cesaretine giremedikleri gibi aynı şekilde kız aileleri de işsiz bir erkeğe kızlarını vermek istememektedirler. Bu gibi durumlar geride bırakılan son 40-50 yılda günden güne artmaktadır. İşsizlik kaynaklı sorunların çoğalması doğal olarak bir takım psikolojik ve sosyal buhran hallerinin doğmasına neden olmaktadır.

Atasözünün özünde iş sahibi olamayan kimselere ‘aç’ tabirinde bulunulsa da ‘aç’ olarak tabir edilen kişileri sadece işsiz kimseler olarak düşünmemek de başka bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık, huzur, dostluk, itibar, aile gibi bağlamlardaki herhangi bir açlık ve yoksunluk hali de olabilmektedir. Bu nedenle bu noktalardaki olumlu küçük bir gelişme, kişinin ağız tadını bal helvası yemiş kadar değiştirecektir.

İş sahibi olmanın önemini dile getiren, kişiye itibar ve saygı gibi olumlu halleri kattığı düşünülen iş sahibi olma durumuna duyulan şükranı dile getiren diğer bir atasözü “Adamı adam eden iştir” atasözüdür. İlgili atasözü, “Aça kuru ekmek bal helvası gibi gelir” atasözüyle aynı duyguları ve mesajları barındırmaktadır (Öztürk ve Uyanık, 2006: 40).

Küçük bir kazanıma ya da olumlu hadiseye büyük yakıştırmalarda bulunma durumunu dile getiren diğer bir örnek ise “Açlıkta darı ekmeği helvadan tatlı gelir” atasözüdür (Çobanoğlu, 2020: 47).

Atasözünde başta iş bulma durumu olmak üzere hayatın içindeki her türlü olumlu gelişmeler bal helvası olarak nitelendirildiği görülür. Bilindiği üzere, helva tatlı ve insanın keyfine keyif katan bir yiyecektir. Küçük bir kazanıma dahi böylesi büyük anlamlar yüklemek işsizliğin ne kadar kötü bir durum olduğunun göstergesi niteliğindedir. İtibar, saygı ve istenilen hayata erişim kapısını açan, bunalım, itibar kaybı ve küçük görülme gibi sorunları ortadan kaldıran iş sahibi olma durumu, kişi için bulunmaz bir nimettir. Kişi bu avantajlı durumda bulunduğu için şükretme gereksinimi duymaktadır.

1.1.3. Ana Gibi Yar Bağdat Gibi Diyar Bulunmaz

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde “Ana gibi yar Bağdat gibi diyar bulunmaz” atasözünü; “İnsanlar arasında anne kadar çocuklarını seven kimse yoktur, şehirler içinde de Bağdat’ın eşi benzeri olmadığı gibi” şeklinde izah etmektedir (Aksoy, 1993: 67). İlgili atasözü toplumda yer alan hiçbir bireyin bize annelerimiz kadar yakın olamayacağını ifade etmek ve annelerin kıymetine dikkat çekmek için kullanılmaktadır.

Atasözünde şükran duyulması gereken durum ya da kişi, annelik sıfatı ve annenin kendisidir. Bu makamın kıymetini ve annelerin değerini anlamak bu noktada

önemlidir. Anneliğin toplumu meydana getiren bireyler üzerinde birçok etkisi vardır. Toplumdaki her bir fert anneler aracılığıyla hayata yönelir. Bu süreç, fertlerin toplumsallaşmasının ilk evresini meydana getirir. Bu süreçte çocuk, annesini yanında durmasıyla kendini bütünleştirir. Hayatın bu aşamasında çocuk içgüdüsel bir biçimde anneye bağılılık içindedir. Anne, çocuğun yabancı olduğu dünyaya açılan kapısıdır. Hayatın bu ilk aşaması çocukta sığınma, annede koruma hissiyatını perçinleştirir. Karşılıklı duyulan bu hisler, annede çocuk sevgisini meydana getirirken diğer yandan da çocukta ise anne sevgisinin oluşmasını sağlamaktadır (Bars, 2014: 86). Annelere duyulan şükranın ilk tohumları bu dönemde atılır.

Kadının, toplumdan topluma değeri değişmektedir. Türklerde kadına gösterilen kıymetin ve şükran duymanın ne zamandan beri var olduğunu anlayabilmek için tarihsel süreç içerisinde gidilebildiği kadar geriye gidilmesi gerekmektedir. Bu yolculukta kadına verilen değer de dinlerin etkisinin olup olmadığına da ayrıca bakmak gerekir. Bu nedenle ilk önce İslami devir öncesi Türk kadını ele alınmalıdır. İslamiyet'ten evvel Türklerde kadın iki temel özelliğe sahiptir. Bu özellikler, analık ve kahramanlıktır. Geniş Asya steplerinin çetrefil iklim koşulları ve sonu gelmez savaşları konar-göçer bir hayat biçimini benimsemeye mecbur bırakmıştır. Bu tarzdaki bir hayat tarzı kişilerde yiğitlik ve savaşçı ruhunu meydana getirmektedir. Alp tipinin oluşmasına zemin hazırlayan koşullar, erkeklerle beraber kadını da eğitmiştir. Özverili, namuslu, saygın ve erkeğin yoldaşı olan kadın, akıncı bir kahramandır. Tüm bunların yanında ailesini çekip çeviren, çocuklarına sahip çıkan bir annelik görevini de üstlenmektedir. İki ayrı vazifeyi de yerine getirme gayreti içerisinde olan kadınlar toplumun takdirini görmektedir (Bars, 2014: 84). Türklerin İslam'ı benimsemelerinden sonra da anneye duydukları sevgi ve saygı aynı şekilde devam etmiştir. İslam dininde anne sevgisini yücelten emirler yer almaktadır (Nisa/36, İsra/23-24).

“Adamı adam eden anadır” atasözü, annelik makamının gücünü, kıymetini ve çocukları üzerinde ne denli etkisi olduğunu dile getiren bir başka atasözü örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Öztürk ve Uyanık, 2006: 40).

Türklerde kadın, aile içinde yüksek bir kıdeme sahiptir. Kadınlara; çocuklarına annelik yaptığı, evi idare ettiği, erkeğinin yanında durarak ona ilham ve güç kaynağı olduğu için şükran duyulmaktadır. İlgili atasözünde kadına, anne rolüyle

yer verilmiştir. Anne ile aynı atasözünde Bağdat’a da yer verilmesinin sebebi ise annelik mertebesinin güzelliğinin ortaya çıkarılma gayesinden kaynaklanmaktadır. Bağdat, döneminde herkesin hayran kaldığı, güzelliğiyle etkileyen bir şehir konumundadır. Şehrin bu göz alıcı güzelliği vasıtasıyla da anneliğin güzelliği arasında benzerlik kurulmaya çalışılmıştır. Bu da bize annelik makamının kudreti hakkında fikir sahibi olmamıza fayda sağlamaktadır. Halk anlayışında genellikle annelerden hem bir ebeveyn hem de bir eş olarak her zaman ailelerinin yanında durmaları beklenmektedir. Sevgi duyulabilecek bir annenin varlığı oldukça şükür edilesi bir durumdur. Bu sebeple annelere sonsuz sevgi ve şükran duyulmaktadır.

1.1.4. Ana Hakkı Tanrı Hakkı

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde “Ana hakkı Tanrı hakkı” atasözünü “Çocukların, onları var eden, eğitip yetiştiren annelerine karşı sorumlulukları vardır. Bu sorumluklar, insanın tanrıya karşı olan sorumlulukları kadar mukaddestir” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 67).

Atasözündeki “ana hakkı” tabiri, Türklerin kutsal kabul ettikleri ve değer verdikleri haklara ana hakkı şeklinde bir ad vermelerinden ve ana hakkını da Tanrı hakkı ile eş değer tutmalarından kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşımın altında, aile ne kadar güçlü olursa toplum da o denli güçlü olur düşüncesi yatmaktadır. Bu fikir doğrultusunda Türkler her daim aile yapısına değer vermiş ve bu yapıyı korumuştur. Türklerin, tarihi süreç içerisinde büyük felaketler atlatmalarına karşın dağılmadan ayakta kalabilmesi güçlü aile yapısına dayanmaktadır (Bars, 2014: 86).

Kültür ve toplum ahlakı, anne ve babaya büyük kıymet vermektedir. Kabul gören bu değer yargısı, gündelik hayatta ve gündelik hayatın olmazsa olmazı olan edebiyatta da kendine yer bulur. Bunların neticesinde, bu hususlar atasözlerine kadar intikal etmiştir. Anne ve babaya olan bu hoş tutum, dinin de ilgi alanı içerisine girmektedir. Atasözünde ifade edilen evlatların annelerine olan sorumlulukları; maddi ve manevi gereksinimlerini tedarik etmek, refah bir hayat sağlamaya çabalamak, haklarında şikâyetçi olmamak, hatalarını saklayıp iyi hallerinden bahsederek saygınlıklarını korumaktır.

Atasözünün kahramanı olan anneler, kendilerinden bir parça olarak gördükleri evlatları için birçok fedakârlık yapmaktadırlar. Anne karnında tezahür eden bu fedakârlıklar göz önünde alındığında, hiç kimse annesinin kendisi adına

gösterdiği özverilerin karşılığını ödeyememektedir. “Ana hakkı Tanrı hakkı” atasözünde, anne ve tanrının edebi açıdan benzetilmesi yaratma durumuyla ilgilidir. Tanrı’nın kullarını yaratması gibi anne de evlatlarını var ederek kâinata getirmektedir. Bu derin hissiyat atasözünün özünü oluşturmaktadır.

Atasözünün nasihatine uygun örnekler verebilmek adına Dede Korkut kitabı önemli bir yere sahiptir. Kadının sahip olduğu vasıflar arasında en önemli vasfı anneliktir. Dede Korkut kitabında anne motifinin işlendiği anlatılarda yinelenen atasözü “Ana hakkı Tanrı hakkı”dır. Bu söz bile konar-göçer yaşam süren Oğuz boylarında, anne kavramının ne kadar mühim olduğunu ortaya koyar niteliktedir.

Dede Korkut Hikâyeleri’nde anneyi kimi özellikleriyle Tanrıyla eş tutan sahneler de yer almaktadır. Aşağıdaki sahnede de anne, iyileştirici kutsal bir varlık olarak gösterilmiştir:

“Anne ben bu yaradan ölmem, korkma. Boz atlı Hızır yanıma vardı, üç kez yaramı okşadı, “Bu yaradan sen ölmeyeceksin, dağ çiçeğiyle annenin sütü yarana merhemdir” dedi (Sepetçioğlu, 1998: 46).

Anne sütünün şifa vermesi anneye verilen değer yanısıra annenin kutsallığını da belirtmektedir. Şifanın yalnızca tanrı tarafından insanlara sunulan bir nimet olmasının yanında ana hakkının Tanrı ile aynı kıymette tutulmasının bir göstergesi de annenin belki de tanrıdan sonra en kutsal varlık olmasından kaynaklanmaktadır (İnan, 2019: 257).

Tanrı’ya olan ibadet borçlarımız ile ebeveynlerimize olan sorumluluklarımız (manevi borç) aynı derecede mühim sayılmaktadır. Onların, çocukları için yaptıkları fedakârlıklara şükran duyulduğunun göstergesi, onlara karşı yapılması gereken sorumlulukların yerine getirilmesi ile paralellik gösterir. Mevcut atasözünden de, ebeveynlerin çocuklar için ne kadar kıymetli birer değer olduğu bir kez daha gözler önüne serilmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere kadınlar yahut başka bir deyişle anneler, çocukları ve toplum için geçmişten günümüze hayat içindeki en önemli varlıklar olmayı sürdürmüştür. Bu nedenle anneler ait olduğumuz kültürün olmazsa olmazlarıdır ve Tanrıdan sonra en çok şükran duyulan kişidir.

1.1.5. Ata Binersen Allah'ı, Attan İnersen Atı Unutma

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü “Ata binince insafsız olma, hayvana zarar verme. Buna tanrı razı gelmez. Ya da atın üzerine çıktığında övünme; övünen kimseyi tanrı sevmez. Attan indiğin vakit de atın ihtiyaçlarını karşıla” şeklindeki ifadeleriyle açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 73).

Bu atasözü vefa, minnet, merhamet gibi tutumların bir arada bulunduğu örneklerden biri olarak kültür tarihimizdeki yerini almaktadır. Atasözünde öne çıkan ilk olgu merhamet duygusudur. Atı kendi malımız bilip hırpalamanın yanlış olduğu ve eğer ki bu duyguya kapılır isek yaratanı aklımıza getirmemiz gerektiği açıkça ifade edilmektedir. Türk kültür yapısı da bu duyguya çok önem vermektedir. Kadir ve kıymet bilmek Türk kültüründe bir erdemdir. İnsana hizmet eden varlıklara şükran duygusuyla bağlı olmak, onlar için şükretmek onlara iyi davranmakla gösterilir. Yaratılana, yaratandan dolayı saygı duyulması beklenmektedir.

Atasözünün ana düşüncesini oluşturan merhamet; başkalarının acısını hissedebilmek ve karşımızdakilerin acısını hafifletmek adına arzulu olmak ve fiile geçmekle alakalıdır. Merhametin; sevinç, kaliteli sosyal bağlar gibi pozitif psikolojinin sonuçları ile bağlantılı olabileceği ve korku, endişe ve sinir gibi çeşitli negatif duygulara karşı koruyucu olabileceği ifade edilmektedir (Nas ve Sak, 2020: 66). Atasözünde, ata merhametli olması tembihinde bulunulmasının da at sahibi ve at arasındaki pozitif ilişkiye zemin oluşturarak kişinin ruhuna pozitif katkı sağlama gibi yararı vardır.

Merhametli kişiyi diğerlerinden farklı kılan başka bir benlik ve kişilik olduğunu anlamakla birlikte, başkalarının hal ve durumlarını içselleştirerek onlara karşı empati duymaktadır (Hökelekli, 2013). Nitekim mevcut atasözü de hayvanın bile halinden anlamayı, ona karşı tutumlarımızı duygudaşlık süzgecinden geçirerek göstermemiz gerektiğini tembihlemektedir.

“Ata binersen Allah'ı, attan inersen atı unutma” atasözünde şükran, merhamet duygusu ekseninde anlatılırken at bir araç olarak kullanılmaktadır. Merhamet gibi insanı insan yapan bu kıymetli duygunun at üzerinden ilişkilendirilmesi tesadüf değildir. Bu kıymetli duygu yine kendisi gibi kıymetli bir varlık eşliğinde karşı tarafa aktarılmaktadır. At Türkler için olmazsa olmaz bir canlıdır. Savaşçı bir toplum için at, en yakın dosttur. Bu bağlamda “At yiğidin öz kardeşi” ifadesi kültürel ürünlerde

görülmektedir. Bu çerçevede Türklerin at ile olan ilişkisini ele almak gerekmektedir. Bu şekilde merhamet duygusunun neden at üzerinden izah edilmeye çalışıldığı ortaya çıkacaktır.

Arkaik dönemlerde insanlar kendilerine fayda sağlayan ve onları doyuran hayvanların resimlerini mağara duvarlarına çizmişlerdir. Göçebe yaşayan medeniyetlerden biri olan Türkler için ise en önemli hayvanlardan biri attır. Eski konar-göçer topluluklar, meydana getirdikleri bilgi ve hünerleri atlar aracılığıyla birbirlerine iletme imkânı bulmuşlardır. Medeniyetler ürettiklerini at aracılığıyla pazarlama ve geliştirme fırsatı yakalamıştır. Bu yönden insanlık tarihinde iktisadî ve siyasî hadiselerin gelişmesinde atın büyük bir rolü olmuştur. Atın hızlı oluşu, hareketliliği, gücü ve büyüklüğü bozkır medeniyetinin tarihi ve kültüründe ona farklı bir kıymet edindirmiştir. Bunlara ek olarak göçebe yaşamın hayat damarlarından biri olan avcılık meselesinde de atlara oldukça fazla ihtiyaç duyulmuştur. At yardımıyla yapılan avlarda kıyafet ve beslenme tedarik edilmekte, konar-göçerlerin yaşam sürdürebilmesi için temel gereksinimlerin ciddi bir kısmı attan elde edilmektedir (Karcıoğlu, 2017: 168). Türklerin konar-göçer hayatta attan bu denli faydalanması, Türklerin atlara minnet ve şükran duymasına vesile olmuştur.

Sonuç olarak atasözü, her işi yaparken Allah'ı anmanın gerekliliğinin yanında, Allah'ın verdiği nimetlere değer verilmesinin gerekliliğini de dile getirmektedir. Türklerin at ile olan ilişkisi ve verdiği kıymet de göz önüne alındığında Türklerin ata ne kadar şükran duydukları bu atasözü ile görülmektedir. Bu sebeple özellikle Türklerde at bir hayvan olarak görülmediğinden büyük saygı görmektedir. Hayatlarındaki yoldaş olarak nitelendirdikleri atlara minnet duymaları hem inanç hem toplumsal ahlak hem de kişisel görgü ve incelik bakımından önem arz etmektedir. İnsanoğlunun hayvanlara ve diğer canlılara bile şükretmesi gereken bir dünya düzeni söz konusudur.

1.1.6. Atandan Fazla Bil Ama Arkasından Yürü

Rıdvan Öztürk ve Osman Uyanık'ın, Kumuk Atasözleri ve Deyimleri Kitabı'nda yer alan atasözü, Kafkasya'da Azerbaycan Türklerinden sonra yaşayan en kalabalık ikinci Türk halkı olan Kumuk Türklerine aittir. İlgili atasözü, atalarımızdan daha çok bilgi donanımına sahip olmanın faydalı olacağını ama bu bilgileri büyüklerimizden görülen yaşam prensiplerinden ve ahlakından sapmayacak şekilde

hayatta yer vermeyi öğütleyen düşünceye sahiptir (Öztürk ve Uyanık, 2006: 60). Büyükler, kendi hayatlarında yer verdikleri erdem ve tutumların onlardan sonra gelecek nesiller tarafından da devam ettirilmesini öğütlemişlerdir.

Atasözünde ifade edildiği gibi bir toplumun atalarının izinden gitmesi oldukça önemlidir. Birine gönül bağı kurarak onun başladığı işi aynı şekliyle devam ettirmek, düşüncelerini ve yaklaşımlarını özümsemek ona duyulan saygı ve sevginin göstergesidir. Atasözünde belirtilen ata kavramı; dedelerimizi, ninelerimizi kısacası yaşça büyüklerimizi anlatmak için kullanılmaktadır. Hayatta olan ya da olmayan dedelerimiz, ninelerimiz, anneannelerimiz ve babaannelerimiz yaşça büyük olduklarından dolayı gündelik yaşamda sıklıkla yaşlı veya ihtiyar olarak adlandırılmaktadır. Hâlbuki bu sözcükler; tükenmişliği, düşkünlüğü, kuvvet azalmasını, yaşamın ölümlü olduğunu ve faydasız duruma düşme gibi hoş olmayan manaları anımsatmaktadır. Bu nedenle bu sözcükler kişiyi kırmaktadır. Bu hoşnutsuzluğu yok etmek, onları onure etmek, kalplerine dokunmak ve saygıyı göstermek için yaşlı ve ihtiyar sözcükleri yerine ‘büyüklerimiz’ ya da atasözünde de geçtiği gibi ‘atalarımız’ sözcükleri tercih edilmektedir.

Atalarımızın asırlar boyu bize nasihat ettiği ve atasözleriyle nesilden nesile aktarma gayretine düştüğü bu saygı ve sevgi durumu, Türklerin en eski inanç sistemlerinden biri olan atalar kültünü akla getirmektedir. İnsanoğlunun soyundan geldiği kimselere karşı beslediği saygı ve sevginin kimi zaman abartılması, ataları vefatlarının ardında da türlü şekillerde yaşatma fikrini ve çabasını ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir açıdan ruhların yaşamlarını sürdürdüğüne inanılması ilk başlarda ölenlerin ruhlarından korkulmasına, daha sonra da onlara tapınmaya sebep olmuştur (Tümer, 1991: 41).

Sözü edilen atasözünün temelini meydana getiren atalar kültünün, paleolitik çağdan kalma emareleri söz konusudur. Bu emareler bilhassa ilkel topluluklarda (en çok Afrika, Güney ve Doğu Asya, Okyanus adaları) yaygınlık göstermektedir. İlgili topluluklar, ölen atanın manevi varlığının yeryüzünde yaşamaya devam ettiğine ve geride kalanları olumlu veya olumsuz biçimde etkileyebileceğine, insan neslinin çoğalmasını sağlayabileceğine, ekinlerin ve hayvanların verimli olmasına vesile olabileceğine inanmışlardır. Bu nedenle onlara yemek, meyve ve türlü armağanlar

sunmuş, kurbanlar kesmiş, isimlerine ve hatıralarına büyük taşlar dikmişlerdir (Tümer, 1991: 41).

Görüldüğü üzere ataların bu denli kıymet görmesi sıklıkla bir inancın yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat ilgili atasözünde, ataların tecrübelerinden istifade etmek, açtığı yoldan gitmek gibi durumlar kastedilmektedir. Ölmeden evvel genç kuşaklar adına bıraktıkları hayat ilmi, gençler adına sahip çıkılması gereken değerler arasındadır. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu bilgiler saygı ve şükran duyulacak derecede önemli bir kılavuzdur.

Türklerde atalara duyulan şükran, atalar kültürüne dayansa da İslamiyet bu durumu kabul etmemiştir. Bu kabul etmeyişin nedeni ise İslamiyet'in ölümlerden medet ummayışıdır. Ancak atasözünde de belirtildiği gibi ölmüş büyüklerimizin miras olarak bıraktığı yaşam prensiplerini ve hayata karşı olan erdem ve tutumlarını özümseyerek bir fayda sağlanabilmektedir. Yardım doğrudan ölünün kendisinden değil geride bıraktığı maneviyatın doğru şekilde işlenebilmesiyle ortaya konulmaktadır. İslamiyet bu tür yaklaşımı kabul etmektedir.

Sonuç olarak; büyükler gelecek nesiller için kılavuzdur. Bu sebeple izlerinden gitmek hem kişinin hem de toplumun değerlerinden kopmaması açısından önem arz etmektedir. Yeni kuşakların, atalarının bilgisinden daha fazla bilgiye sahip olmasının kimseye bir zararı yoktur. Olması gereken de budur. Lakin bu bilgiyi, ataların genç nesillerine öğretmiş olduğu erdemlerle ya da başka bir deyişle ataların izinden giderek kullanmak daha faydalı olmaktadır. Büyüklerin genç kuşaklara açtığı yoldan gidilmesi, onlara duyulan saygı ve güvenle alakalıdır. Gençlere fayda sağlayacak tecrübeler ve erdemler bırakıp yol gösterdikleri için atalar, şükran duyulan kimseler arasında yerlerini almaktadır.

1.1.7. Atasını Tanımayan Allah'ını Tanımaz

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü "Atalar bir kişinin, buyruklarına saygı göstereceği kimseler arasında en baştadır. Onu bilmeyen kişi, ebeveyni dinlemeyi reddeden Tanrı'yı da tanımıyor demektir" şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 73). Atasözünde direk ifadeden ziyade ters kurguyla ifade söz konusudur. Konu itibarıyla ataya olan şükrandan bahsedilmektedir.

Atasözünde bahsedilen ata kavramı, Aksoy'un tanımlanmasından da anlaşılacağı üzere ebeveyn manasında kullanılmaktadır. Bu noktada akıllara anne ve baba gelir. Fakat Türk toplumunda ata yakıştırması genellikle babalar, dedeler, nineler için yapılmaktadır.

Tüm dünyada ailesine bakmak için bir işte çalışmak, aile için evin dışında mücadele etmek babalıkla özleştirilmektedir. Babalık, güçlü, mücadelecı, girişken olma gibi olgular ile ilişkilendirilirken; duygusal ve şefkatli olma gibi özellikler babalık kavramından uzak tutulmaktadır. Babalığın keşfedilmesi, kadınların çocuk doğurarak kazandıkları üstünlüğü kaybettiği Tarım Devrimi'ne dayandırılır (Ergin ve Özdilek, 2014: 4). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, babalığın tarihi ataerkilliğin tarihidir. Özünde hâkimiyet ve söz dinletmeye dayanan ataerkil toplumsal yapı ile aynı vakitte meydana gelen babalık, yıllar içinde çeşitli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir.

İnsanlığın tarih sahnesine çıkışı kadar geçmişe dayanan babalık, kişilerin hayatının bir döneminde tecrübe edeceği bir roldür. Toplumlar ve kültürlerle göre bu role ait beklentiler değiştiği gibi kişilerin babalığa yaklaşımları da değişiklik göstermektedir. Her kültürün babalık rolünü taşıyan erkeklerden çeşitli beklentileri bulunmaktadır. Ancak erkeklerin bu göreve ait düşünceleri ise babalarının tutumlarını bir sonraki kuşağa aktarma tarzında meydana gelmektedir (Şenol, Erdem, 2018: 2). Babalık; evli olmak, ebeveyn olmak, ailenin rızkını sağlamak gibi pek çok görevi içerisinde bulunduran toplumsal bir roldür. Babalık makamının birinci vazifesi olan ebeveynlik, anne ile beraber ailenin birliğini sürdürebilmesindeki en önemli rollerdendir. Geleneksel toplumlarla mukayese edildiğinde günümüz toplumlarında babalık olgusu değerini yitirmektedir. Erkek olmanın bir zorunluluğu ve erkekliğin evrelerinden biri olarak görülen babalık, ayrıca bir statü işaretidir. Halk içerisinde erkekliğini kanıtlama gayretinde olan kişi sünnet, askerlik, iş sahibi olmak, evlilik gibi çeşitli aşamaları tamamlamasıyla beraber mahiyet bakımından en mühim aşama olan babalığa ulaşabilmektedir (Şenol ve Erdem, 2017).

Atasını tanımayan Allah'ını tanımaz atasözünün ortaya çıktığı dönemlerde iş ve ev mekânsal bağlamda ayrılmadığı için babalar vakitlerinin çoğunluğunu evde değerlendirmekte, zanaatlarını çocuklarına öğretmekte ve ahlaki erdemleri de aşılamaktadır. 19. yüzyılda kapitalizmin egemen olmaya başlamasıyla birlikte babalar

fabrikalarda çalışmaya başlamıştır. Bu durum da babanın ev ile olan ilişkisini belli bir seviye geriye çekmiştir. Diğer yandan 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren boş zamanın artmasıyla beraber erkekler, iş haricindeki zamanlarını evlerinden ziyade barlarda, kahvehanelerde, kulüplerde ve spor salonlarında harcamaya başlamışlardır. Önceki asırlarda, babanın vaktinin ciddi bir bölümünü evde harcaması normal karşılanırken, 19. yüzyılda bu durum erkeklere uygun olmayan bir tutum olarak görülmeye başlanmıştır. 19. yüzyılın orta sınıf babalığı, babanın işi haricindeki kısıtlı zamanında çocukları mesafeli fakat sıkı bir gözetim içinde tutmuştur. Bu gözetimin maddi bir temeli de söz konusudur. 19. yüzyılda baba, hanenin geçimini sağlayarak bütün aile fertlerini kendine tabi kılan tek aktör olmuştur (Zeybekoğlu, 2013: 302). Bu düzen değişiminden sonra atanın sözünü dinleme durumunda zayıflamalar beraberinde gelmiştir. Baba ile daha az iletişime geçen çocuk babanın hayat prensibini anlamakta ve bunları kendi yaşamına yansıtmada zorluklar çekmiştir.

Asırlar babalık makamının söz sahipliği üzerindeki etkisinde dalgalanmalar yaratsa da babaya duyulan sevgi ve şükran da aynı derecede bir değişiklik ortaya koymamaktadır. Babalar bu asırda da sözüne itimat edilen, fikirleri dikkate alınan kimseler olmaktadır. Babalara; evlatlarının arkasında koruyucu kalkan gibi durması, doğruları göstermek adına kılavuzluk etmesi, cesur olmayı, kuvvetli olmayı, pes etmeyip yılmamayı ve hiçbir zaman hiçbir şeyden korkmamayı öğretmesinden dolayı şükran duyulur. Bu nedenle ata olan babanın sayılması, iyi birer evlat olmanın ilk sorumluluğudur.

Baba, başta Türkler olmak üzere her millet için önem verilen bir kişidir. Bu gerçeklik İslamiyet'ten önce var olduğu gibi İslamiyet'ten sonra da devam etmiştir. Ailenin sağlıklı bir şekilde yaşamına devam etmesinde anne kadar babanın da rolü bulunmaktadır. Ailesini dışa karşı koruyan, muhtaç etmemeye çalışan babalar saygı görülmesi gereken kişilerdendir. Atasını tanımayan Allah'ını tanımaz atasözü de mutlak suretle babaya saygı gösterilmesinin ve hürmet edilmesinin gerekliliğinden bahsetmektedir. Atalara saygı Türklerin olmazsa olmaz tutumlarından. Ata kavramı her daim şükran duyulan bir maneviyatı içerisinde barındırır.

1.1.8. Az Tamah Çok Zıyan Getirir

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü "Sahip olduklarıyla yetinmeyerek daha fazlasının ardından koşanlar, sahip

olduklarından daha çok zarara uğrar. Bu sebeple eldekine kıymet verilip şükredilmesi gerekir” şeklinde izah etmektedir (Aksoy, 1993: 79). Atasözünde de anlatıldığı gibi kişi açgözlü davranmamalıdır, rızka ve rızkı verene şükran duymalıdır. Aksi halde sonucu kötü vaziyetlerle karşı karşıya kalacaktır.

Az tamah çok ziyan getirir atasözünü izah ederken ele alınması gereken kavram tamahtır. Bu kavram atasözünde verilmek istenen şükran durumunu kavrayabilmek için önemlidir. Bu nedenle üzerinde durulması gerekmektedir. Sıklıkla hırs ile eş anlamlı olarak kullanılan tama (tamah) sözcüğü Lügatte; doymazlık, çok isteme, aç gözlülük anlamındadır. Bu gibi davranışlar Türk toplumlarınca hem kültürel açıdan hem de dini açıdan onay görmemektedir. Sözü edilen tutumlar geçmişten günümüze dek ahlaki bir bozukluk olarak nitelendirilmektedir. İnsanın bir konuda başarıya ulaşabilmesi için inanç ve istek zaruridir. Fakat bu arzunun, hırsa dönüşmesi sakıncalıdır. İnsan bir konuda hırsına yenildiği vakit o işin sonunda zarara uğramaktadır. Bu sebeple var olana kıymet vermek daha önemli görülür. Atasözünde üzerinde durulan aza tamah eden insanlar, yaşamın sunduğu hırlara ve arzulara yenilip, elindekiyle yetinemeyen ve bu yetinememe doğrultusunda mutsuz olan insanlardır. Fakat bu tutumun zıttı bir tavır takınan kişiler, huzurlu ve sakin bir yaşam içinde, mağlup olma hissinden uzak bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedirler. Miktarı fark etmeksizin, sahip olduğu şeylere razı olmayan, aza bile tamah eden kimseler hırsları sonucunda büyük zararlara uğramaktadırlar.

Tamah hususu üzerinde en çok düşündüren kişilerden biri Mevlana’dır. Mesnevi’deki anlatılarda tamah olumsuz sonuçlarıyla birlikte yer almaktadır. Bu vesile ile dünyanın gelip geçiciliğinde yok olup gerçeği idrak edemeyerek ölümsüz ruhu değil ölümlü beden, nefsin isteklerini karşılamamanın doğru sonuçlar doğurmadığı hakikati aktarılmaktadır. Ayrıca bir eğitim ve öğretim yöntemi olarak bir şeyi aksi durumuyla öğretmeyi amaçlayan Mevlana, sıklıkla hırs ve tamahı şükür ve kanaatle birlikte ele almaktadır (Tunç, 2011: 158). “*Denizi bir testiye dökersen ne alır? Bir günün kısmetini... Harislerin göz testisi dolmadı. Sedef, kanaatkâr olmasından dolayı inci ile doldu*” diyen Mevlana hırslı olmaktan ziyade kanaatkâr olmayı vurgular ve kimi vakit ise kanaat hazinedir hadisine değinerek kişinin şükür ve kanaat sayesinde hırs ve tamahtan arınabileceği mesajını verir (Mesnevî, I/20–21).

İnsanda hırs duygusunu ateşleyen yasaklama, fakirlik, açlık ve haset gibi pek çok hissiyat mevcuttur. Özünde iman ve karakter zayıflığına tabi olarak etkisi artan bu olumsuzluklar, kişilik bozukluğuna neden olarak insanın mutluluğunu da engellemektedir. Yoksulluk ve yokluk endişesi insanı tamahkâr olmaya itmektedir. Bu hissiyatlardan sıyrılmak ve elindekine şükretmek insanlık için daha faydalı olabilmektedir. Aksi halde atasözünde de belirtildiği üzere eldekine şükretmeyip bu hislerin peşinden giden kişinin kötü duruma düşmesi kaçınılmazdır (Tunç, 2011: 176).

Azla yetinmeyi, az ya da çok demeden eldeki nimetin kıymetini bilip şükran duymayı anlatan başka bir örnek ise “Azın kıymetini bilmeyen çoğun kıymetini de bilmez” atasözüdür. Az olana değer vermeyenin çok olana değer vermeyeceğini dile getirmekle beraber, olması gerekenin eldekine minnet duymak olduğunu izah etmektedir (Öztürk ve Uyanık, 2006: 72).

Yetinmeyi bilmek kalpte başlamaktadır. Kalbi fakir olanın mal bolluğu kendisine yarar sağlamamaktadır. Kanaat, ahlaki bir tutum olmanın yanı sıra kişinin hem karakterini ve onurunu muhafaza edip geliştirmesinin hem de mutlu ve huzurlu yaşam sürmesinin bir koşulu olarak görülmektedir. Tamahkâr olmamak, insanım diyen herkesin uyması gereken ahlaki bir nasihattir. Bu tutum kişiyi huzurlu bir hayat sürmeye itmektedir. Yetinmek, var olanının kıymetini bilmek ve az da olsa bunu verene şükür etmek gelecek güzelliklerin ilk adımları olarak değerlendirilmektedir. Gerçek erdem sahibi, elindeki az nimete rağmen şükür etmesini bilmektir. Bu tutumun ne yazık ki çoğunluk tarafınca benimsenmediği görülmektedir. Bu sebeple bir nasihat olarak bugünlere kadar gelmesi vazife bilinmiştir. Atasözünün içeriğini açıklamada zenginlik katan, hikâye ve nasihatleriyle kişiyi tamahkâr olmamaya sevk eden Mevlana; insanın mayasında yer alan hakikati, güzeli görmesini sağlayarak tembih ve ikazlarda bulunmaktadır. Bu sebeple mesnevi, önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Sonuç olarak; kişi elindekine saygı duyup az da olsa nimeti verene şükredip yetinmeyi bilirse aksi tutumdaki başına gelebilecek olumsuzluklardan kendini sakınmış olacaktır. Az olana dahi şükretmek hem ahlaki hem de dini bir erdemdir.

1.1.9. Aza Kanaat Etmeyen Çoğu Bulamaz

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü “Çoklar, azların yığılmasıyla oluşur. Küçük şeyleri basite alanlar, büyük şeyler edinme imkanını devamlı kaçıır” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 78). Elimizdeki şey az dahi olsa küçümsenmemelidir. Küçük şeylerin bir araya gelmesiyle büyük şeylerin meydana geldiği unutulmamalıdır. Büyük şeylerin oluşmasına vesilen küçük nimetlere bu nedenle hak ettiği kadar şükran duyulmalıdır.

İlgili atasözünün ana düşüncesi kanaatkârlıktır. Kanaatkârlık hem mevcut atasözünü hem de gündelik yaşamdaki faydalarını anlayabilmek açısından mühimdir. Kanaat sözcüğü; verilen şeye razı olmak, kabul etmek ve reddetmemek anlamına gelmektedir. Sözlük manalarından anlaşılacağı üzere kanaat sözcüğü rıza ile denk düşmektedir. Tanrının verdiği lütufların çokluğuna veya azlığına bakmaksızın verilene razı olmak, kanaatin ve tam bir teslimiyetin göstergesidir. Dini ve ahlaki kabullere göre; Tanrının verdiği rızkın büyüklüğü ne olursa olsun kanaat etmek gerekmektedir. Nimetler, tanrının takdiridir. Lakin nimetlerin kazanılmasında kulun da büyük bir rolü söz konusudur. Kanaatkâr olmak, nimetlerinden kendiliğince gelmesini ümit ederek haylazlık yapmak ve çalışmamak manasına gelmemektedir. Kanaatkâr olmak yanında az da olsa sahip olunana razı olmaktır. Gerçek manada kanaatkâr olan birey, elindeki nimet az olduğunda dahi karşı çıkmayan, çok olduğunda da azgınlık yapmayan ve bunu kendisine mal etmeyen kimsedir (Gökcan, 2018: 98).

Her insan elindekinin fazlasına sahip olma arzusu içerisindedir. Ancak bu arzu ve istek ölçülü olmalıdır. Bazen insan, hırsla kapılıp daha çok kazanmak isterken elindekilerini de kaybettiği durumlarla karşılaşabilmektedir. İnsan önce sahip olduklarının ve elindekilerinin kıymetini bilip ona göre kullanmalı ve gereken şükür, nimeti verene karşı yerine getirmelidir. Azla yetinmesini bilmeyen insanların gözü başkasının kazancında olmaktadır. Bu ise hırs ve tamahtır. Halk arasında hırs ve tamahı çok olan insanın ise başı hiçbir zaman dertten, belâdan kurtulmayacağına inanılır. Ayrıca aradığı huzuru da bulamamakta ve hayatı boyunca dünyevî sıkıntıları bitmemektedir. İnsanoğlunun istek ve ihtiyaçlarının bir sınırı olmalıdır. O sınırı aşmanın insana faydası yoktur.

Atasözüne konu olan kanaat, 12. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan tasavvufi halk edebiyatının da ilgi alanı haline gelmiştir. Kanaat, tasavvufta hakka ulaşmanın yolu olarak görülen önemli bir makamdır. Manevî yolculuğun yerine getirilmesi için her makamda olduğu gibi kanaat makamının da salık tarafından düzgün bir şekilde yapılması gerekmektedir. Ahmed Yesevî, hakikat kapısının üçüncü makamını; “kanaat ve bir dirhem lokmaya el uzatmamak” şeklinde ifade etmiştir (Gökcan, 2018: 96).

Türkleri, aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz atasözünde ve benzer düşüncedeki diğer atasözlerinde de sıklıkla kanaate yer vermesi tesadüfî değildir. Bu durum kanaatin, yaşam prensibi olarak görülmesi gerekliliğinin göstergesidir. Dışarıdan Türk halkını gözlemleyenler bu durumu çıplak gözle görebilmektedir. Bu duruma tanıklık etme fırsatı bulabilenlerden biri olan yazar Dagobert von Mikusch, 1929 senesinde kaleme aldığı *Gazi Mustafa Kemal, Asya ile Avrupa Arasındaki Adam* isimli çalışmasında Türklerin sosyal yönden karakterine dair aşağıdaki çıkarımları yapmaktadır:

“Türk bekleyebilme becerisine sahiptir. Sabırlı bir şekilde bekleyebilir. Soğukkanlıdır, etrafındaki dünyayla ilgilenmez. Azla yetinmeyi bilir ve açgözlü değildir. Köylü adetlerinden meydana gelen alçakgönüllülüğü vardır. Yoksulluk çekmede, büyük dertlere, aksiliklere katlanmada dirayetlidir. Daha az düşünür. Bu nedenle çaresizliği daha hızlı benimser. Sabırlı bekleyişini, alın yazısının bir bölümü olarak görür” (Mikush, 2000: 5-6).

Anadolu insanının yaşamındaki yalınlık, gösterişsizlik, kanaat ve özveri, siyasi ve ekonomik faktörlerin meydana getirdiği sorunlara katlatmasında ona kuvvet veren manevi unsurlar arasındadır. Sabır göstererek mücadele etmek Türklerle özgü bir özelliktir. Türklerin büyük güçlüklerle ve ani değişimlere karşı dikkat çekici bir sabır sergiledikleri görülmektedir (Gerçik, 2020: 5).

Gerek atasözüne gerek kültür yapısına gerek ise dini kurallara göre kanaat etmek şükretmenin birinci adımdır. Var olanı hazine bilmek ve bu tutum neticesinde saygı duymak yaşamın her anında insanlara verilen nasihatlerdendir. Aza şükredenin bolluğa ulaşacağı inancı, sıkıntı çeken insanların dayanak kapısı olmaktadır. Bu düşünce, insanlarda bir nevi psikolojik destek etkisi yaratmakta, mutsuzluğun, huzursuzluğun ve ümitsizliğin önüne geçmektedir. Atasözünün bize vermiş olduğu

tavsiyeye göre eldeki malı nimet bilinmeli, onu verene şükür edilmeli ve saygı duyulmalıdır. Mutluluk ancak bu şekilde tezahür olacaktır.

1.1.10. Baş Sağlığı Dünya Varlığı

Ömer Asım Aksoy. Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü “Bireyin sağlığının yerinde olması en kıymetli nimetlerdendir. Sağlığı yerinde olan kişi her işte başarabilmektedir. Hayatın en büyük varlığı, vücut sıhhatinden başka bir şey değildir” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 83). Mevcut atasözüne Atatürk'te “*Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur*” diyerek destek olmaktadır. Atasözünden ve Atatürk'ün söyleminden de anlaşılacağı üzere sağlık, dünyanın şükran duyulması gereken en büyük zenginliğidir.

Atasözleri toplumun yaşam deneyimlerini, davranışlarının ne yönde olması gerektiği hakkında insanları yönlendirerek toplumun ortak değerlerini yansıtmaktadır. Türk atasözlerine konu olan ve Türklerin ortak değerlerinden biri de sağlıktır. Dünya Sağlık Örgütü sağlığı “etrafta meydana gelen değişimlere ayak uydurabilme, hastalanıldığı vakit iyileşebilme, büyüyebilme, ihtiyaçlanabilme ve ölümü huzurlu bir biçimde bekleyebilme yeteneği” şeklinde izah etmektedir. Sağlık içerisinde geleceği de bulunduran bir husustur. Hastalıklara karşı önlem almak, önceden aşı olmak ve ilaç almak buna örnektir. Sağlık ve hastalık kavramları tüm toplumlarda yer almasına rağmen farklı algılanabilen kavramlardır. Yani bir toplumdaki hastalık algısı diğer bir toplumdaki hastalık algısıyla örtüşmeyebilir. Halkın hastalık hususundaki düşünceleri, hastalığa karşı tutumu ve tercih edilen tedavi türü ilgili toplumun kültürel özelliklerini ortaya koyar. Kültürlerarası farklılıklar göz önüne alındığında, sağlık-hastalık kavramları ve bunun etrafında şekillenen pek çok kavram da görecelik göstererek kültürden kültüre başkalık göstermektedir. Özetle; sağlık ve hastalık en azından bir yönüyle kültürün bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaplan, 2010: 228). Sağlığın, kültürün bir ürünü olduğu atasözlerine konu olmasından anlaşılabilmektedir.

Atasözlerine konu olan ve hayatın temel prensipleri arasında yer alan sağlıklı kalabilme arzusu, insanoğlunun var olduğu günden beri gayesi olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Tedavi yöntemlerindeki değişimler yıllardan yıllara değişse de amaç her daim sağlığı geri getirmeye odaklıdır. Günümüzde de örneklerine rastlanmakla birlikte, geçmişte sıklıkla dile getirilen düşünce; hasta kişinin

lanetlendiği ve Tanrı tarafından cezalandırıldığı düşüncesidir. Bu hastalığın tıbbi durum olarak düşünölmekten ziyade dini-büyösel eylem durumunda değörlendirildiğini gösterir. Bu görev şamanın hikmeti olarak karşılık bulmuştur. Böylece sağıık konusunun da kültürel tarih içerisinde birçok ritüeli içerisinde barındırdığı gözlemlenmektedir.

Eski dönemlerde tıp, günümüzdeki gibi bir gelişme kaydedemediğı için sağıık müdahalesi dini-büyösel bir şekilde yapılmıştır. Bu olgu eski Türklerin Şamanizm inancında da yer almaktadır. Şamanların hasta sağıaltma gibi bir görevinin de olduğı bilinmektedir. İnsanoğılu, iç hastalıklar tezahür etmeye başladığında hastalıkların sebebini idrak edememişler ve bu hastalıkları ortaya çıkaran şeyin ruhlar olduğunu iddia etmişlerdir. Bu teşhisten ve fikirden dayanak bulan insanlar, insan ruhunun kötü bir ruh tarafından çalıındığına ya da tutsak edildiğı fikrine inanmışlardır. Bu inanca göre, hastayı iyileştirebilmenin çaresi çalınan ruhun yeniden sahibine iade edilmesi ile mümkün olacaktır. Bu noktada iş Şamana düşmektedir (Demir, 2016: 21).

Şaman, hastanın kaçan ruhunu her yerde aramaktadır. İklimsel, ekonomik ve biyolojik tüm sıkıntılar Şaman inancı gereğı öteki dünyadan gelen müdahalelerin neticesidir. Bu fikir perspektifi ile Şamanlar, eksiklik ya da fazlalığı hastalık sebebi olarak görmektedirler. Hastalığa sebebiyet veren eksiklik, ruhun terk etmesi, bozulması, değışikliğı uğraması olabilmektedir. Hastalığa sebep olan fazlalık ise vücuda kötü ve hastalık yapan ruhun girmesi olarak düşünölmektedir. Şamanların hastalıkları iyileştirmesindeki ana kaide dünyadaki her şeyin bir ruhunun olduğı inancıyla hareket etmeleridir. Tedavideki asıl amaç kötü ruhların insanlara zarar vermesini engellemektir. Bu hastalık teorisi istikametinde tedavi, ruhun geri gelmesine imkan tanıma ya da hastalığı meydana getireni emip bedenden dışarı atma şeklinde görölmektedir (Demir, 2016: 22).

Sonuç olarak; dünyanın her döneminde ve her türlü inanç sisteminde sağıığın devam etmesi ya da geri gelmesi için birçok çözüme başvurulmuştur. Sağıık için bir çaba söz konusudur. Bu çabanın sebebi sağıığın insan için olmazsa olmaz oluşudur. Gündelik işlerimiz başta olmak üzere her türlü faaliyette bulunabilmemiz için sağıığımızın yerinde olması gerekmektedir. Sağıık, hayatımıza değöer katan bir şeydir. Bu önemli nimete sahip olan herkes yaratıcısına şükör etme girişiminde

bulunmaktadır. Hele ki sağığı yerinde olmayan kişilerin yaşam öyküleri dile getirildiğinde kişiler sağığının kıymetini anlamakta ve ona bu sağığı veren yaratanına tekrar tekrar şükranlarını sunmaktadır. Sağık şükür edilesi bir durumdur. İlgili atasözü de bu husus üzerine düşünmeye sevk etmektedir.

1.1.11. Bekârlık Sultanlıktır

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü “Aile mesuliyetinden kendini sıyıran ve herhangi bir sorumluluğun olmadığı bir yaşam idame ettirmeyi tercih kişilere göre bekârlık, eşsiz bir rahatlık halidir” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 84). Aynı husus evlenip de mutlu olamayan kişiler için de geçerli olmaktadır. Çünkü mutsuz olmalarından ötürü geçmiş yıllardaki bekâr günlerinin hasretini çekmektedirler. Bekârlık, kimi kişiler için öyle şükür edilesi bir durumdur ki ‘sultanlık’ yakıştırmasıyla ifade edilmektedir.

İlgili atasözünde değinilen kültür unsuru evliliğdir. Evliliğın zorlukları üzerinden kişiyi, bekârlığa şükran duymaya itmektedir. Evlilik kurumunun güçlükleri ile mücadele ederek zor ve yorucu bir yaşam sürme riskini göze alamayanlar için evlilik yapmadan, bireysel bir yaşam sürerek daha az mesuliyetle daha rahat bir yaşam sürdürmek tercih edilesi bir şeydir. Bundan dolayı evlilik müessesesi her ne kadar üzerine titrenilen ve aileyi meydana getirmenin ilk adımı olarak görülen bir kurum olsa da zorlukları baştan düşünölmelidir. Evli olmayan kişiler, evli kişilere göre çok daha az görevle çok daha endişesiz ve rahat bir yaşam sürebilirler. Bu nedenle evlenmek ve yeni bir aile meydana getirmek halk nezdinde devamlı teşvik edilse de, bekârlığın konforlu yanı da her daim üzerinde konuşulan bir durum olmaktadır.

Evlilik denildiğinde akla ilk aile kavramı gelmektedir. Aile, Türklerin tarihi boyunca önemsediğı ve el üstünde tuttuğı bir olgu olmuştur. Yusuf Güldür'ün de ifade ettiğı gibi Türkler, dünyadaki diğer milletler içinde aile ve akrabalık bağlarına en çok kıymet veren toplumlardan biridir. Türk halkı, tarihi süreç boyunca sağıam bir aile yapısına sahip olmuş, aile bağlarıyla oldukça sıkı bir toplumsal yapı oluşturmuştur (Güldür, 2020). Evliliğın bu gibi toplumsal ve kişisel güzelliklerinin yanında kişilere yük olabilecek derecede sorumlulukları da söz konusudur. Yeni kurulan evin geçimini sağılama, birbirini yeni tanımaya başlayan gençlerin beraber yaşamaya adapte olması, neslin devamı için çocuk yapma sorumluluğı ve doğan

çocuğun doğru bir şekilde yetişmesi için mücadele edilmesi gibi birçok uğraş bu sorumluluklar arasında sayılabilmektedir. Bu sorumluluklardan dolayı edebiyatımızda evlilik için negatif hislere sahip olan birçok şair ve yazar bulunmaktadır. Özellikle bazı divan ve klasik edebiyat şairlerinin şahsi olarak evliliğe karşı daha olumsuz bir düşünce içerisinde oldukları görülmektedir. Bazı divan şairlerine göre evlilik kavramı, aldatılma endişesini, çocuk sahibi olma amacını, kariyer yapmaya mani olduğunu, geçim sıkıntısını ve kılıbıklığı anımsatmaktadır (Aydın, 2015: 110-120). Bazı klasik edebiyat şairleri ise bekâr kalmanın gerekliliğini iki farklı düşünce grubu ile açıklamaktadırlar. Bu gruplardan ilki; bekârlığı dünya çilesinden uzak durmak ve maddi zorluklar yaşamamak olarak gören şairlerdir. Bekârlığı öven diğer grup ise zevklerine ve arzularına uymak için evlilikten kaçınanlardır. Halk tarafından hoş görülme de bu düşünce doğrultusunda hareket edenler de söz konusudur. Böyle düşünenlere göre; erkek bir kadına ait olamaz, her gün ayrı bir yerde sabahlar ve erkeğin her yerde bir evi olur (Aydın, 2015: 124-125).

Görüldüğü üzere Türkler evliliği önemseyen bir kültür yapısına sahip olsa da bekârlığı öven bir kesimin de varlığından söz etmek gerekir. Evlilik beraberinde sorumluluğu da getiren bir kurumdur. Çocuk sahibi olmak, aile yapısını sağlamlaştırmak, İslamiyet ve diğer dinler açısından çeşitli günahların önüne geçmesi açısından faydası olsa da bekârlığın bir takım avantajlarını da yok etmektedir. Kişinin sadece kendisinden sorumlu olduğu hayatta, evlilikle beraber bir ailenin sorumluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu da çeşitli stres ve sinir ortamlarının zaman zaman meydana gelmesine yol açmaktadır. Bu gibi durumlardan kaçınmak isteyen, sorumluluk sahibi olmayı külfet bilen kimseler için bekârlık şükür edilesi bir medeni haldir. Öyle bir nimet olarak görülür ki halk arasında ‘sultanlık’ ile bir tutulmaktadır. Bekârlığı sultanlık gören insanlar, bekârlığa taparcasına saygı göstermekten kendilerini alı koyamamaktadırlar.

1.1.12. Bir Fincan Kahvenin Kırk Yıl Hatırı Vardır

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü “Bir fincan kahve içirmek gibi basit bir iyilikte bulunarak bir dostluk kurmuş kişiler unutulmaz ve o kişinin her daim hatırını saymanız gerekir” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 90).

Bu atasözünün yaygın inanışının nereden geldiğine dair çeşitli hikâyeler vardır. Bunlardan biri aşağıdaki şekildedir:

Hikâye, İstanbul'un yemiş iskelesinde cereyan eder. Burada, kahve yapıp satan Üsküdarlı biri bulunmaktadır. Her inanca sahip insanlar bu mekândadır. Hem onunla sohbet edip öğütlerini dinler hem de kahvesinden içerler. Bir gün kahvehaneye bir yeniçeri askeri uğrar. O esnada kahvenin içerisinde bir Rum kaptan da oturmaktadır. Yeniçeri, kahveciye “Herkes benden kahve. Ama içeride oturan Rum kaptana ikram etme” der. Kahveci, yeniçerinin bu lafını duymamış gibi yaparak herkese yeniçerinin kahvesini takdim eder ve iki kahve yapıp Rum kaptanın yanına gelir. Bu duruma sinirlenen yeniçeri, “Yeniçeriye ikram etmeyeceksin demedim mi?” der. Kahveci, “Bu kahve senin değil kendi ikramım” diyerek cevap verir. Bu hadiseden kırk yıl sonra Sisam Adası'nda büyük bir Rum isyanı patlak verir. İsyan zamanında Rumlar, esir aldıkları insanları satmaktadırlar. Üsküdarlı kahveci de satışa konulan esirlerdendir. Yaşlı bir Rum tarafından satın alınır. Yaşlı Rumun kendisini öldüreceğini tahmin eden kahveci, yaşlı Rum'un suratına bakar ve onun kendisinin suratına sevgi dolu baktığını görüp şaşırır. Satın alan Rum, esir kahveciyi özgürlüğüne kavuşturur ve “bana kırk yıl evvel bir kahve sundun, ben ne o kahveyi ne de seni hatırımdan çıkarmadım” der. Bu anlatıya göre, yaşamın herhangi bir anında plansız şekilde meydana gelen gönül birlikteliğinin günün birinde muhakkak karşılığının alındığı görülmektedir.

Mutfak kültürümüzün yapı taşlarından biri olan kahve gerek yapım şekliyle gerek ise altındaki birleştirici, bütünleştirici yapısıyla kültürümüzün önemli bir unsurudur. Türk Kahvesi cezve tercihindan ateşte yapılışına, fincanlara koyuluş biçiminden, yudumlanışına kadar bir geleneği taşımaktadır. Gelen konuğa bir fincan kahve ikramında bulunmak beklenilendir. “Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır” şeklindeki birçok ifade de Türk Kahvesinin kıymetini ön plana çıkarmaktadır.

Atasözünün içerisinde yer alan temel kültürel unsur ve şükran duygusunun meydana gelmesine aracı olan nesne Türk kahvesidir. Türk kahvesi geleneksel Türk mutfakının vazgeçilmez ürünlerinden bir tanesidir. Hem elde edilişi hem yapılışı hem de içimiyle diğer kahve türlerinden oldukça farklı oluşuyla kendine hastır. Türk kahvesini kendine özgü kılan diğer bir sebep de bir kültür oluşturmastır. Kız isteme merasiminde kahve sunulması, kahvenin ardından kahve falına bakılması Türk

kahvesi kültürün kıymetli örneklerindendir (Bulduk ve Süren, 2007: 301). Bu gibi törensel faaliyetler dışında gündelik hayatta da bir stres atma, dert ortağı bulma konusunda aracı olma durumu da söz konusudur. Atasözünün meydana getirildiği dönemde Türk kültüründe komşuluk ilişkileri oldukça sıkı, kahve ise pahalı ve az bulunan bir nimettir. Bu sebeple yakın görülen ve iyi gelen kimselere sunulmaktadır. Gün içerisinde komşusuna derdini anlatmak isteyen, derman arayan yahut komşusunun hal hatırını sormak isteyen kimseler kıymetli olan kahveyi içme bahanesiyle bir araya gelmektedir. Bu duruma ev sahipliği yapan mekânlar evler, ilerleyen yıllarda ise kahvehaneler olmuştur. Bu noktada kişiler arası ilişkiler en yoğun noktaya ulaşır. Kişinin kendi içerisinde yaşadığı dert, tasa ya da sevince yeni bir ortak bulunmuş olunur. Kahvenin aracılık etmesiyle meydana getirilen, kişinin psikolojik açıdan destek bulduğu ve neşelendiği bu ortam ve ortamdaki kişiler şükretme hissini uyandırır.

İnsanoğlu, fiziki ve ruhi yapısı ile toplumsal bir varlıktır. İlgili atasözünde de kişiler arası dostlukların kurulması ve oluşan hatırın ömür boyu sürmesi tembihlenmektedir. İnsanın tek başına sosyal ilişkilerden uzak, soyutlanmış olarak toplumda yaşaması mümkün değildir. Bu hissiyat nedeniyle insanlar toplum yaşam içinde hayatlarını devam ettirirken arkadaşlıklar edinmektedirler. Kahve bu gibi durumların oluşmasına zemin hazırlayan bir unsurdur. Kahve bir dostluk kurma, hatır oluşturma aracıdır. Dert ve sıkıntıların paylaşılabileceği insanlarla dostluklar kurma mekanizmasıdır. Dostla içilen kahvenin bıraktığı hatır yıllarca devam etmektedir.

Geçmiş yıllarda kurulan dostlukların, gönül birlikteliklerinin ve bu birliktelikler sonucunda görülen iyilik hallerinin araya yıllar girmesine rağmen unutulamadığını ve bu duygusal bağa duyulan şükran duygusunun daima canlı kalacağını dile getiren diğer örnekler ise “Çocuklukta verilen gönül akıldan çıkmaz” (Öztürk ve Uyanık, 2006: 74) ve “Sana iyilik eden adama iyilik edemezsen iyiliği kesinlikle unutma” atasözleridir (Öztürk ve Uyanık, 2006: 210).

İlgili atasözü, dosta duyulan şükranı yukarıda bahsedilen kültür unsurlarıyla birlikte karşı tarafa aktarmaktadır. Atasözüne göre zamanında yapılan ve gönülde iz bırakan davranışların ne kadar küçük olursa olsun kişilerin benliğinde kalıcı bir hal aldığı görülmektedir. Kişi bu nazik, hoşgörülü davranışı unutmaz. Yılların araya

mesafe koyma çabasına karşın hatırdan iz bırakan bu hareket, kişinin kendisini borçlu hissetmesine sebep olmaktadır. Bu hoş davranışa maruz kalan kimse, en uygun fırsatta bu iyiliğin iadesini yapmak için fırsat arar. Bu atasözünden de anlaşılacağı üzere dostlar arasındaki sevgi ve saygı; başka bir deyişle dostlar arasındaki şükran duygusu yılların kolay kolay eskitemeyeceği bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.13. Bir Selam Bin Hatır Yapar

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü "Selam düşkünlük ve sevgi göstergesidir. Küçük bir şey olmasına karşın gönle girmekte büyük bir hükmü vardır." şeklinde açıklanmaktadır (Aksoy, 1993: 91). Selam kelimesi ad olarak "Selam, selamlama, kurtuluş" manasına gelir. Selam beşeri hayatta kurtuluş ve esenliği ifade ettiği gibi, ebedi kurtuluşa da kılavuzluk eder (Cihan, 1986: 1).

Bir selam bin hatır yapar atasözünde şükran duygusunun ortaya çıkmasına selamlaşma vesile olmaktadır. Selamlaşma birçok yönü olan bir eylemdir. Selam ve selamlaşmayı dini ve halk kültürü açısından iki aşamada ele almak daha kapsamlı bir bakış açısına sahip olmamıza katkı sağlamaktadır. İlk olarak dini açıdan bakılacak olunursa selam kelimesi dua manasında da kullanıldığı görülür. Dua manasına gelen selam; bütün afetlerden korunmayı, ömrün uzun olmasını, zorluklardan uzak durulması gibi hususları içermektedir. Nitekim Peygamberlere gönderilmiş olan ayetler genel olarak selamla sona ermektedir (Cihan, 1986: 2).

İslam dini selamlaşmaya önem vermektedir. Selamlaşma, içerisinde yoğun hissiyat barındıran duygu eylemidir. Ayrıca alınması gereken bir borç olarak da görülmektedir. İlk selamlaşmaya dair meraklar söz konusudur. Bu meraklara cevap verme niteliği taşıyan çeşitli ayetler mevcuttur. Hz. Âdem yaratılan ilk insan olması münasebetiyle başka bir kişiyle selamlaşmış olması ihtimal dâhilinde değildir. Bu bakımdan ilk selamlaşmasının meleklerle olduğu rivayetleri söz konusudur. Bu durum beşeri dünyadaki ilk selamlaşma örneği olarak bugünlere kadar taşınmaktadır. Bunu gösteren hadislerden biri şu şekildedir: "Allah Âdem'i var ettiği zaman; 'Meleklerle git selam ver ve nasıl yanıt vereceklerini izle. Çünkü onların karşılığı senin ve çocuğunun selamı olacaktır' dedi. Bu emir neticesinde Hz. Âdem "es-Selamü aleyküm" dedi. Melekler de "es-Selamü aleyke ve rahmetullah" diyerek yanıt verdiler..." (Cihan, 1986: 3).

Selamlaşma, Müslümanlar arasındaki bağı kuvvetlendirerek sevgi ve saygının kazanılmasına olanak vermektedir. Müslümanların birbirlerini tanımaları ve kendilerini diğer din üyelerinden ayırt etmeleri selam aracılığıyla olmaktadır. Selam, nefsi alçak gönüllülüğe alıştırdığı gibi Müslümanların birbirleriyle küsmesinin ve ara bozmasının da önüne geçmektedir. İnsan selam verirken herhangi bir maddi çıkar beklemeden Allah adına vermelidir. Selamın sadece eşe ve dosttan ziyade, görülen her Müslüman'a verilmesi doğru olarak kabul gören tutumdur. Aksi şekilde belirli sınırlar çizerek sadece aynı kişilere selam veren kimseler İslami kaidelere göre hatalı bir davranışta bulunmuş olur. Çünkü Hz. Peygamber selamın verilmesinde ve alınmasında herhangi bir sınır koymamış ve her Müslüman'a selam verilmesini istemiştir (Cihan, 1986: 4).

Asırlar boyu, selam vermeye çok önem verilmiştir. Atalarımızın bu yöndeki hassasiyeti oldukça üst seviyededir. Atalarımız, selam verme eyleminin nesilden nesile aktarılması için gayret göstermişlerdir. Bu arzu ve istek neticesinde selam verme üzerine olan nasihatlerden kimileri atasözü olarak bugünlere kadar gelmiştir. Selam verme, kişilerin kalplerine dokunmanın eylemsel halidir. Halk kültürü bakımından “selam” ele alındığında o toplumun yapıtaşları ortaya çıkmaktadır. Toplumu meydana getiren kişilerin birbirleriyle karşılaştıkları, karşılıklı hatır sordukları ve vedalaştıkları sırada başvurdukları davranış kalıpları o milletin sosyokültürel özellikleri hakkında ipucu vermektedir. Bundan dolayı günlük yaşamda ortaya konulan iletişim şekilleri çeşitli kurallara göre meydana getirilen, içerisinde kullanıldığı grubun sosyokültürel niteliklerini yansıtan tutumlardır. Her kültürün özgün nitelikleri etrafında, kültüre uygun şekilde ortaya çıkan iletişim şekilleri bulunmaktadır.

Selamlaşma eylemine dair davranış biçimlerinin ve ifadelerinin, zarar vermeme ve birbirlerinden zarar görmeme temelinde ortaya çıkmış olduğu ifade edilmektedir. Bu manada selamlaşma, insanoğlunun var olduğu günden bu yana barış işareti olarak kabul görmüştür. Her millet ve kültür, kendi gereksinimlerine göre tanımladığı selamlaşma biçimlerini bir sistem haline getirmiş ve bunu dil vasıtasıyla kelimelere dökerek kendilerine selamlaşma şekillerini meydana getirmiştir. Türk kültüründe beden dili ile selamlaşmak; el sıkışmak, başın öne doğru eğilmesiyle saygı ifadesinde bulunmak, el sallamak, sağ eli göğsün üzerine götürmek, başı

yavaşça ileri doğru eğmek ve el öpmek şeklinde sayılabilir. Türk kültüründeki selam vermeye öpme hareketi ise daha sonraki dönemlerde eklenmiştir (Keskin, 2017: 129).

Türklerin geçmişteki selamlaşma şekilleri edebi metinlere de yansımıştır. Dede Korkut Kitabı'nda yer verilen *Baş indürüp selam virdiler; Delü ozan geldi, baş indürdi, bağır basdı, selam virdi; El kavuşturup ol yigide selam virgil; Big baba hatun ana esen kalın* ifadeleri örnek teşkil etmektedir. Akabinde; *Dedem Korkut öteden berü geldi. Başını indirdi, bağır bastı, ağız dilden görklü selam virdi* örneği üzerinden, “baş indirip bağır basmak” tarzında bir selam verme biçiminde bahseden Sümer, bu selam verme tarzının ulusal bir kimliğe sahip olup olmadığının henüz tespit edilemediğini söylemektedir (Keskin, 2017: 130). Bu hususta Dîvânü Lugatî't-Türk adlı eserin de oldukça önem arz ettiğini ifade etmek gerekir. Eserde birbirlerine yabancı iki kişinin karşılaştıkları vakit önce selamlaştıkları, akabinde birbirlerine “kabilen hangisi” manasına gelen boy kim(?) سوالini sordukları, bundan sonra ya konuşmaya sürdürdükleri yahut konuşmayı bitirdikleri, böylelikle birbirlerinin kabilelerini tanımış oldukları söylenmektedir. Bu bilgidен Türklerin bahsedilen dönemlerde birbirlerine denk geldiklerinde ilk olarak selamlaştıkları ve iki kişi arasındaki iletişimin bu şekilde doğduğu anlaşılmaktadır. Buna ek olarak selamlaşma anında kimsin (?) yahut nasılsı (?) manasına gelen boy kim (?) şeklinde, kimlerdensin manasına gelen bir söylemin kullanıldığı da dikkati çeken bir noktadır (Keskin, 2017: 131).

Sonuç olarak dil ve kültür arasındaki etkileşimlerin net bir şekilde görüldüğü alanlar arasında, günlük hayattaki alışlagelmiş iletişim şekilleri ve buna bağlı olarak meydana gelen konuşma tutumları yer almaktadır. Kişiler söz ile anlaşılır. Kişileri birbirine yakınlaştıran söz veya söz grupları vardır. Selam, ilgi ve sevgi göstergesidir. Küçük bir şey olmakla beraber kalp kazanmakta önemli bir yeri vardır. Kalp kazanmak için buna benzer pek çok bilgidен yararlanılmalıdır. Selam vermenin dini ve kültürel açıdan çok önemli bir yeri vardır. Dinimizce verilen selamı almak zaruridir. Bu önemi anlamak için öncelikle verdiğimiz selamın ne anlam ifade ettiğini ve ne anlama geldiğini bilmek gerekir. Görüldüğü üzere sadece “selam” kelimesi bile içerisinde pek çok güzel anlamı barındırırken bu işin karşılıklı yapılmasının ne kadar büyük bir gönül alıcı eylem olduğunu düşünmemek elde

değildir. İnsanların birbirlerine verdiği selam karşısındaki kişiye duyduğu sevgi ve saygının göstergesidir. Kişiye selam verilmesi o kişinin saygı duyulan, itibar edilen ve sözü geçen biri olduğu anlamına gelir. Bu nedenle toplum gözünde selam verilebilir durumda olmak hem selam verene hem de selam verilebilecek bir kişilik olmayı nasip eden yaratana şükran duymayı gerektirmektedir.

1.1.14. Dost Kara Günde Belli Olur

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü “İnsanların mutlu anlarında etrafında oldukça çok kişi bulunur. Ancak gerçek manadaki dostlar zorlu dönemlerde kendilerini belli ederler. Zor durumda bulunan kişinin kederini paylaşan ve ona her konuda yardımda bulunan kimseler değerli olanlardır” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 152). Kimin iyi kimin kötü dost olduğunu idrak edebilmek için ise dost kara günde belli olur atasözü kullanılmaktadır.

Atasözünde şükran duyulması gerekliliği vurgulanan husus kişiler arası kurulan dostluk ilişkileridir. Bu ilişkiler hayatın olmazsa olmazıdır. İnsan, fiziki ve ruhi yapının birlikteliği ile insandır ve toplumsal bir varlıktır. Tek başına sosyallikten uzak, soyutlanmış olarak yaşamını sürdürmesi pek mümkün değildir. Hayvanların da insanlar gibi bir arada yaşadıkları görülmektedir. Bu durum, yaratılışın bir gereğidir.

Türk toplumunda dostluk değer verilen bir kurumdur. Asırlar boyunca bu hissiyatta değişimler olmamıştır. Bilakis bu düşünce atalardan genç nesillere nasihat olarak taşınmıştır. Atasözünde de bahsedilen dost TDK'ye göre; sevilen, güven duyulan, yakın arkadaş, candaş manasında olup, düşmanlığın zıddı anlamına gelmektedir. Âşık Veysel'in “*dostlar beni hatırlasın, şu dünyada en büyük varlığım dostlarımdır*” sözü dostluk müessesesindeki sadakati ifade eder. Gerçek dost, her yönüyle güvendiğin, dayandığın, duygusal ve maddi alışverişte bulunduğun, yanında bulunmasından mutlu olduğun, yokluğunda özlem duyduğun kişilerdir. Bu gibi kişilerle dost olmak kişiyi oldukça mutlu etmektedir (Çıplak, 2014).

Bozkır kültürünün hâkim olduğu coğrafyalarda yaşamını sürdüren Türklerin etrafı düşman ve sert iklim şartları çevrelenmiştir. Türkler bir yandan varlıklarını sürdürebilmek için bu zorluklar ve güçlü şartlar ile mücadele ederken diğer yandan da milli birliklerini koruma gayreti içerisinde geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalmaya gayret etmişlerdir (Koçak, 2012: 125).

Dostluk meselesi, geleneksel yaşam içindeki her türlü ortamda tezahür etmektedir. Bozkır yaşamında öne çıkan “alp” tiplemesinde dahi alp olabilmenin şartlarından birisi de dostluk ve kardeşliğe önem vermek olarak belirlenmiştir. Ne kadar savaşçı ve sert bir tavrı gerektirse de özündeki bu barışçıl yaklaşımın korunuyor olması Türkler için kadim bir arayıştır.

Eski Türklerde kan kardeşliği ve ant töreni vasıtasıyla kardeşlik hali sağlamlaştırılmaktaydı. Yemin, kişiler arasında itimadın oluşmasında kıymetli bir rol oynamaktadır. Eski devirlerde Alplar, kılıç, mızrak, pala gibi silahlar vasıtasıyla yeminde bulunmuşlardır. Bu uygulamadaki amaç, ant töreni kişilerin zihninde yüce bir değere yükseltmektir. Sözü edilen ant törenlerinde şu ifadeler söylenmektedir: “Gök girsın, kızıl çıksın” bu gök rengindeki kılıç, yemini tutmazsam kanlı çıksın... Savaşçı Alpler ise yemin törenlerinde ve şölenlerde, kıdeme göre sıralanmış ve içki bardağı ile savaş tanrısı gibi kılıcı tanık göstererek, atalarına sadakat yemini etmişlerdir. Bu şekilde toplumsal dostluk meydana çıkmıştır (Koçak, 2012: 131).

İlgili atasözü yukarıda bahsi geçen doğru dostluğu ifade etmektedir. İyi günde var olup kötü günde esemesi okunmayan kişilerle yapılan dostluklar ise herhangi bir saygıyı hak etmemektedir. Dostluk, zor zamanda da yanındaki kişiye sahip çıkma meselesidir. Türk toplumu geçmişten günümüze bu anlayışa sahip çıkmakta ve bu anlayışın eylemde olumlu sonuçlar vermesi için çabalamaktadır. Mutlu günde olduğu gibi kötü günde de yanımızda bulunan dostlara şükran duyulmaktadır ve böyle dostluklara sahip olmak ise geçerli bir şükür sebebidir.

1.1.15. Dostum Beni Ansın da O Koz da Çürük Çıksın

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde ilgili atasözünü “Arkadaşlar birbirini her zaman anımsamalıdır. Bu hatırlamanın pahalı ve şatafatlı şeylerden olması gerekmez.. Küçük bir hediye yahut tatlı bir lafla da olabilmektedir. Mühim olan dostun dostunu hatırlamasıdır” şeklinde izah etmektedir (Aksoy, 1993: 113).

İnsan, doğası gereği her daim etrafındaki kişilere gereksinim duyarak yaşamını sürdürmek zorundadır. Burada gereksinim duyulan şeyler sadece maddi açıdan algılanmamalı, manevi manada da değerlendirilmelidir. Bu boşluğu ise atasözünde üzerinde durulan dostlarımız kapatmaktadır. Dostluk bu dünyadaki değerli ve kıymetli unsurlardan biridir. Zira dostluk, herhangi bir çıkar

gözetmeksizin iyi ve kötü günde destek olmak ve çıkarsızca iletişim kurmaktır. Dostluk, yalnızca iki kişinin arkadaşlığı olarak algılanmamalıdır. Dostluk kolay kolay bulunabilecek bir şey değildir. Kişinin dostlarıyla yaşamışlıkları birikmektedir. Bu yaşamışlıklar geriye dönüldüğünde bizi biz yapan bütün değerlerin toplamıdır. Bu gibi bütün olumlu hisleri içerisinde barındıran dostum beni ansın da o kozda çürük çıksın atasözü, halkın dostluklar üzerine olan görüşlerini yansıtmaktadır.

İlgili atasözünde bahsedildiği gibi dostluklar da hediyeleşme, dostların birbirlerini hatırladığını ve sahip çıktığını gösteren kanıtlardan biridir. Toplumdan topluma değişiklik gösteren birçok yol ve metodu söz konusudur. Veriliş biçimi gibi altında yatan manevi duygular da toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Türkçede armağan kelimesi ile söz edilen, Arapçada “kılavuzluk etmek, doğru yola sokmak” anlamındaki hidayet kökünden gelen hediye kelimesi, kişiler arasındaki dostluğun izi olarak karşılıksız verilen nesne anlamını taşımaktadır (Bardakoğlu, 1998: 151).

Türk atasözlerinde hediye kavramı doğrudan veya dolaylı şekilde ele alınmaktadır. Kaynaklarda benzer manada bir atasözünün öğelerinin yer değiştirilmesi ile farklı ifade edilişlerine rastlanılmaktadır. Bu bağlamda armağanın değeri karşısındaki tutum, adeta bir olgunluk ve kanaatkârlık sembolüne evrilir. Armağana dair tek beklenti samimiyet ile verilmiş olmasıdır. Hediyeenin kendisi değil, taşıdığı maneviyat önemlidir. Kaynağı gönül olunca hediyeenin değeri de o oranda artacaktır (Coşar, 2008: 40).

İlkel veya çağdaş bütün geleneklerde yaygın şekilde yer alan hediye; önemli günleri hatırlatmak veya dostlukları pekiştirmek amacıyla verilmektedir. Dinî, ahlaki ve ekonomik hayatta armağanın aşırı derecede kıymetli görüldüğü ilkel medeniyetlerde, bu durum kişinin arzusuna bırakılmayıp toplumsal zorunluluk sisteminin bir bölümüdür. Yani hediye almanın ve hediye vermenin zorunlu olduğu bu toplumlarda, mallar hediyeleşme vasıtasıyla takas edilmektedir. Geçmiş ticaret modeli örnekleri arasında sayılan kula, ilkel medeniyetlerdeki hediyeleşmelerden bir tanesidir. Kula; iki değerli malın adalar arası döngüsel alışverişidir. Farklı adalardan, farklı kabilelerden erkekler katılımcıdır. Katılımcılar ömür boyu kula üyesi olurlar. Birçok tören ve büyülerle deniz yolculuğu için hazırlık yapılır. Bir malın dönmesi 2-

10 sene sürer. Gerdanlığı alan künyeyi, künyeyi alan gerdanlığı karşılık olarak hediye eder. Pazarlık yapılmaz. Kula ticareti beraberinde başka ticaretler de yapılır. Bu şekilde türlü erzak ve malların sahibi olunur. Bu ticaretin amacı, kendi adasında olmayan gıdalar ve eşyaları elde etmektir (Tezcan, 1989: 29-31).

Atasözünü, şükran duygusu açısından incelerken hediyeleşme aracılığıyla çeşitli pratiklere de değinmek gerekir. Hediyeleşme öyle önemli bir husustur ki birçok toplumun bu konu ile ilgili kültürel bir pratiği söz konusudur. Bu pratiklerinden biri de potlaçtır. Potlaç, kökeni asırlar öncesine dayanan hediyeleşme türüdür. Bu tür hediyeleşme çeşitli kaynaklarda Kuzey Amerika'daki kabile reislerinin ve zengin kimselerin mallarının bir bölümünü doğum, ölüm, erginlenme merasimleri gibi kültürel törenlerde bağışlaması olarak tanımlanmaktadır. hızlı zenginleşme nedeniyle toplumsal eşitliğin kayba uğradığı toplumda ortaya çıkan dengesizliği bitirmeye aracılık eden bir pratiktir (Demirtaş, 2018: 126).

Armağan kültürü ya da karşılıklı yükümlülük/simgesel değiş tokuş düzeni şeklindeki isimlendirmelerle de belirtilen potlaç geleneğinin Türk kültüründeki karşılığı ise yağma toyudur. Dede Korkut Kitabı'nda yer alan yağma toyu, İç Oğuzun Dış Oğuz'a Asi Olup Beyrek'in Öldüğü Boy'da Salur Kazan'ın evini yalnızca İç Oğuz'a yağmalatmasından ötürü İç Oğuz ile Dış Oğuz arasında çetin bir kavganın cereyan etmesine neden olmaktadır (Ergin, 2004: 243-251). Dede Korkut Kitabı'nın Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda çocuğunun olmasını isteyen Dirse Han'ın, etli ziyafet düzenleyip, kımız yağmuruna boğduğu toy da potlaç âdetinin Türk harsındaki izleri bizlere aktarılmaktadır (Ergin, 2004: 81).

Dîvânu Lugâti't-Türk'te, bayram günlerinde ve hükümdarların tertip ettiği ziyafetlerde yağmalanması için kurulan minareyi anımsatan ve gökyüzüne doğru 30 arşın uzanan sofra biçiminde izah edilen “*kençliyü*” kelimesi de bu bağlamda değerlendirmeye muhtaçtır.

Hediyeleşmeyi kişisel olmaktan çıkarıp devletlerarası bir boyutta ele aldığımızda Türk devlet töresinde, geçmişe kadar uzanan hediyeleşme ananesinde kullanılan objelere bakıldığında atın sıklıkla hediye olarak sunulduğu görülmektedir. Türkler açısından çok kıymetli bir yere sahip olmasından dolayı ilk çağlardan bugüne kadar han, hakan, hükümdar ve sultanlarca armağan olarak alınıp verilen öğelerin

başında gelen at, yöneticilerin düğün törenlerinde de armağan kültürünün önemli bir ögesi olarak görülmektedir (Demirtaş, 2018: 127).

Hediyenin değerini manevi açıdan irdeleyen bir kültür, doğal olarak hediye vermeyi ve almayı da bu ölçüyle kurallara tabi tutmaktadır. Hediyeleşme konusunda hediye veren ve alan için iki farklı tutum; yine verme ve almanın ölçüsü için de iki ayrı yaklaşım söz konusudur. Hediyeyi alırken bunun kalpten geldiğini görmek ve kıymetini maddiyatının ardında aramak gerekir. Verilen bir armağanın güzelliği, çirkinliği, değeri önemli değildir. Somut olarak maddi bir unsurun hediye edilemediği durumda bile çare tükenmez. Hoş söz, karşı tarafı mutlu eden tutumlar ve davranışlar da manevi yönü kuvvetli kişilerce birer armağan olarak kabul edilmektedir (Coşar, 2008: 41).

Hayatımızın hangi evresinde olursa olsun hatırlamak ve hatırlanmak insanları mutlu etmektedir. Bu durum insanoğlunun temennisidir. Kişi için sevginin, unutulmadığının göstergesidir. Bağlılığı artırır ve kişide minnet uyandırır. Halimizi hatırlamızı soran, düzenli bir şekilde bizimle irtibata geçen kişi her zaman diğer kişilerden önde yer almaktadır. Bu hatırlanma bir hediye ile olabileceği gibi telefondan hal hatır sorma şeklinde de olabilir. Bu noktada hatırlanma şeklinin ve sunuşunun büyüklüğü ya da küçüklüğü kişinin ilgi alanı olmaz ve olmamalıdır. Kişinin ilgisi, davranışın inceliğine odaklanmalıdır. Geçmişten günümüze hediyeleşmenin tarzı ve yöntemi sıklıkla değişiklik göstermiştir. Fakat yöntemde ne denli değişiklik olursa olsun altında hizmet ettiği manevi hissiyat yüzyıllar boyunca aynı şekilde benliğini korumaktadır. Kişinin çevresinde kendisini hatırlayan yakınları ile bağ kurduğunu, anlaşıldığını, kıymet verildiğini, önemsendiğini hissetmesi ve hatırladığını davranışlarıyla gösteren kimselerin bulunması büyük bir nimettir. Böyle dostlara sahip olmak şükredilmesi gereken bir durumdur. İnsanı kıymetlendiren etrafındaki insanlardır.

1.1.16. Ev Alma Komşu Al

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü "Ev alacak kişiler için evden evvela komşular daha önemlidir" şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 127). Komşular kötü kişiler ise, evin bir önemi kalmamaktadır. Herhangi bir ev alma esnasında kesinlikle komşulara dikkat edilmesi gerekir. Komşuları düzgün kişiler olan bir mahallede yaşamak daha emniyetli ve huzur

vericidir. Huzurlu bir hayat sürdürmek ve komşularla maddi manevi alışverişte bulunabilmek için güven önemli bir unsurdur. Bütün bu hususları dile getirmek için “ev alma komşu al” atasözü kullanılır.

Komşuluk ilişkileri Türk milleti için çok değerli ve olmazsa olmaz kaidelerden biridir. Komşuluk; sırdaşlık, yoldaşlık ve arkadaşlık ilişkilerinin sağlam olduğu bir birlikteliğin adıdır. Bu sebeple atasözlerine konu olmuştur. Ev alma komşu al atasözünün çıkışı ile ilgili bir rivayet aşağıdaki şekildedir:

“Ebeveynler, nine ve bir çocuktan meydana gelen bir aile, yeni bir eve taşınma konusunda fikir birliğine vardılar. Bu geçiş süreci içerisinde nine komşuları iyi olsun, baba ev büyük olsun, anne ev sıcak olsun, çocuk ise kendime ait odam olsun temennisinde bulunur. Nine haricinde anne, baba ve çocuğun temennileri gerçekleşmektedir. Lakin bir sorun vardır. Komşuları oldukça kötü kimselerdir. Tüm arzuları gerçekleşmesine karşın oradan taşınmak zorunda kalırlar. Gittikleri yerde taleplerine tam karşılık bulamamaları da komşuları oldukça iyi olduğundan huzuru bulurlar” (Selvi, 2017-2018).

Atasözünde şükran duygusu, komşuluk ilişkileri üzerinden verilmektedir. Komşuluk denildiği vakit ise akıllara ilk mahalle kavramı gelir. Türklerin yerleşme düşünceleri içinde mahalle kıymetli bir yere sahiptir. Mahalle, birbirini tanıyan, birbirlerine karşı sorumluluk hisseden, sosyal yardımlaşma içerisinde olan kimselerden meydana gelen bir topluluğun bulunduğu yerdir. Böyle güven ve yardımlaşmanın olduğu yerde gelişimini tamamlayan çocuklar doğru bir toplumun ortaya çıkması için önem arz etmektedir.

İnsanoğlu var olduğu günden beri komşuluk, sosyal ilişkilerin şekil almasında pay sahibi olmuştur. Komşuluk ilişkileri, ilgili muhitteki haneler arasında gerçekleşmektedir. Tarihsel süreç içerisinde ele alındığında da mahallelerin ve beldelerin inşasının bu tür aidiyet duygularıyla meydana geldiği gözlemlenmiştir. Çok çeşitli soylardan ve inanç sistemlerinden gelen halkların hayatlarını devam ettirdiği mahallelerin birbirinden duvarlarla ayrıldığı tarihi şehirlerde rahatlıkla görülebilir. Bu nedenle geleneksel mahallelerin meydana getirilişi ve komşuluğun oluşturulması, çeşitli ortak noktalar üzerinden gerçekleşir. Komşuluk mekân bağlamındaki bir ilişkiyi anlatsa da sosyal bir yakınlık üzerinden şekillenmektedir. İyi ve kötü günde beraber olan ve yardımlaşan kimselerce oluşturulan bir sosyal

ilişki şekli olarak idealleştirilmiştir. Üstelik bugünkü komşuluk ilişkilerinin giderek zayıfladığı algısı komşuluğu, geçmişi simgeleyen bir mit hâline dönüştürmüştür (www.tokihaber.com.tr , 2019).

Türk toplumunun geleneksel çağlarında hüküm süren komşuluk değerleri vardır. Bu değerler, Türk halkının ilişkilerini öne sürmesinin yanı sıra içtenliğine ve gücüne de işaret etmektedir. Borç alıp verme, hastayı ziyaret etme, doğum-ölüm-düğün gibi hallerde maddi-manevi elbirliği, sevinci ve hüznü paylaşma ve kokusu çıkan yemekten ikramda bulunma komşuluk ilişkileri açısından en temel örneklerdendir (Yılmazöz, 2010: 76).

Rıdvan Öztürk & Osman Uyanık'ın Kumuk Atasözleri ve Deyimleri adlı eserinde de benzer kültürel unsurları ve şükran duygusunu taşıyan “*Avlu alma komşu al*” atasözüne rastlanılmaktadır (Öztürk ve Uyanık, 2006: 37).

Sonuç itibari ile komşuluk toplumun olmazsa olmaz ilişkilerindendir. Karşılıklı iyilikte bulunma tutumu komşuların birbirlerine hatırlarının geçmesine vesile olmaktadır. İyi bir komşu, akrabadan bile daha çok yardımda bulunabilmektedir. Komşuluk toplumumuzda oldukça önemli bir değerdir. Toplumun hep beraber mutlu, huzurlu yaşamasına vesile olur. Halkta dayanışma, yardımlaşma ve paylaşma gibi erdemlerin ortaya çıkmasını ve kalıcı hale gelmesini sağlar. Komşuluklar, insanların birbirine güven duydukları, beraber hareket ettikleri, kendilerinden çok karşısındakini düşündükleri sosyal ilişkilerdir. Bundan dolayı bu gibi güzel özelliklere sahip komşulara minnet ve saygı duyulmalıdır. Hele ki günümüz dünyasında komşuluk vazifelerini yerine getiren komşulara sahip olmak şükür edilmesi gereken bir halk unsurudur.

1.1.17. Garibe Bir Selam Bin Altın Değer

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü “Yabancı bir yerde kalan kimseye gösterilecek ilgi ve alaka büyük bir iyiliktir. Yaşadığı yerden, arkadaşlarından ve ailesinden uzak olan biri kendini yalnızlık duygusuyla baş başa bulmaktadır. Bu durumdaki bir kişiye ilgi göstermek, hal hatır sormak çok önemlidir. Gösterilen bu ilgi kişiyi çok mutlu eder” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 129).

Atasözünde garip olarak belirtilen kişi, ailesinden ve sevdiklerinden uzak kalan kimsedir. Bu garip olarak adlandırılan kişi vesilesiyle sevdiklerimiz ile hal hatır sorma ve selamlaşmanın şükran duyulacak bir şey olduğu aktarılmaktadır. İnsanoğlu kimi zaman ailesinden ve arkadaşlarından uzak kalma durumuyla karşı karşıya kalırlar. Bu his kişiyi yalnızlığa itmektedir. Ailesinden ve arkadaşlarından ayrılan kişi gittiği yerde kendini garip hissedebilmektedir. Bu hissin oluşmasındaki neden ise kendine yakın hissettiği insanların çevresinde olmayışından kaynaklıdır. Yalnızlığın yaşı bulunmamaktadır. Herkes yaşamının belli dönemlerinde bu hissi tatmaktadır. Gerçek manadaki bir yalnızlık ile duygusal manadaki yalnızlık birbirinden farklıdır. İnsan kimi zaman kalabalıklar içinde dahi kendini tek hissedebilmektedir. Albert Einstein'ın "Tüm evrende bilinen bir kişi olmak ve kendini bir o kadar yalnız hissetmek çok tuhaf" sözü yalnızlık hissinin şartlardan bağımsız ve küresel bir his olduğunun kanıtı niteliğindedir. Yalnızlık hissine sıklıkla diğer insanlardan kendini soyutlama, mutsuzluk ve çaresizlik hisleri de eşlik etmektedir. Yalnızlık öznel bir tecrübedir. Her kişi yalnızlığını kendine münhasır yaşar. Bu sebeple yalnızlığın tanımı da kişiden kişiye farklılık gösterir.

Atasözünde olumsuz olarak gösterilen yalnızlık ve iletişimsizlik 2020 yılından bu yana tüm dünyanın tekrardan asıl sorunu haline gelmiştir. Günümüzde pandemi olarak adlandırılan ve tüm insanlığı etkisi altına alan Covid-19 virüsünün neden olduğu bulaşıcı hastalık, insanları tehdit etmektedir. Bu durum, insanların kendileri, yakınları, ülkeleri ve gelecekleri için kaygı duymalarına sebep olmaktadır. Bu hususlar neticesinde kişisel, ailesel, ulusal ve uluslararası problemler cereyan etmekte ve kişilerin psikolojisi bu süreçte hem etkileyen hem de etkilenen olmaktadır. Özellikle ekonomi ve sağlık alanında tüm dünyada meydana gelen kaygılar nedeniyle yürürlüğe konulan karantina uygulaması ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan kişiler arası temassızlık, kişilerin yalnızlık duygusunu hissetmelerine sebep olmaktadır (Çetin ve Anuk, 2020: 184).

Atasözünde yer alan, insanlarla gönül birlikteliğinin şükredilesi bir durum olduğunu anlatmada yardımcı olan diğer bir halk ürünü de selamlaşmadır. Selamlaşmak, iletişimin bir anahtarı olarak insanoğlunun dünyada yaşamaya başladığı geçmişten günümüze dek çeşitli evrimler atlatmıştır. Bu sürede meydana gelen değişimlerle bozulduğu da gözlemlenmiştir Selamlaşma, aile içerisinde ortaya

çıkan, iş yerinde devam eden ve akabinde günlük hayatın içinde yaşamını devam ettiren iletişim geleneğidir. İletişimde bulunduğumuz kişilerle kültürümüzdeki ortaklıklar ne denli çok ise beden dilini anlayabilmemiz de o denli basitleşir. Beden dili ilişkilerimizde, kültürel manadaki ayrılıklar arttıkça kişilerin duygu ve düşünce biçimini tahlil edebilmemiz oldukça zorlaşır. Bu nedenle ikili ilişkilerdeki yaklaşım ve selamlaşma tarzları da toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Örneğin; günlük konuşma dilinde içtenliğin bir göstergesi olarak karşıdaki kişiye “sen” diye seslenmek doğal iken, bu durum “sizli” şeklinde hitapta bulunan Batı medeniyetlerince kabalık olarak algılanmaktadır (Demir, 2012: 165-171).

Daha önceki atasözü üzerinden detaylıca açıkladığımız selamlaşma, ırk, cins ve renk ayırt etmeden bütün insanlık için evrensel bir araçtır. Bu sebeple tanımadığımız kişilerden dahi selam alabilecek vaziyette olmak ve bu vesileyle de hem yalnızlığımızı gidermek hem de bir kişiyi kazanabilmiş olmak büyük bir şanstır. Kendimizi yalnız hissettiğimiz anda, gelen bir selam ile yalnızlığımızın ortadan kalkması insanoğlunun şükür etmesi gereken vaziyetlerden biridir.

1.1.18. Garibin Yardımcısı Allah’tır

Ülkü ve Hüseyin Kuşçu, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde ilgili atasözünü "Müşkül kişilerin sayısı çok olmasından dolayı hepsine yardım edilemez. Ancak Allah'ın hepsine yardımda bulunmaya kudreti yeter. Bu nedenle müşkül kimselerin yardımına kalbindeki inancın ve saygının büyüklüğü kadar Allah yardım eder" şeklinde izah etmektedir (Kuşçu ve Kuşçu, 2005: 165).

Atasözünde söz edilen garip, maddi ve manevi açıdan yoksun, toplum gözünde yardıma muhtaç ve müşkül durumda olan kimselerdir. Bu atasözü ile Allah’ın kullarına olan yakınlığı anlatılmak istenmektedir. İslamiyet öncesi ve İslami dönemde de yaratıcının insanları izlediği ve zor anlarda kişilere yardım ettiği düşünülmüştür. Bu tutum, yaratanın insanlara yakın olduğunu insanların da kabul ettiğinin göstergesidir.

İnsanoğlunun Allah ile iletişimi dua ile olmaktadır. Bu vesile ile Allah’ın, kuluna gerekli yardımı yolladığı düşünülür. Yardım, kalpteki inanç ve saygı beraberinde dua ile istenmektedir. Bu nedenle gelen yardım neticesinde Allah’a olan şükran duygusuna duanın aracılık ettiği görülür. Bu bakımdan dua üzerine düşünmek oldukça değerlidir. Dua sözcüğü; çağırmak, seslenmek, talep etmek manasına

gelmektedir. Buna ek olarak Allah'tan dilenen dilekleri sözlü ya da yazılı biçimde belirtilen metinlere de dua denilmektedir. İslâm kaynaklarında ise Allah'ın ululuğu karşısında kulun güçsüzlüğünü kabullenmesini, sevgi ve saygı duyguları içinde nimet ve yardımını talep etmesini ifade eder (İstanbul: TDV Yayınları, 1994; 9:529).

Gariplerin Allah ile iletişimini sağlayan dua, insanoğlunun en eski devirlerden günümüze değin vazgeçilmez yöneliştir. Geçmiş dönem insanlarında olduğu gibi günümüz modern toplum bireylerinde de birçok zorluk ve sıkıntılar bulunmaktadır. İnsanlar bu sıkıntıları bertaraf ederken manevi yardımcı olarak duaya başvurmaktadır. Bu şekilde yardıma ihtiyacı olan kimselerin yardımına Allah'ın iştirak edeceği düşünülür. Çeşitli çalışmalarla duanın, kişilerin problemlerle mücadele edebilme hususunda yararlı bir tesiri olduğu ispatlanmıştır. Dua eden kişi Allah'ın büyüklüğünü kabullenir ve onun karşısında güçsüz biri olduğunu belirterek isteklerini dile getirir. Dua, kişinin Allah'a yönelmesi ve ondan talepte bulunmasıdır. Dua ayrıca saygının göstergesidir (Gashi, 2016: 2-5).

Türk sözlü kültüründe yüzyıllardır süre gelen bir gelenek de dua / alkış söyleme geleneğidir. Bu geleneğin en eski Türk inanç sistemi içinde varlığını sürdürdüğü ve bugün de eski Türk yaşam geleneğini devam ettiren Türk boylarında devam ettiği bilinmektedir. Şamanist ve Müslüman Türklerde ad veren yaşlının alkışta bulunduğu, Şamanistlerin şamanın alkışına erişmeye çalıştığı, Dede Korkut'un ad verirken dua etmeyi ihmal etmediği görülür. Türklerde alkış, sözün kudretli kuvvetine sığınarak ateşe, aya, suya, güneşe, yeryüzüne, gökyüzüne, Tanrı'ya, atababaların ruhuna sığınıp saygı göstererek insanlara iyilik, günlük işlerinde ve savaşlarında kolaylık, başarı temennisinde bulunma anlamına gelir (Ağca, 2015: 8).

İnsanoğlunun varlığından bu yana dua ettiği kişi ve nesnelerde çeşitli değişimler söz konusudur. Buna rağmen değişmeyen tek şeyin dua olduğu görülmektedir. Dua insan ile Allah arasındaki iletişim kurma yoludur. Ayrıca insanın yegâne emanet olacağı kişi de Allah'tır. Her kul, Allah'ın himayesi altında olduğuna inanır. İlgili atasözü de bu durumu açıklamaktadır. Korumanın varlığını etkileyen birkaç hususun olduğu da belirtilmiştir. Bunlar inancın varlığı ve saygının büyüklüğüdür. Allah bize vermiş olduklarıyla her kulun sevgisini ve saygısını sonsuz derecede kazanmıştır. Yaratıcının bu fani dünyada yarattığı kullarına sahip çıkması

ve Allah’a olan teslimiyet kullar tarafından şükran duyulan bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

1.1.19. Gençliğin Kıymeti İhtiyarlıkta Bilinir

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde, ilgili atasözünü “İnsan gençlik yıllarında zamanını iyi değerlendiremez. Yaşlandığı vakit yapılması gereken birçok şeyi yapmamış olduğunu görür. Ama artık bunları yapabilecek ne sağlık ne de zaman söz konusudur. İşte o an gençliğin ne denli kıymetli olduğu anlaşılır. Lakin iş işten geçmiş olur” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 131). Bu atasözü, hayatta para ile alınamayacak şeylerden biri olan zamanı ve gençliğin kıymetini anlatmaktadır. Bu durumu en doğru şekilde anlayacak olan kimselerin, yaşı ilerlemiş bireyler olduğunu anlatan atasözüdür. Mühim olan zamanın kıymetini bilip en uygun şekilde kullanmaktır.

Mevcut atasözünde gençlik yıllarına özlem duyulmaktadır. Bu sebeple gençlik yılları bir insanın yaşamındaki en değerli zaman dilimidir. Aynı zamanda gençlik çağı; insan yaşamının en kıymetli ve problemlili dönemidir. Çünkü genç insan; fizyolojik, psikolojik, duygu, öğrenim, ahlâk, kültür açısından gelişim, dönüşüm ve etkilenme dönemindedir. İnsan bu periyotta geleceğini elde etmekte, öğrenimini görmekte, işini edinmektedir. Kimliğini, karakterini ve kişiliğini bu dönemde elde etmekte, olumlu ya da olumsuz alışkanlıklarını, yararlı ya da zararlı bilgileri bu periyotta edinmektedir (Akbaş, 2018: 1).

Gençlik insanların en verimli dönemleridir. Bedenin akla yardım edebildiği bir zaman dilimidir. Bu kıymetli zamanın yaşlanıldığında “keşke” denilmeyecek şekilde yaşanılması gerekmektedir. Toplum, kişiyi genç bir birey olarak tanımaya ergenlikten sonra başlamaktadır. Onun öncesi toplum gözünde çocukluk olarak değerlendirilir. Günümüzde sünnet olmak ve askerliğe gidip gelmek bunun tescili niteliğindedir.

Eski Türklerde, atasözlerine konu olacak kadar değer verilen gençlik yıllarına geçiş de, bir takım zahmetleri beraberinde getirmiştir. Eski Türklerde çocukluktan gençliğe geçiş, erginlenme törenleri ile tamamlanmıştır. İnsan hayatının her aşamasında bir engelle karşılaşmaktadır. Bu engelleri türlü çözümlerle bertaraf eden insan, toplum içerisinde hayatını devam ettirebilmektedir. Kişinin karşı karşıya kaldığı her engel onun bir sınavı olarak nitelendirilir. Sınavı kazanan kişilerin eski

statüsü ölür ve bu kişi yaşadığı toplum içinde yeni kimlik / kişilik kazanır (Taş, 2019: 367). Türk kültürünün değerli miraslarından biri olarak kabul gören Dede Korkut Kitabı'nda da erginlenme ritüelleri söz konusudur. Ava çıkmak bunlardan biridir. “*Av avlamak kuş kuşlamak*” şeklinde avdan sıklıkla bahsedilmektedir. Gençliğe adım atacak olan gençlerin ise silah kullanma ve savaşma kabiliyetleri avlanma ile ölçülmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda av önemli bir sınama ortamı olarak görülmektedir. İmtihanı geçen genç, genç bir birey olmaktadır. Bu tarafıyla av, alplar topluluğuna üye olmanın şartlarındandır (Uçkun, 2015: 39). Ad alma süreci de gençliğe geçiş adına Dede Korkut Kitabı'nda sıkça karşılaştığımız bir başka durumdur. Jean Paul Roux, kan dökmeyi gerektiren ad alma ritüelini erginlenmenin bir kademesi olarak kabul etmektedir (Roux, 2002: 229).

Geçmişten günümüze gençliğe geçişin zorlu olduğu görülmektedir. Bir takım fedakârlıklar söz konusudur. Geçişin ardından içinde bulunulan gençlik dönemi de kendi içinde çeşitli zorluklar getirir. Lakin bütün bu zorlukların aşılabilmesine yardım edecek en önemli şey gençliğin kendisidir. Gençliğin verdiği kuvvet, direnç ve dayanıklılık bu zor süreçlerin aşılmasında kolaylık sağlamaktadır. Zorluğuyla, mücadelesiyle gençlik yılları kişinin en güzel yıllarıdır. Ne yazık ki gençliğin kıymeti hayat şartlarındaki mücadeleler sebebiyle fark edilememektedir. Ne zaman ki yaş belli bir seviyeye gelsin, o vakit gençlik kıymete binmeye başlamaktadır. Bunun farkına varıldığında ise geri getirilemeyecek tek şey zamandır. İş işten geçmiş, giden yıllar takvim yaprağında birer birer eksilmiştir. Bu sebeple gençlik, yaşlılık döneminde kıymeti bilinen şükredilesi bir nimettir. Yaşlılıkta, gençlik yıllarında var olan sağlık ve direnç şükran duyulacak bir nimet haline dönüşmektedir.

1.1.20. Göçtük Yurdun Kadri Konduk Yurtta Bilinir

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü “Hoşnut kalmayıp terk edilen yerin ne denli kıymetli bir yere sahip olduğunun yeni yerleşilen yerin eksiklikleri görüldükten sonra idrak edilir” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 132).

Mevcut atasözünde esas itibari ile yurda/memlekete olan şükran anlatılmaktadır. Bu vesileyle memleketin Türkler için ne denli önemli bir mevzu olduğu ortaya çıkmaktadır. Türk toplumlarında toprak anlayışı, toprağın ulusal ve manevi erdemlerle bezenerek vatanlaşmasını içermektedir. Vatan, yolunda can

verilen kutsal ülke demektir.  lke, devletin maddi unsurudur.  lke, devlet h kimiyyetinin ve devlet gücünün kullanıldığı çevredir (Güney, 2002: 15).

Atasözünde yer alan yurt kavramı, esas olarak vatan anlamını karşılamaktadır. Bu anlamın yanında durum ve mekân gibi esaslara da dayandırılabilir. Eğitim, ekonomi, huzur, coğrafi şartlar ve iklimsel sebepler nedeniyle uygun olmayan bir yerden daha iyi şartlara sahip olduğu öngörülen bir yere gidildiğinde, geline yerin şuan ki yerden daha iyi olması durumu için de kullanılabilir.

Atasözündeki vatan; bir ulusun yaşamını s rd rd ğu topraklara verilen isimdir. Türk halkı için vatan, üzerinde yaşadığı bir toprak kütlesi değil, atalarından kendilerine miras kalmış ve tüm değerleri içinde barındırarak harç gibi sağlam temellerin atılmasına vesile olan kutsal bir hazinedir. Vatan sevgisi, yeri geldiğinde candan bile vazgeçilebilecek kutsal bir sevgidir. Vatan için savaşmak, mücadele etmek vatan sevgisinin göstergesidir. Dinimiz de vatan sevgisinin önemini belirtmiştir. Vakti zamanında atalarımız, bu vatan için canlarını ortaya koyarak harp meydanlarında mücadele vermiş ve vatani düşmanlardan müdafaa etmiştir. Buna en güzel örnek milli mücadeledir. Silahsız bir vaziyette mücadele eden Türkler, vatani pahasına ölümü göze aldığının en açık göstergesidir. Bu anlayış ve yaklaşım Türkler için vatanın ya da başka bir deyişle yurtlarının ne kadar kıymetli olduğunun göstergesidir. Vatan toprakları içerisinde yaşanılan durumlar, elde edilen nimetler, sevinçler değer biçilemez bir kıymete sahiptir. Vatani vatan yapan bu hususlar kişilerin vatanına şükran duymasına sebep olmaktadır.

Aynı zamanda yurt Türkler için kendilerini koruyan ata ruhlarının gezindiği bir mekân olarak görülür. Türkler sadece özgürlüklerini ellerinde barındırabildikleri toprakları yurt olarak g r rl r (Koca, 2015: 3).

Toplumların, ait oldukları vatana şükran duymalarını ve sahip çıkmalarını gerektirecek birçok neden vardır. Bir vatan olmadığı zaman insanların yaşamlarını sürdürmesi oldukça zordur. Devamlı ortaya çıkan kargaşalar ve birlik beraberlik oluşturulamaması toplumsal yaşamı yaşanılmaz kılmaktadır. Kişi bu şartlarda hayatını göçebe yaşayan bir insan ya da zindandaki bir esir gibi sürdürmek zorunda kalır. Bu nedenle vatan çok önemlidir. Bir yerin kıymeti, o yerin sakinlerinin

kıymetine göre değerlendirilmektedir. Bu nedenle vatan şükran duyulması gereken en önemli unsurlardandır.

Terk edilen yerin sonradan değerinin bilinmesi ve bu değer neticesinde terk edilen yere şükran duyulmasını dile getiren diğer bir deyiş ise “Yad elde beylik sürmeden, yurтта züğürt gezme yeğdir” şeklinde ifade edilmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>).

Terk edilen bir yerin kıymetinin gidilen yerde fark edilmesine gündelik hayattan birçok örnek verilebilmektedir. Örneğin; yurtdışına iş ya da seyahat için gittiğimizde yahut misafirlik için bir başkasının evine gittiğimizde birkaç gün sonra kendi evimizi ya da ülkemizi aramaya başlarız. Gündelik hayatın içinde anlamına varamadığımız evimiz ve yurdumuz aslında bizim için ne kadar olmazsa olmaz bir parçamız olduğu gerçekliğini gün yüzüne çıkarır. Evimizin kıymetini anlar en yakın zamanda orada olmayı yeğlemeye başlarız. Evimize geldiğimiz de “insanın kendi evi gibi yok” söylemini; yurtdışından ülkemize geri döndüğümüzde ise “vatan toprağı gibisi yok” söylemini dillendirmeden geçemeyiz. Bunlara ek olarak ilgili atasözündeki yurt kavramı, durum olarak da ele alınabilmektedir. Örneğin; hoşnut olmadığımız bir durumdan kendimizi sıyrıp, kendimizi başka bir durum içerisinde bulduğumuzda arkamızda bırakıp geldiğimiz o durum, içerisinde bulunan güncel durumdan dolayı aranır hale gelebilmektedir. Bütün bu anlatılanlar, yukarıda söz edilen atasözünün altını dolduran söylemlerdir. “İnsan alıştığı, benimsediğı yeri nereye giderse gitsin aramaya ve özlemeye başlar” mesajının en kısa ve öz hali bir atasözü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ev, vatan, yurt olguları bize huzur ve mutluluğı ifade eder. Bu sebeple insanlar bunlardan uzak kaldığında kıymetlerini, kendisini nasıl mutlu ettiklerinin farkına varır ve şükretme imkânına, minnet duyma fırsatına kavuşmuş olur. İnsanın sahiplenebilecek kadar sevdiği bir yurdunun olması bu fani hayatta şükran duyabileceğimiz hususlardır biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.21. Hasta Olmayan Sağlığın Kadrini Bilemez

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde ilgili atasözünü “İnsan sağlığını kaybedip ağrılar içerisinde kaldıktan sonra sağlıklı olduğu zamanların değerini gereğı gibi anlamaktadır” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 138). Sağlık değerli bir nimettir. İnsan ancak sağlığını kaybettiğı vakit değerinin

farkına varır. Sağlığı geri döndüğünde ise yaşadığı zorluklardan ders çıkararak sağlığına özen göstermektedir.

İnsan yaşamında önemli değerler arasında ön planda olan iki şey mevcuttur. Bunlar sağlık ve zamandır. Fakat insanların değerini bilmediği en mühim iki unsur da sağlık ve zamandır. İlgili atasözü bu değeri bilmeyen iki unsurdan biri olan sağlık üzerine düşünmeye sevk etmektedir. Atasözü, sağlıklı kişinin sağlığına şükür etmemesini eleştirirken, şükür ettiği zamanın da hastalıkla boğuştuğu zaman olduğunu anlatır. Cihana hükmetmiş olan padişah Kanuni Sultan Süleyman “Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi / Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi” sözleriyle, dünyadaki her şeye sahip olursa bile hiçbir şeyin bir nefes kadar kıymetinin olmadığını ifade etmektedir. İnsanlar dünya kadar mala sahip olsalar da sağlıkları yerinde olmadığı sürece bir önemi kalmamaktadır. Basit bir hastalık bile bir vakit yaşamımızı mahvetmektedir. Bu gerçek herkes tarafından fark edilmesine rağmen yine de sağlığa gereken hassasiyet gösterilmemektedir.

Atasözünün üzerinde durduğu unsur sağlıktır. Bu nedenle sağlık-kültür ilişkisine de değinmek gerekmektedir. DSÖ sağlığı, tek başına hastalık sahibi olmamak değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal manada bütün bir iyilik durumu şeklinde tanımlamaktadır. İyi olma durumu, erkek ya da kadınlar tarafından bireysel değer ve inançlara göre farklı şekillerde izah edilmektedir. Bir cemiyetin yaşam tarzı şeklinde de açıklanabilen kültür, kişinin sağlık anlayışını da etkilemektedir. Sosyokültürel hastalıklar gibi doğal hastalıklar da kültürel kaynaklı faktörlerin etkisindedir. Sağlık, biyolojik ve çevresel faktörler kadar genellikle kültürel uygulamalar tarafından da belirlenmektedir (Bolsoy ve Sevil, 2006: 78).

Hastalıkların ortaya çıkmasında ve tedavisinde kültürün etkisi söz konusudur. Kültürün, hastalıklar üzerindeki etkisi üzerine Nurse Bolsoy ve Ümran Sevil çalışmalarında şu ifadelere yer vermiştir;

“Kültürel farklılıklar, sağlık-hastalık bağlantısında önemli unsurlar olabilir. Antropolog, epidemiyolog ve sosyologların çalışmalarında yer alan bir dizi kültürel faktör bulunmaktadır. Bunların başında ekonomi gelmektedir. Refah gelirin, konut, beslenme, giyinme için yetip yetmeme durumudur. Fakirlik yetersiz beslenmeye, hastalıkların artmasına sebep olmaktadır. Bir diğer unsur ise aile yapısıdır. Ailelerin büyüklüğünü; iletişim boyutu ile aile üyeleri arasındaki bağ; kişisel mi yoksa ailesel başarının mı değerli olduğunu; evlat büyütme mesuliyetini; yaşlı ve

hastaların bakımının aile fertlerince nasıl pay edildiği gibi hususları içerisinde barındırır. Geleneksel geniş aile çatısı içerisinde; bireyler tıbbi ihtiyaçlarını nasıl ve nereden sağlayacaklarına kişisel olarak karar verememektedirler. Buna ek olarak sağlık personelinin tavsiyelerine riayet etme hususunda da özgür iradeleriyle hareket edememektedirler. Örneğin; bir anne bebeğinin bakımı ile ilgili hemşirenin öğütlerini kayıncı onaylamadığı için kabul etmeyebilir” (Bolsoy ve Sevil, 2006: 82).

Bozkır kültürüne bağlı yaşayan Türklerin, bilimsel anlamdaki katkıları dünya tarihinde ciddi bir yere sahiptir. Atasözünden de anlaşılacağı üzere bu katkıların bir bölümü de sağlık alanındadır. Türkler, sağlığına dikkat eden bir hayat tarzı benimsemişlerdir. Temel geçim kaynağı hayvan ve hayvansal gıdalar olan Türkler, otlakların bol olduğu ve salgın hastalıkların az olduğu bölgelere doğru yerleşim amacı gütmüşlerdir. Hayvanlarının ölmemesi için birçok önleme başvuran Türkler, birçok kez hastalıklarla mücadele etmenin yollarını aramaya çalışmışlardır. Yetiştirdikleri hayvanlar, onların hayvancılık konusundaki bilgileri, yararlanma şekilleri ve hangi hayvani ürünleri kullandıkları da Türklerin veteriner hekimlik ve zooloji hususundaki bilgilerini ortaya koymaktadır (Kahya, 2016).

İnsanlar için barınma, beslenme, yaşam standartları çok önemlidir. Bu nitelikler yaşanan muhite göre değişiklik göstermektedir. İnsanlar sağlıklı yaşam standartlarına ulaştığı vakit hayattan keyif almaya başlamaktadır. Her cemiyet bu sebepten dolayı türlü metotlarla bu konuların üzerine eğilmiş ve hastalıklarla baş edebilmek için çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Dönem koşulları ve çevresel etmenler de göz önünde alındığında eski Türklerde tabii metotlarla tedavinin uygulandığı söylenebilir. Bu dönemde uygulanan tabii metotlar günümüzde kullanılan ilaçların ve tedavi şekillerinin de özünü oluşturmaktadır. Türkler yaşadıkları muhitte yakalanmış oldukları hastalıkları tedavi etmek için birçok devaya başvurmuştur. Bu vesileyle aralarında hastalıkları tedavi eden, ilaç yapan ve bu ilaçları hasta olan bölgelere karşı uygulayan kişilerin ortaya çıktığı söylenebilir. Türkçede tedavi ve hastalıkla ilgili birçok terimin bulunuyor olması sağlığın ne kadar önemli kanıtı niteliğindedir (Rüzgar, 2019: 422).

Türkler, yaşamlarını sağlıklı kılmak için çaba sarf etmiştir. Bu çabanın sebebi ise sağlığın kıymetiyle doğru orantılıdır. Önemli bir mesele olan sağlık, toplumları ve kavimleri bu konu üzerinde düşünmeye zorlamaktadır. Sağlık her şeyin başıdır. Asıl

önemli olan durum ise sağığın değeri ne zaman anlamış olduğıumuzdur. Sağığımız yerindeyken kıymet bilmek en önemlisidir. Kaybedilen sağığın arkasından güzellemeler yapmak ise yersiz bir çaba olarak kalmaktadır. Bu sebeple sağııklı yaşanan her günün kıymeti bilinmeli, sağığa ve bize bu sağııklı yaşamı veren yaratıcıya şükür edilmeli ve saygı duyulmalıdır. Sağık bir hazinedir.

1.1.22. Hatır İçin Çiğ Tavuk Yenir

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü “İnsan, sevdiğinin hatırı için yapılmayacak şeyleri yapar” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 138). Kişi, sevdiği kimselerin hatırı için güç olan şeyleri bile yapma gayreti içerisine düşer. Onlar için korkusuzca fedakârlıkta bulunur ve birçok zorluğa katlanır. Bu fedakârlığın altında sevgi ve minnet duyguları yatmaktadır.

Kişinin sevdiği için yapamayacağı şey yoktur. Sevgi birinin iyiliğini istemek, onu içten sahiplenmektir. Atasözünün temeli de bu düşünceye dayanmaktadır. Gerek Türk kültürüne gerek ise atasözüne göre birbirlerini seven kimselerin iyi günde de kötü günde de birbirlerinin yanında olması doğru olandır. Bu şekilde bir iletişime sahip olunması hayat içerisindeki paylaşımlarla alakalıdır. Karşılıklı olarak yapılan iyilikler ve destekler birbirlerine minnet ve saygı duyma hususunu doğurmaktadır. Bu duygular ortaya çıktığında ise ilişkiler daha sağılam temelli olmaktadır. Yapmak zorunda olunan davranış herhangi bir suç teşkil etmediğı sürece yapılması için gayret gösterilir. Çünkü sevgi fedakârlık istemektedir. Bu fedakârlığın da karşılıklı olması beklenir.

İlgili atasözü günümüzde eşler arasındaki ilişkiden ziyade dostlar arasındaki ilişki için kullanılmaktadır. Bu da Türk kültürünün dostluk ilişkilerinin üzerine titrediğinin göstergesidir. Dostluk denildiğinde akla gelebilecek ilk isimlerden biri Mevlana'dır. Mevlana, eserlerinin birçoğunda dostluk ilişkisine yer vermektedir. Mevlana'ya göre gerçek dost Allah olsa da dost kavramını kişiler arası diyaloglar bağlamında da izah ettiğı görülmektedir. Mevlana dost kavramını sevilen kimse, arkadaş anlamlarında kullanmaktadır. Mevlana'daki baskın dostluk vurgusu, içinde yetiştiğı kültür çevresi ile ilgilidir. Mevlana, insanın biricikliğini ve kıymetini bir beyitte şu şekilde ifade etmektedir: “*Ey dost, en kıymetli inci candır. Şekillerin en güzeli olan insan şekli, arştan da üstündür, fikirlere de sığmaz*”. Mevlana'nı nezdinde dost nedir? sorusunun cevabı Mesnevi'de şu beyitlerle anlatılmaktadır:

Yol nasıl yoldur? Gidenlerin ayak izleriyle dopdolu bir yol.

Dost nasıl dosttur? Rey ve tedbir bakımından merdivene benzeyen,

Seni aklıyla doğruyu gösterip yücelten dost (Çiçek, 2017: 4).

Karşılıklı sevgi besleyen insanların birbirlerine hatırı geçmektedir. Bu duruma birbirleri için besledikleri şükran duygusu zemin hazırlamaktadır. Bu güçlü duygu yapılması güç şeyleri bile olanaklı hale getirmeye yetmektedir. Fedakârlık sevginin boyutuyla paralellik gösterir. Hatır için çiğ tavuk yenir atasözü de bu fedakârlığın üst noktalarından bir örnektir. İlgili atasözü yukarıdaki bahsettiğimiz duyguların tamamını içeren bir sözdür. Cicero'nun "*Dost sanki insanın bir ikinci kendisidir*" sözünü hatırlatmakta fayda vardır (Cicero, 1998:100). Söz, karşılıklı sevgi besleyen insanların karşısındaki insanı da kendisi bilmesinden dolayı bu denli iyimser ve fedakâr davrandığını bizlere anlatmaktadır. Bütün fedakârlıkların altında saygı ve sevgi söz konusudur.

1.1.23. İt Yal Yediği Kapıyı Bekler

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü "Vefalı kimse, iyiliğini gördüğü kimsenin ya da kurumun arkasında durur, iyilik gördüğü kimseyi ya da kurumu sever. İnsanlar, kendilerine iyiliği dokunanları sever ve onların hakkını korur" şeklinde izah etmektedir (Aksoy, 1993: 152). İlgili atasözünde vefakâr olma durumu üzerinde durulmaktadır. Vefakâr kişiler Türk toplumunda el üstünde tutulur. Vefakârlık, görülen iyilikleri hatırlamaktır ve iyilik gösteren kimselere karşı iyilikle cevap vermektir.

Halk tarafından özümsemiş olan dini ve ahlaki hükümler, ilgili halkın harsını meydana getirir. Kişiler, bu hükümleri toplumda hazırlanmış bir şekilde bulur ve sosyal yaşam içinde kendisine alışkanlık edinir. Bir sonraki nesillere de bu yargıları kültürel bir miras olarak taşır. Kişinin bireysel olarak sergilediği davranışlar, kendisinde etki bıraktığı gibi mensubu olduğu halk üzerinde de etkisi olmaktadır. Şahsına ait fiziksel ve ruhsal özellikleri ait olduğu çevre ile bağlantıları neticesinde bir anlam kazanır. Çünkü insan sosyal bir varlıktır. Bu evrede bireyin karakter özelliklerinin çeşitli dini ve ahlaki erdemler ile biçimlenmesi, insanın hakiki anlamda yaratılış amacına uygun duruma gelmesinde önemli bir süreçtir. Dini ve

ahlaki erdemlerden olan vefakârlık; iyilikleri hatırd tutma ve bu iyiliği yapan kimselere karşı aynı şekilde iyilikle yanıt vermektir (Yeğin, 2017: 120).

Karacoşkun'un aktarımına göre; Erikson göre vefa, hak ve bağlılığın birleşiminden meydana gelmiş bir kuvvet ve erdemdir (Karacoşkun, 2003: 186). Nevzat Tarhan'a göre ise vefa, insana doğumuyla birlikte verilen bir duygu olmadan ziyade sosyal kazanım ile elde edilen bir duygu olup; iyilikte bulunanı hatırlamak, ona yapılan iyilikleri unutmamaktır (Tarhan, 2013: 117).

Vefa duygusu cemiyetlerce önem verilen bir duygudur. Bu nedenle edebiyatımızın birçok eserinde vefa hissine yer verilmektedir. Atasözlerinin yanı sıra edebiyatımızın yapı taşlarından biri olan Dede Korkut Hikâyeleri'nde de vefa duygusu işlenmektedir. Vefa, Dede Korkut Hikâyelerinde yer aldığı gibi, Oğuz Türklerinin ilişki şekillerine sirayet etmekte, insanların devamlı bitmek bilmeyen güç kazanma çabalarının önünde yer almaktadır. İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi olup Beyrek'in Öldürülmesi anlatısında Uruz ile Beyrek arasında ortaya çıkan aşağıdaki konuşma Uruz'un vefasız olduğunu ortaya koyarken, Beyrek'in de vefalı olduğunu ortaya koymaktadır:

...Uruz, Beyrek'e söyledi:

Şurada oturan bütün beyler Kazan'a asi davrandık, and içtik, sen de and iç dediler.

- Kazan'a ben asi olmam! diye and içti, söyledi. Söyler:

Ben Kazan'ın çok nimetini yemişim,

Bilmez isem gözüme dursun!

Kara koç kazılık atına çok binmişim,

Bilmez isem bana tabut olsun!

Güzel kaftanlarını çok giymişim,

Bilmez isem kefenim olsun!

Alaca büyük çadırına çok girmişim,

Bilmez isem bana zindan olsun!

Ben Kazan'dan dönmem, böyle bil! dedi (Ergin, 2017:144).

Dede Korkut Hikâyesinden alınan alıntıya göre Beyrek, maddi ve manevi iyiliğini gördüğü Kazan’a karşı vefakâr tavır sergilemektedir. Neden vefa duyduğunu ise kendi cümleleriyle Kazan’a asi gelen kişilere açıklamaktadır.

Vefa, edebiyat ve kültürün bir ögesi olduğu gibi dinin de bir parçasıdır. Bu nedenle dini açıdan da vefa kavramına bakmak önemlidir. Tanrı, kişilerin birbirine iyilikte bulunmasından memnun kalacağını birtakım ayetlerle buyurmuştur. Şüphe yok ki iyilik karşılığını ister. Yapılan bir iyilik, iyiliğin yapıldığı kişi tarafından karşılık bulmuyorsa, böyle bir tutumu İslam ahlakıyla ilişkilendirmek olası değildir. İslam ahlakı öncelikli olarak iyilikte bulunmanın karşılıklı bir şekilde devamlılığını sürdürmesini ister. Toplum içerisinde huzur ve güven ortamının kalıcı şekilde sağlanması, insanların yardımlaşma içerisinde olması ve birbirlerine şefkatle yaklaşmasıyla mümkündür. İslamiyet’te olmazsa olmaz 5 vefa hali söz konusudur. Bunlar; Peygambere vefa, mümin kardeşe vefa, ebeveyne vefa, akrabaya vefa, ataların emanetine vefa şeklindedir (Topbaş, 2019). En büyük vefakârlığı bizi varlık haline getiren, can ve nimetler veren tanrıya göstermemiz gerekir. Tanrının ardından vefa ve bağlılık göstermemiz zaruri en büyük varlığımız ise ebeveynlerimizdir. Bizi bu hayata getiren, yetiştiren, şefkat ve fedakârlıklarla bize destek olan kimselere karşı kucak dolusu borçlarımız vardır. İnsan, Tanrıya ibadet ederek ve kulluk görevlerini harfiyen yerine getirerek de vefasını gösterebilir.

Sonuç olarak “it yal yediği kapıyı bekler” atasözü vefanın önemi üzerinde düşünmeye sevk eden bir işlevselliğe sahiptir. Vefa, birden ortaya çıkan bir duygu tutumu değildir. Öncesinde ilgili duyguyu besleyen hadiselerin yaşanması gerekir. Karşılıklı fedakârlıkların sonucu olarak vefa duygusu tezahür etmektedir. Vefakârlık duygusunu içerisinde barındıran ve karşısındaki kimseye bu duyguyu aktaran kişi öz itibari ile şükran duygusunu da beraberinde taşımaktadır. Vefakârlık, şükran duymanın da bir ürünüdür. Bu sebeple vefakârlığın canlılığını sürdürdüğü durumlarda şükran duygusu da kendisine yer bulmaktadır. Şükran duymadığımız kişilere vefakârlık göstermemiz oldukça zor bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.24. Komşu Hakkı Tanrı Hakkı

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde ilgili atasözünü “Komşular arasında sıkı bağlar vardır. Bu nedenle komşular birbirlerini kırmamalı, birbirlerine hatırları geçmeli, birbirlerine yardımda bulunmalıdırlar. Bu tutumları

sergileyenler Tanrıya karşı da vazifelerini yerine getirmiş olurlar” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 67).

Komşuluk, şükran duyulması gereken bir öneme sahip toplumsal bir ilişki türüdür. Bu nedenle atalarımız atasözleriyle bu durumu aktarmak istemişlerdir. Komşu, evleri birbirine yakın olan hanelerin birbirlerine verdikleri addır. Komşuluk ise belirli bir coğrafi hudutlar içerisinde akla gelebilecek her türlü maddi ve manevi alışveriş içerisinde bulunan yerel yapılardır. Komşuluk genel manada aynı muhitte ikamet eden aileler arasındaki ilişkiye verilen isimdir. Ailenin veya ikamet edilen yerin geniş muhitini mahalle, daha yakın çevresini ise komşuluk oluşturur. Komşuluk yalnızca bir yerleşim mekânları topluluğu değil aynı zamanda yüz yüze ilişki, dayanışma ve yardımlaşma, sohbet, boş vakitlerin beraberce geçirilmesidir (Koyuncu, 2009: 31).

Sosyallik açısından komşuluğun Türk toplumundaki karşılığı dayanışma ve yardımlaşmadır. Köyde harman yeri yardımlaşmaları, gecekodu inşaatlarını beraberce yapma, cenaze ve düğün gibi maneviyatı yüksek zamanlarda zahmeti paylaşma, çocukların bakımına yardım etme, hastalık zamanlarında destekte bulunma, ailevi sorunlarda arabulucu olma gibi etkenler söylenebilecek örneklerdendir. Ek olarak genellikle kadınlar arasında ev ihtiyaçlarına dair, ekmek, tuz, kahve talep edilmesi gibi hususlar da komşuluk ilişkileri örnekleridir. Bu sebeplere bağlı olarak her aile kendisine uyan mahalleyi seçmektedir. Bu şekilde hem sosyal açıdan emniyette hissedeceği, hem psikolojik anlamda korunabileceği hem de maddi dayanışma olarak komşuluğu seçmiş olur (Koyuncu, 2009: 31).

Komşuluk tüm bu özelliklerin yanında bir de oto kontrol mekanizması olma özelliği görmektedir. Komşuluk ilişkilerine değer verilen semtlerde bilhassa kadınlar arasındaki dedikodu mekanizması semtteki soyut normlara uygun hareket etmeyenleri anında ortaya çıkararak onu tüm bölgeye ilan etmektedir. Dedikoduya maruz kalan kişi için bu durum o kişiyi gruptan dışarı atma görevi görür. Bu şekilde sosyal kontrol mekanizmasına tabi olan kişiler ya o semtin normlarına göre hareket eder ya da o semti terk etmek zorunda kalır. Komşuluk ilişkilerinin iyi olduğu bölgelerde, komşular arasında mevzu bahis olan hususların başında hane, çocuk, eş gibi özel hayata dair hususlar ve bölgede yaşamını sürdüren diğer bireyler hakkında dedikodular gelmektedir (Koyuncu, 2009: 33).

Atasözünde ifade edilen komşu hakkı, içerisinde birçok durumu barındıran bir genelleme ifadesidir. Bu ifadenin içi maddi ve manevi unsurlarla doldurulmaktadır. Komşu yardım talebinde bulunduğu vakit yardımda bulunmak, borç istediğinde vermek, hastalandığı zaman yanına gitmek, olumlu bir gelişmede kutlamak, kötü bir durum başına geldiğinde geçmiş olsun gitmek, vefat ettiğinde cenazesine katılmak komşu hakları arasında akla gelebilecek belli başlı örneklerdir. Bu gibi durumlarla hayatımızın her anında karşı karşıya kalınmaktadır. Bu vazifelerin önemini bilmek komşuluk ilişkilerimize kuvvet katar.

İlgili atasözü, komşuluğun Tanrı hakkıyla bir tutulacak önemli olduğunu anlatmaktadır. Günümüz dünyasında yok olmaya yüz tutan bu kıymetli ilişkinin değeri hem sosyolojik hem de kültürel açıdan önem arz etmektedir. Kentleşmenin bu kıymetli değeri yok edici tavrı, insanlık için sıkıntıların baş göstermesi demektir. Bu dönemde dahi sağlam komşuluk ilişkilerine sahip kişiler bu ilişkinin kıymetini bilmeli ve sıkı sıkıya korumalıdır. Samimiyetin daha artırılması ve karşılıklı sorumlulukların bilincine varılması son derece önemlidir. Kapısını çalabilecek komşulara sahip olmak şükür edilecek bir durum olmakla birlikte komşularla ilişkiye bağlı olarak onların varlığına da şükran duyulur.

1.1.25. Komşu Komşunun Külüne Muhtaçtır

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözü için “Komşular birbirlerine her türlü gereksinim için muhtaçtırlar. Kimi zaman önemsizmiş gibi gözüken bir şeyin eksikliği işlerimizin önünde engel olarak durur. Bu zor anda komşular yardıma yetişir” açıklamasını yapmaktadır (Aksoy, 1993: 167). Komşular her zaman birbirleriyle yardımlaşma içerisinde. Kişi bir şeye ihtiyaç duyduğu vakit en yakınındaki kişinin kapısını çalar. İnsanın karakteri komşularıyla olan münasebetlerinden anlaşılır.

İnsanların tarih sahnesine çıkışından günümüze, bir şeylere muhtaç olma durumları devam etmektedir. Bu ihtiyaçlar, zaman ve mekâna göre türlü biçimlerde giderilmeye çalışılmıştır. Kişinin başkasına ihtiyaç duyma durumu, günümüzde de hala geçerliliğini sürdürmektedir. Dayanışma, halkın duygu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine bağlanması manasını taşır. Toplumsal dayanışma; bir toplumda her bir ferdin yardımlaşma içerisinde olarak topluca hareket etmesidir. Toplumsal dayanışma ülkelerin tarihi açısından oldukça önemlidir. Çünkü

dayanımlar sayesinde toplumlar ve ülkeler kalkınmaktadır. İnsanların yardımlaşması münasebetiyle yardıma ihtiyaç duyan kimselerin ihtiyaçları giderilir. Bu gibi yardımlar sebebiyle muhtaç kişilerin yanlış durumlar içerisine girmesi engellenmiş olur, insanlar arasında sevgi ve muhabbet bağı kurulur

Atasözünde, kişinin her türlü maddi gereksinim hali için ‘kül’ ifadesi kullanılmaktadır. Anlatılan komşuluk ilişkileri, sosyalleşmenin bir ayağıdır. Komşularla yapılan sosyal manadaki alışveriş, kişiyi rehabilite edebilecek güce sahiptir. İnsanlar, yaratılışları gereği sosyal varlıklardır ve toplum halinde yaşam sürdürmeye gereksinim duyarlar. Bilhassa birbirlerine yakın muhitlerde yaşam süren kişiler, bir şeye gereksinim duyduklarında bunun için birbirlerine danışırlar. Türk toplumunun geninde de dayanışma ön planda tutulan bir davranış şeklidir. Bu konuyla alakalı olarak çok sayıda atasözü ile karşılaşılacaktır. Bu atasözleriyle, kişinin tahmin edemeyeceği ufak şeylerde dahi evvela komşusuna koştuğu vurgulanmaktadır. İlgili atasözü de bu durumu ispat eden bir atasözüdür.

Eski Türklerin komşuluk ilişkileri çadır hayatına dayanmaktadır. Orta Asya’da konar-göçer bir yaşam süren Türk toplumları, gıda gereksinimlerini tedarik etmek gayesiyle büyük hayvan sürülerini kovalayan göçebelere ayrı olarak ekonomik yönden hayvancılıkla ilgilenen, yaşam şekli yönünden konar-göçer ile yerleşik yaşam arasında ara bir yaşam şekli idame ettirmişlerdir (Gündüz, 2002: 162). Bu sebeple hayatlarını çadırlarda geçirmişlerdir. Çadır hayatı günümüz daire hayatından farklı öğretileri insanlara yaşatmaktadır. Bu gibi yaşamlarda özellikle komşuluk ilişkileri çok önem arz etmektedir. Günümüz yaşantısındaki gibi dışarıdan gelecek kötülöklere karşı sıkı bir tedbir söz konusu değildir. Kişilerin en önemli güvencesi yan çadırdaki komşusudur. Olası bir olumsuzlukta yardım yan tarafındaki çadırdaki komşusundan gelecektir. Bu gibi ihtiyaçlar da komşuluğun değerini fazlasıyla arttırmaktadır. Çadırlarda bir kapının olmaması da dikkat edilecek başka bir husustur. Bu tutum güvenin bir göstergesidir. Malum şartlardan dolayı o dönem insanları günümüzde olmadığı kadar komşularıyla iç içe yaşamışlar ve böylelikle birbirlerinin güvenlerini kazanmışlardır. Bu güvenin neticesi olarak da kendi çadırlarına girişi engelleyecek bir materyal koyma girişiminde bulunmamışlardır. Komşu bir güvencedir. Lakin içinde bulunduğumuz bu yüzyıl içerisinde durum tam tersine dönmüş durumdadır. Komşu artık bir tehdit olarak görölmeye başlanmıştır.

Bireyin komşuluk ilişkilerinde geriye gitmesinde modern yaşama geçilmesinin çok önemli etkisi bulunmaktadır. Modern yaşamda insanlar sabahtan akşama kadar işlerinin peşinde koşmakla meşgul olmaktadırlar. Evlerine döndüklerinde ise günün yorgunluğu ile birlikte yalnız kalma ihtiyacı duymaktadır. Bu döngünün yıllarca tekrara girmesinden dolayı ise komşuluk ilişkileri zayıf bir toplum meydana gelmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki diğer bir unsur ise teknolojidir. Eski dönemlerde keyifli zaman geçirmek ve can sıkıntısı gidermek için de insanlar birbirlerine gidim gelim içerisinde olmuşlardır. Ancak telefon, tablet ve bilgisayar gibi aletlerin çıkmasıyla bu gibi ihtiyaçlar bu aletler vasıtasıyla karşılanır hale gelmiştir. Birey ister istemez soyut bir hayata hapis olmaktadır.

Sonuç olarak; komşuluk geçmişten günümüze değişime uğrayarak gelmiş olsa da bir şekilde kendine yer bulmaya devam etmektedir. Komşuluk toplumumuzda oldukça önemli bir değerdir. Toplumun bir arada mutlu, huzurlu ve barış içinde yaşamasını sağlamakla beraber, toplumda dayanışma, yardımlaşma ve paylaşma değerlerinin yaygınlaşmasını ve yerleşik hale gelmesine de katkı sağlamaktadır. Komşuluklar, bireylerin birbirine güven duydukları, beraber hareket ettikleri sosyal münasebetlerdir. Komşuluk, aynı binayı ve bahçeyi paylaşmaktan çok, aynı gönülde birleşerek iyi günde kötü günde yan yana bulunmaktır. Komşuların birbirlerinin iyi ve kötü gününde yanlarında bulunmaları, başka bir deyişle kader ortaklığı yapmaları birbirlerine haklarının geçmesine sebep olmaktadır. Bu vesileyle komşular arası sevgi, saygı ve şükran hadisesi tezahür etmektedir.

1.1.26. Köpek Ekmek Veren Kapıyı Tanır

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözü için “Köpek bile kendisine yiyecek veren yeri veya kimseyi tanır ve hareketleriyle duygularını açığa vurur. İnsanoğlu bu tutumdan ibret almalı, yapılan iyiliği aklından çıkarmamalıdır” açıklaması yapmaktadır (Aksoy, 1993: 169). Kişiler iyilik yapan, yardımda bulunan kimselere karşı gösterilmesi gereken tavrı sergilemeli, nankörlükte bulunmamalı ve kendisine sunulan merhametli ellere yanlış yapmamalıdır. Görülen iyilikleri unutmak, vefasız olmak reddedilen bir davranıştır.

İlgili atasözü vefa temasını ön planda tutmaktadır. Vefa, insanlık adına kutsal bir tutum olarak görülür. Manevi duyguları temsil eder. Vefa; minnettarlık, sadakat, sevgide bağlılık anlamlarında da kullanılmaktadır. Bu hissin temelinde iyilik söz

konusudur. Vefa duygusu ancak dostluğun ve sevginin var olduğu durumlarda kendini açık eder. Menfaat ilişkileri, kandırma ve nankörlüğün olduğu yerde vefadan bahsetmek söz konusu olamaz. Vefa hissiyatının menfaat endişesi, karşılık bekleme talebi yoktur. Vefa duygusu; saf ve temiz bir sevgidir. Bu sevgiyi barındırmak, çevresindeki kişilere bu sinerjiyi aktarmak her kişinin becerebileceği bir meziyet değildir. Aynı duygu ve düşüncelerin tezahür etmesiyle ortaya çıkar.

Vefa; bireyin sözüne bağlı kalması, arkadaşlarını unutmaması, onların yaptığı iyiliklere daha güzeliyle cevap vermesidir. Vefa, gösterilmediği zaman kişiyi parmaklıklar ardına hapsedtirmeyen bir borçtur. Bu borç yalnızca karakterli bir duruş sergilemekle ödenmektedir. Vefalı bir kimsenin yeri gönüllerdur. Gönüllerdeki bu yer, pek çok saraylardan daha kıymetlidir (Urfalı, 2016).

Vefa hususuna dair İslami yargılar da söz konusudur. Kuran’da *"Size verdiğim nimetleri hatırlayarak bana vefa gösterin. Ben de size vefa göstereyim"* denilmektedir. Bir hadis-i şerif’te de Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *"Beş husus söz konusudur ki cezaları dünyada hemen verilir: Eziyet çektirmek, hainlik etmek, ebeveyne kötü davranmak, akrabalarla münasebeti kesmek ve nankörlüktür"* (Adıgüzel, 2019: 192).

Atasözünde değer verilen kişilerden olan vefakâr kişiler, dostlarını, kendilerine iyilikte bulunmuş kimseleri unutmazlar. Zamanı geldiğinde onlara fazlasıyla karşılığını verirler. En büyük vefakârlık, kişinin kendisini meydana getireni idrak edebilmesi, verdiği nimetlerin önemini anlayabilmesi ve ona karşı kulluk görevlerini tam anlamıyla yerine getirmesidir. En büyük nankörlük ise kulun yaratıcısını inkâr etmesi, verdiği nimetlere nankörlük etmesidir. Yerine göre hayvanlar bile kendilerine verilen nimetin kıymetini bilmektedirler. O nimeti verenlere vefalı davranırlar, sadık olurlar. Mevlana bu duruma mesnevisinde yer vermektedir. Mevlana, mesnevisinde şöyle demektedir:

"Köpekler dahi bölgelerine gelen başıboş köpeklere "ilk evle ilişkini kesme, sana yemek veren o kapıya sıkıca sarıl. Hakkı ara, o kapıdan ayrılma" şeklinde nasihat verirler. İlk kapısına dönsün ve şükürde bulunsun diye o hayta köpeği terbiye verme amacıyla ısıırırlar. Ona: "Bizim vefalı oluşumuza gölge düşürme. Çünkü vefalı bir tavır sergilemek köpeklere özgü bir niteliktir. Sen vefasızlık göstererek köpeklerin namını kirletiyorsun" siteminde bulunurlar.

Mevlana hazretleri devamlı sözü insana getirir ve ona seslenerek şöyle der: “Vefasızlık köpekler için bile kara bir leke, sen nasıl insan olarak vefasızlık gösterebiliyorsun. Allah da vefalı olmakla öğündü de “Bizden başka kim anlaşmasına vefa gösterdi” diye buyurdu “ (Pusmaz, 2012).

Vefa duygusu ile ilgili Mevlana’nın dilinden birçok ifade dökülmektedir. Onlardan biri de şu şekildedir:

“Vefa nedir, bilir misin? Vefa arkanda bıraktığını önemsiz görmemendir. Vefa; dostluğun kudretine, dua sonrası verilen sözlere, düşlere ihanet etmemendir”(Urfalı, 2016).

Vefa üzerinde duran ve derin düşüncelere götüren birçok edebiyatçı söz konusudur. Bu edebiyatçılardan bir de Yahya Kemal’dir. Anlatılara göre Yahya Kemal’in şiirlerini tercüme eden bir Batılı, ‘vefa’ sözcüğünün kendi dillerinde karşılığı olmadığı kanaatine varır. Yerine hangi sözcüğü kullanması gerektiğini sorduğunda Yahya Kemal, “Vefa sözcüğünü doğrudan olduğu şekilde yaz.” yanıtını verir (Urfalı, 2016).

Türkçenin büyük şairlerinden Fuzuli vefa konusundaki bir beyiti şöyledir:

“Vefayı kimden istedi isem ondan cefa gördüm

Kimi kim bîvefa dünyada gördüm bîvefa gördüm”

(Kimden vefa istediysem o bana cefa çekti; bu vefasız cihanda kime denk geldiysem, onun vefasızlığını da gördüm) (Urfalı, 2016).

Dünyanın her döneminde insanlar eziyet, hainlik ve ebeveynlere zulümle benzer değerdeki vefasızlıklardan yakınmışlar; doğru bir dost edinmemekten, insanların bencilliklerinden ve hatırlanmamaktan dert yanmışlardır. Oysa erdemli bir kimse olabilmek için vefa duygusunun taşınması gerekir. Vefa sahibi kimse, kendisine güvenilen ve dostluklarda aranılan kimsedir. Edebî eserler toplumun yansımasıdır. Bu sebeple şair ortaya koyduğu eserlerle kültür, gelenek-görenek ve insanî erdemleri yansıtmaya hususu içinde bulunduğu toplumda önemli bir görevi de üstlenmiş olur. Bu sebeple vefa kavramı da edebî eserlere bahis olmuş ve bilhassa şairler tarafından pek çok kez dile getirilmiştir.

“Köpek ekmek veren kapıyı tanır” atasözü vefanın hayvanlarca bile kabul gördüğü, bu denli önemli bir duygu olduğunu ifade etmektedir. Hayvanların dahi bu hususa dikkat ettiği yerde akıl sahibi olan insanın bu değere sahip çıkmaması kabul edilebilir bir şey değildir. İnsan bu değeri sahiplendiği kadar erdem sahibidir. Aksi tutum ve davranışlar toplum tarafından kabul görmemektedir. Sonuç olarak insanoğlu iyilik eden, yardımını gördüğü kimselere karşı şükran duymalıdır. Çünkü yardımda ve destekte bulunmak takdir edilmesi ve saygı duyulması gereken bir davranıştır.

1.1.27. Kurt Komşusunu Yemez

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde ilgili atasözünü “Bir kime ne kadar çok azgın ve kötü fikirlere sahip olursa olsun etrafındakiler zarar vermez” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 176). Yani bir insan çevresine ne denli zarar verirse versin mevzu yakınlarına gelirse işler değişebilmektedir. Diğerlerinden farklı olan bu tutum, aralarındaki sevgi bağı ve yaşanmışlıklar ile alakalıdır. Bu durum vefa olarak da açıklanabilir. Kurt komşusunu yemez atasözü, Divan-ı Lügati’t Türk’te ise “*Böri koşnısın yemes*” şeklinde yer almaktadır. Anlamı ise “*aynı çıkar için çalışanlar birbirlerine zarar vermez*” şeklindedir (III.220).

Atasözünde üzerinde durulan duygulardan biri huzurdur. İnsanlar ne denli kötü, acımasız ve merhametsiz bir tavır sergilerse sergilesin kendi kabuklarına çekildiklerinde mutlu ve huzurlu olmak isterler. Bu sebeple bu kötü kimseler huzurlarından olmamak için yakınındakilere ve komşularına zarar vermekten imtina ederler. Bu atasözünü bu şekilde yorumlamak da mümkündür. Huzur; rahat ve güvende hissetme durumudur. Kişiye göre huzuru veren bir insan da bir obje de olabilmektedir. Mühim olan karşıya geçen duygudur. Huzur denilen olgu, aynı sevgi gibi yaşamımızın olmazsa olmaz hissiyatlarından. Huzurun olmadığı yerde hayat eksik kalmaktadır. Bu aynı şekilde ruhun yarım kalmasına da sebebiyet vermektedir.

Atasözünün üzerinde durduğu ve Türk toplumunun önem verdiği diğer duygu ise vefadır. Sözlüklerde vefa kavramına dair; sözünü tutma, anlaşılmaya uyma, dostluğu sürdürmede kararlı olma gibi tanımlamalar yapılmaktadır. Vefa sözcüğü tasavvufî açıdan, ruhu gafletten uyandırmak, zihni dünya işleriyle yormamak, ruhun dürüst olmasına yardımda bulunmak anlamlarında kullanılmaktadır (Adıgüzel, 2019: 192). Belirtildiği üzere yakınlarla karşı kötü davranmama durumu onlara duyulan

saygı, sevgi ve minnettarlıkla alakalıdır. Kişi yaşamı boyunca en yakınındakilerle etkileşim haline girmektedir. Bu da kişiler arası yakınlaşmayı ortaya çıkarır. Yakınlaşma arttıkça vefa ve saygı duyma durumu da artmaktadır. Türkler vefa göstermeyen kimselere olumlu gözle bakmamaktadırlar. Ebeveyninden komşuya kadar vefa gösterilmeyi hak eden herkese hakkının verilmesi öncelikli ahlaki erdemlerdendir. Vefa bir şükran göstergesidir. Bağlılığı temsil etmektedir.

Vefa duymanın en kıymetlisi tanrıya olan vefa olarak görülmektedir. Bunun İslamiyet’le doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Cenab-ı Hak ezelde yarattığı ruhlara:

“...Ben sizin Rabbiniz değil miyim? buyurdu. Onlar da: Evet (Sen bizim Rabbimizsin!...” diyerek ikrarda bulmuşlardır (el-A’râf, 172).

Türklerde vefa duyulan diğer kişilerden biri ise din büyükleridir. Her kişinin din büyüklerine karşı vefa hissiyle dolu olma mecburiyetinin olduğu düşünülmektedir. Bunun sebebi ise yaratıcının getirdiği emir ve yasakları, güzel ahlakı bizlere taşıyor olmalarıdır. Toplumlar onların yol göstermeleriyle dini yaşamaya çalışmaktadırlar. Din gibi derin bir olguyu toplumda benimsetmek ve yaşatmak halkın vefa duygusunun doğmasına sebep olmaktadır.

Toplum tarafında tanrı ve din büyüklerinden sonra en çok vefa görenler ise anne-baba ve hısım akrabalarıdır. Ebeveyn hakkı, üzerine en çok dikkat kesilen noktalardandır. Ebeveynlerin işini görmek ve güzel kelimelerde bulunmak özellikle ihtiyarladıkları vakit evlatların en mühim vefa borcudur. Kuran’da Allah’a ibadet etmenin ardından ebeveyn sevgisi öğüt edilmektedir.

Türk Edebiyatında da vefa örneklerine rastlanılmaktadır. Divan edebiyatından halk edebiyatına çeşitli örneklerle karşılaşılır. Kalabalık bir toplum olan Oğuzların hayatının göstergesi olan Dede Korkut hikâyelerinde akrabalık olsun ya da olmasın tüm Oğuzlar birbirini kardeşi olarak görür. Tıpkı gerçek kardeşler arasında olan sevgi, saygı, merhamet gibi kıymetli değerler tüm Oğuzlar boylarınca özümsemiş ve yazısız bir kural olmuştur. Aşağıdaki hikâyeye vefa duygusuna örneklik etmektedir:

Segrek, yıllar sonra tutsak olmuş bir kardeşi olduğunu duyduğunda kardeşini bu tutsaklıktan kurtarmayı aklına koyar. Peşine Oğuz askerlerini takarak tutsak olan

kardeşini kurtarmak için yola koyulur. Kardeş konu olduğunda göz hiçbir şey görmez, sonucu ne olursa olsun Segrek kardeşini kurtarma konusunda kararlıdır. Hikâyenin devamında Egrek ve Segrek, birbirlerine kavuştukları zaman kucaklaşırlar ve küçük olan Segrek, abisinin elini öperek hürmetini belirtir. Abi olan Egrek ise kardeşinin boynundan öperek ona sevgisini sunar (Ergin, 2017: 131).

Üzerinde konuşulan atasözü içinde barındırdığı duygular bakımından çeşitlilik göstermektedir. Huzur ve vefa bu atasözünün bağlı olduğu duygulardır. Vefa ve huzur duyguları gerek dini gerek toplumsal gerek ise edebiyat açısından önemli bir yere sahiptir. Bu denli geniş bir alana yayılmış olması toplum tarafından önemsenme derecesi ile alakalıdır. Atasözünde de geçtiği üzere yakınlarla vefa göstermek şükran duygusunun bir tezahürüdür. Duyulan saygı kişilerin vefalı davranmasına vesile olmaktadır.

1.1.28. Sadık Dost Akrabadan Yeğdir

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde, ilgili atasözünü "Candan dost akrabadan daha hayırlı olur. Hakiki dost, insana samimi bir şekilde bağlanır. Kişiler arasındaki dostluk, akrabalıktan daha kuvvetlidir" şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 189).

Dostluk ilişkisini öven diğer atasözlerimiz gibi, sadık dost akrabadan yeğdir atasözü de dostluk mevzusunu düşündüren bir temaya sahiptir. İnsanoğlu hayatı boyunca çeşitli insanlar tanımakta ve çeşitli ilişkilerde bulunmaktadır. İnsanların iç içe olması birbirlerinin dünyalarını satın almalarına benzer. İnsanları sevmek, onların dertlerini işitmek ve hep beraber çözüm bulmak hem insani hem kültürel manada kıymetli bir manevi unsurdur. Ancak sevilen insanlar arasında gittiğinde büyük boşluklar bırakacak, hatırlanmak istenmese de her zaman hatırlanacak, diğer kişilerden ayrı koyduğumuz özel kişilerde söz konusudur. Bunlar dost olarak nitelendirdiğimiz insanlardır. İnsanın başını omzuna yaslayabileceği, başı sıkıştığında tereddüt etmeden arayabileceği, sırlarını paylaşabileceği, en önemlisi de güvenebileceği dostlarının olması dünyanın en kıymetli güzelliklerindendir. Dostluk, zevklerin ve düşüncelerin uyuşmasıdır. Dostluk, kişisel menfaatler doğrultusunda meydana getirilen bir ilişki değildir. Tahmin edilemeyen bir anda insanın kalbine doğan bir duygudur. Kişiler arası fiziksel mesafe olmasına rağmen kalplerin birlikteliği dostluğun temel yapı taşıdır. Mevlana'nın "*Kusursuz dost arayan yalnız*

kalır” sözü de unutulmamalıdır. Dostluk ilişkilerinde kişilerin birbirlerine hatalarının olması mevcut dünya düzeninde son derece olağandır. Mühim olan hoşgörölü olabilmek ve sadık kalabilmektir. Unutmamalıyız ki gül dikensiz olmamakla beraber güzel kokmaya da devam etmektedir. Türk halk ozanı Âşık Veysel dostluk müessesesi için şu ifadeleri kullanmıştır: “Dost dost diye nicelerine sarıldım. Benim sadık yârim kara topraktır. Beyhude dolandım boşa yoruldum. Benim sadık yârim kara topraktır”.

Dostluk müessesesi hakkında Muhyiddin Şekur da çeşitli beyanlarda bulunmuştur. Bu beyanlardan dikkat çeken *“Kişi ancak çevresindeki dostları kadar ilerler. Kişinin çapı, dostlarının çapı ile paralellik gösterir. Biriyle dost olmak, geleceğınızı o dost denilen kişiye emanet etmektir. Kişinin özelliklerini çevresindeki dostları belirler. Kişi, nasıl biri olduğunu görmek isterse, hangi kişilerle dost olduğuna bakmalı”* şeklindedir (Dursun, 2019).

Kişinin yaşamında, kendisine nasihat verebilecek hakiki dostları olmalıdır. Hakiki dostlar kişinin yaşam sigortasıdır. Seçilen dost, kişinin karakterini ve nasıl bir birey olmak istediğinin göstergesidir. İsmet Özel’in ifadesiyle kişi; karlı bir gece vakti uyandıracığı dostlar bulmalıdır. Hakiki dostlar kişiye, mutluluğun yanında iç huzuru da getirmektedir. Kimi arkadaş kişiyi ölümün eşiğinden kurtarıırken, kimisi de ölümün eşiğine bırakabilmektedir. Ulu bilge Tebrizli Şems’in; “Biri gelir seni sen eder, biri gelir seni senden eder” şeklindeki söylemi bahsi geçen durumu anlatır niteliktedir (Dursun, 2019).

Dostluk müessesine farklı yönden yaklaşan isimlerden biri Cicero’dur. Cicero’ya göre dostluk; bireylerin, bireylerle ve yaratıcılarla ilgili her hususta yakınlık ve samimiyet duygularıyla uyuşmasıdır. Ölümsüz Tanrıların insanoğluna sunduğu en kıymetli nimettir. Dostluk, gelecek için umut ışığıdır. Ruhu güçsüzlüğe düşmekten ve kendin koyuvermekten alıkoyar. Çünkü hakiki dost bakan kişi, onda kendini görür. Bu sebeple uzaktaki dostlarımızı yakınımızdaymış gibi hissedebiliriz. Dostlara duyulan saygı, onların hatırası ve hasreti insanın kalbinde yaşamaktadır. Bu nedenle dostların ölümü mutlu, diğerlerinin yaşamı övölmeye değer sayılmaktadır (Cicero, çev.2017:34-41).

Sonuç olarak dostluk; zevklerin ve düşüncelerin uyuşmasıdır. Kişisel çıkarlar karşısında kurulan bir ilişki değildir. Temelini hoşgörü oluşturur. Toplum için bu gibi

samimi ve sadık ilişkiler çok önemlidir. Bu sebeple atalarımızda atasözleri vesilesiyle bu mesajın günümüze kadar taşınmasına vesile olmuşlardır. Dostluk, bir kader işidir ve insanın elinde olmadan gelişir. Atasözünde anlatılan meselede tam olarak budur. Kan bağıımız olan akrabamızdan bile bize yakın gelen dostluklarımız söz konusudur. Buradan çıkarılacak mesaj ise; yakınlığın kanla değil fikirlerle sağlandığıdır. Kişinin hoşça vakit geçirebileceği, zor gününde yanında olabileceği ve düşünceleriyle uyum içinde olan bir dostunun olması bu hayatta şükür edilecek başka bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsana bu gibi değerler katan sadık dostlara saygı bir gerekliliktir.

1.1.29. Su Küçüğün, Sofra (Söz) Büyüğün

Bu atasözünün çeşitli yörelerde farklı versiyonları mevcuttur. “Sus Küçüğün Söz Büyüğün” ve “Su Küçüğün Sofra Büyüğün” şeklinde ifade edilen sözler ayrı anlamlara gelmektedir. İki anlamı da beraber anlatmak gerekirse; Ömer Asım Aksoy sözlüğünde, ilgili atasözünü; “Su, önce küçüklere verilmelidir. Çocuklar arzu ettikleri miktarda su içebilirler. Su, en temel ihtiyaçlarımızın başında gelir. Temel ihtiyaçlar söz konusu olduğunca çocuklar önceliklidir. Lakin çocukların yemek sofrasındaki her şeyi yemelerine ve kendi arzu ettikleri gibi almalarına izin verilmez. Sofrada yemeğe de herhangi bir söze de öncelikle yaşça büyükler başlamalıdır. Bizden büyük olan kimselerle bir ortamda bulunduğumuzda öncelikli söz hakkı onlara tanınmalıdır. Böyle durumlarda küçüklerin çok konuşması saygısızlık olarak nitelendirilir” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 196).

İlgili atasözü, sofra düzeni ve söz hakkı üzerinden büyüklere olan saygıyı ifade etmektedir. Bu ana mesajla birlikte büyüklere hürmet edildiği kadar küçüklere de değer verildiği mesajı aktarılmaktadır. Sofra adabı bir kültür ürünüdür. Sofra adabının geçmişi ilkçağlara kadar dayanmaktadır. İlâhi kitaplarda ilk insan olarak tanıtılan Hz. Âdem, ilâhi bir kaideye veya bir tür yeme içme merasimine uygun olmayan yasak bir elmayı yiyerek tanrıya karşı ilk suçunu da işlemiştir. Sofra, yalnızca fizyolojik ihtiyaçların giderildiği bir ortam değildir. Bununla beraber aile fertlerini bir araya getiren ve onların aralarındaki iletişimi güçlendirmelerine vesile olan toplumsal olgudur. Sofra, toplumsal değerler ve kurallar hakkında çok sayıda bilgiyi barındırmaktadır (Çerikan, 2019: 482). Herkesin kendi payına rıza göstermesi, başkasının hakkını gasp etmemesi, aynı kaptan birlikte yemek yediği

kişileri utandırmaması köklü görgü kurallarındandır. Detaylar, görgü kurallarının temeli olan, "önce kendini değil, karşıdakini düşün" esasına göre düzenlenmektedir. Sofrada ilk önce büyüklerin tabağına yemeğin konulması ve büyüklerin tabaklarından aldığı yudumla yemek yemeye başlanması bu kurallara örnek gösterilebilir. Ayrıca bu tavır büyüklere gösterilen hürmetin de temsilidir.

İslâmiyet öncesi Türklerin, büyüklerine gösterdikleri sevgi ve hürmet, onların uygulamalarında net bir biçimde görülmektedir. Tanhu Mete, M.Ö. 176 senesinde Çin hükümdarına gönderdiği mektupta, *“Eskiden olduğu gibi küçüklerin huzur içerisinde yetişmesini, yaşlıların yaşadıkları yerlerde mutluluk içerisinde yaşamalarını sağlamak ve bu mutluluğu nesilden nesile devam ettirmek istiyorum”* demiştir. Bu sözler vasıtasıyla Mete’nin büyüklerine karşı ne denli saygılı olduğu açığa çıkmaktadır (Çanak, 2019: 141).

Hayatın her alanında etkisini gösteren büyüklere saygı yaklaşımı edebiyatta da yer bulmaktadır. Bu hususta Türk edebiyatında büyüklere olan saygının işaretlerine rastlanılır. Edebiyat, toplumların taşıyıcısı olmasından mütevellit içerisinde birçok kültür ögesini bulundurmaktadır. En bariz örneklerine Dede Korkut Hikâyeleri’nde rastlanılır. Örneğin Dede Korkut Hikâyeleri’nde Oğuz beylerine duyulan saygının ölçüsüne Han’la akrabalık ilişkilerinin, ekonomik durumlarının, yaşlarının ve savaştaki kazanımlarının tesir ettiği gözlemlenmektedir. Türkler kendi aile fertlerinin dışında halk nezdinde değerli görülen bir kişi olan Dede Korkut’a da saygı duyarlar. Bilinmezden çeşitli haberler aktaran Dede Korkut’un tüm söyledikleri herkesçe kabul görmüş ve onun sözleri yerine getirilmiştir. Güveyi’nin yüzüğüne ok fırlattıkları sırada Beyrek oku ile yüzüğü paralamaktadır. Bu duruma şahit olan Kazan Bey Beyrek’i getirtir. Beyrek selam verir. *“Baş indirip bağır basmak”* Oğuz kültüründe büyüklere ve hanlara gösterilen bir hürmet işaretidir. Diğer bir hikâyede Begil, düşmanı alt eden oğlu Emren ile beraber Bayındır Han’a gider. Hanın elini öper ve ona oturması için yer gösterir. Bayındır Han’ın divanına gelen kişilerin beylerin el öpmesi, yöneticilere duyulan saygının bir göstergesidir (Özdemir, 2017: 23-24). Manas, Ergenekon, Bozkurt, Türeyiş destanlarında da başta devlet büyükleri olmak üzere büyüklere saygı söz konusudur.

Sonuç olarak ilgili atasözünden de anlaşılacağı üzere büyüklere saygı Türk kültürünün olmazsa olmazıdır. Gerek sofrada gerek söz alma da büyükler

önceliklidir. Bu durum büyüklerin küçükler üzerindeki etkisiyle alakalıdır. Büyüklerin küçüklere öğretmiş olduğu ananeler küçüklerin büyüklere karşı olan tutumunu ortaya çıkarmıştır. Büyüklerimiz bizlere öğrettikleriyle ve bizi yaşama hazırlamalarından dolayı büyük saygıyı hak etmektedirler. Bu hal biliminin her kadrosunda karşımıza çıkmaktadır. Bu eylemler küçüklerin büyüklere duyduğu şükran duygusuyla paralellik gösterir.

1.1.30. Şeriatın Kestiği Parmak Acımaz

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü “İnsanların tamamını ilgilendiren, onların tutum ve davranışlarını çerçevelendiren kanunlar vardır. Yasanın gereği ne ise o kabul edilerek gerçekleştirilir” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 198). Şeriat, Kur'an'daki ayetler esas alınarak meydana getirilen dinî esasa dayanan Müslümanlık kanunlarıdır. Bu dini hükümlerin karşısında her birey eşittir. Yasaların uygun gördüğü ceza kabul edilir; bu tutumu, zarar gören kimse de saygıyla karşılar.

Atasözünün üzerinde durduğu konu şeriattır. Bu da dolaylı olarak hukuk anlamına gelmektedir. İslam'da, ekonomi, siyaset ve hukuk alanında kişisel ve sosyal yaşamı düzene sokan dini emirlere şeriat adı verilmektedir. Buna göre şeriat, İslami hukuk devletinin temel, anayasal prensipleri manasındadır. Sözlükte, net ve doğru kurallar, oturmuş davranış şekli gibi anlamlara gelen şeriat, genel anlamda bir semavi dine ait yargıların bütünü manasındadır. Kur'an-ı Kerim'de, sıklıkla kişisel ve toplumsal yaşamı düzene koyan dini temelli prensipler şeklinde bir manada kullanılmaktadır. Daha çok İslam hukuku bağlamında özümseyen şeriat, örfi ve şer'i hukuk olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır. Örfi hukuk, başta kamu hukuku sahasında olmak üzere şeraitle bağdaşan ve kamu faydasının mecbur kıldığı hususlarda devlet başkanlarınca yapılan düzenlemelerden meydana gelmektedir. Bu tür bir hukukun temel kaynağı örf, töre, gelenek ve göreneklerdir (Bicer, 2017).

Geleneksel yaşantı halindeki toplumlarda hukukî kurallar, o toplumu meydana getiren bireylerin doğası gereğince yeniden şekillendiği gibi iklim, beslenme koşulları ve başka uluslarla ilişkiler nedeniyle içinde bulunulan zorunluluklara yanıt vermeyi de ihmal etmeksizin meydana gelmektedir (Ali, 2015).

Üzerinde durulan atasözü, doğrudan adalet ile ilgilidir. İslam hukukunda ve Türk toplumlarında adalet, üzerine düşülen bir kavramdır. Türkler, İslamiyet öncesi

ve sonrasında da adalet konusunda titiz hareket etmişlerdir. Bu bir devlet politikası haline gelmiştir. Yusuf Has Hacib'in 11. yüzyılda yazdığı Kutadgu Bilig ise bu savın en kuvvetli kanıtıdır. Yusuf Has Hacib, eserini dört güzel temel üzerine kurmuştur. Bunlardan ilki adalet olup, doğruluk hakkındadır. İkincisi devlet olup, mutluluk ve ikbal anlamındadır. Üçüncüsü akıl olup, yüceliği ifade etmektedir. Dördüncüsü ise, kanaat ve huzurdur.

Adalet denildiği vakit akla gelen bazı inançlar söz konusudur. Bunlardan biri de Kut inancıdır. Eski Türk egemenlik anlayışı, hükümdarda Tanrı'dan gelen bazı yeteneklerin var olduğunu benimseyen bir yaklaşımdır. Buna göre Türk hükümdarlara devleti yönetme hakkının ve yetkisinin özü kendilerine kut veren tanrıdır. Egemenliğin özü ilahi bir esasa dayalıdır. Hükümdar vazifesini yapmaz ise tanrının kutu hükümdardan alıp başkasına devredeceği düşünülmektedir. Bu husus hükümdarı hatasız bir hak dağıtımına itmektedir (Çakmak ve Tezcan, 2016: 179).

Sonuç olarak; geleneksel Türk devlet yönetiminde bütün gücü elinde barındıran hükümdarın, kanun ve adaleti temsil ettiği ve bu şekilde Türk egemenlik anlayışında adaletin yerini ve kıymetini ortaya çıkarmakla sorumlu olduğu gözlemlenmektedir. Adalet; toplumların ve halkların kalıcı olmasına ve huzur içerisinde yaşam sürmelerine vesile olmaktadır. Adaletin olmadığı milletlerde herkes huzursuzluk içerisinde yaşamaktadır. Devletlerin ve milletlerin devamlılığı için adalet olmazsa olmaz bir anlayıştır. Aksi durumda milletlerin çözünüp yok olmasına sebebiyet vermektedir. Devlet anlayışından adalet çıkarıldığında toplum karmaşaya sürüklenir. Adalet mevzusunu sadece yazılı hukuk bağlamında düşünmek mümkün değildir. İnsanlara karşı doğruluk ölçülerinden; hayvanlara karşı acıma duygusundan kopmamak da adalettir. Bu gibi nedenlerden ötürü adaletin kendisine olan saygı sonsuzluk içermektedir. Adalet; herkesin şükran duyacağı, hakkı hak sahibine veren muazzam bir nizamdır.

1.1.31. Şükür Nimet Arttırır

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü "Allah'ın insanlara verdiği sonsuz nimetlere karşı teşekkürde bulunmak önemlidir. Bu nedenle başına gelen durumu kabullenip sabredenler ve şükür edenler karlı çıkacaklar" şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 198). Açgözlülükte bulunmayan kimselere Allah'ın, nimetlerinden daha çok vereceği fikri, gerek inançta gerek ise

halk düşünceleri arasında yer almaktadır. İyilik ve nimet kimden gelirse gelsin önce Allah'a şükretmek, bu nimetlerin Allah'tan olduğunu bilmek, Allah'ı övgü ile anmak gerekmektedir. Şükür, ahlak ve imanın göstergesidir. Sözü edilen atasözü de bu manayı içerisinde barındırmaktadır.

Atasözünde nimet olarak söz edilen şey, insan için faydalı olabilecek her türlü durum, madde ve halden ibarettir. Tek bir şeyi içerisinde barındırmamaktadır. İslamiyet'in ana kaynağı olan ayetlerden ve kültür dairemiz içerisindeki atasözlerimizden de anlaşılacağı üzere şükürün nimeti arttıracığı düşüncesi söz konusudur (Aydın, 2019: 236).

Şükretmeyi İslamiyet'in bir getirisi olarak görmek doğru değildir. İslamiyet öncesi Türk kavimlerinde de nimetleri arttırmak için şükür etkinlikleri düzenlenmiştir. Bu durum şükürün sadece İslamiyet'in getirdiği bir olgu olmadığının göstergesidir. Bazı eski Türk kavimlerinde ata ruhlara saygı gösterisinde bulunma adına ölümlere insan kurban edildiği (Eberhard, 1942: 17), saç ve kulak kesildiği (Ergin 2005:55), sunak ve mabet yaptırıldığı görülmektedir (Togon vd., 2005: 61). Üç örnekte de atalar ruhuna olan şükran durumu söz konusudur. Onlara yol gösteren, koruyan ölmüş ataları için teşekkür etme ve onlardan gelen iyiliklerin devam etmesi adına gayret gösterme durumu vardır. Ata ruhları ile iyi ilişkiler içerisinde bulunmanın topluma fayda sağlayacağı, hastalıkları def edeceği ve nimeti arttıracığı inancı bu tür pratikleri doğurmaktadır. Kimi Türk kavimlerinde ise ata ruhlardan ziyade Gök Tanrı'ya duyulan şükürü göstermek adına Mayıs ayında koyunlar ve atlar kesilerek gökyüzüne kurban edildiğine rastlanılmaktadır (Mau-Tsai, 2006: 64). Bu pratiğin altında da aynı his ve beklentiler yatmaktadır. Hepsinin temelinde başta nimet arttırma gibi iyi hallerin temennisi yer almaktadır. Kısacası İslamiyet öncesi Türklerin ölümlere, atalara, ruhlara ve göğe çok önem verdikleri görülmektedir. Tanrı olarak kabul edilen varlıklara kendilerini sevdirmenin ve kabul ettirmenin nimet kapısını aralayacağı düşünülmektedir. Bütün bu pratiklerin arkasında bu düşünce yatmaktadır.

Geçmişten günümüze dek varlığını devam ettiren Türk kültüründe şükür mevzusuna her vakit önem verilmiştir. Örneğin; Ergenekon Sıvrun'un çalışmasındaki ifadesine göre; İslamiyet'in kabulünden evvel var olan ve hala her sene kutlanan 21 Mart Nevruz Bayramı'nın da kökü şükre dayanır. Yağmalanma

neticesinde kaçmak zorunda bırakılan Kök-Türklerin sığındıkları yerde buldukları akarsular, çeşmeler, meyveli ağaçlar ve türlü avlar nedeniyle Tanrı'ya şükretmeleri bu bayramın ortaya çıkış hikâyesidir (Savrun, 2013). Bu durum yukarıda da bahsedildiği gibi şükretmenin tarih öncesine kadar uzandığının göstergesidir.

Türk kültüründe, verilen nimetlere şükrederek nimetlerin daha çok gelmesinin önünü açmak adına halk tarafından birçok pratik ortaya konulmaktadır. Yağmur ve şükür duasına çıkmak, yeni bir mal sahibi olunca kurban kesmek, bebek mevlitleri, hapşırın kişinin “elhamdülillâh” demesi, topluca yapılan yemek duaları gibi uygulamalar şükrederek nimeti arttırma düşüncesi adına yapılan şükür pratikleridir.

Sonuç olarak şükür; insanların tanrıya yaklaşmasını ve rızasını kazanmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda tüm nimetlerin tanrının bir lütfu olduğunu düşünmelerinin itirafıdır. Bu atasözünden de anlaşılacağı üzere atalarımızın bu konu üzerinde çok hassas oldukları ve gelecek kuşaklara bunun önemini aktarabilmeyi sorumluluk saydıkları görülmektedir. Tanrı, insanoğluna sağlık, para, mal, eş gibi çeşitli nimetler vermektedir. Bu nimetleri verenin farkında olmak, farkında olduğunu da dile getirmek bir gerekliliktir. Bu şekilde tanrının verdiklerinin karşılığı olarak şükretmeyi hayat tarzı olarak kabul eden toplumlar tanrının nimetlerinin devamının geleceği düşüncesine sahip olmaktadır. Atasözü de bu durumu izah etmektedir.

Mevcut atasözüne başka bir açıdan bakacak olursak bu atasözünün altında kişilerin psikolojik olarak kendini rahatlatma gayesinin de yattığını görebilmekteyiz. Atasözü, şükür sayesinde nimetleri veren tanrıya karşı sorumlulukları yerine getirmişlik hissini yaşamayı ve yaşatmayı nasihat eder.

1.1.32. Teyze, Ana Yarısıdır

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde, ilgili atasözünü “Teyze, yeğenine bir anne gibi sevecenlik ve merhamet gösterir. Onunla titiz bir şekilde uğraşır” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 202). Bu yakınlığın sebebi arada kan ve can bağının bulunmasıdır. Kişiyi, ebeveynleri dışında annesi kadar seven insanların başında teyzeler gelmektedir. İlgili atasözü bu durumu açıklamaktadır.

Atasözünde şükran duyulan kişi teyzedir. Halk içerisinde teyzenin çok önemli yeri vardır. Dünyada bize ait en kıymetli varlık olan annemizin kanından, canından

olan başka bir kadını anlatmaya kelimeler yetersiz kalmaktadır. Yeryüzündeki hiçbir sevgi annenin evlatlarına gösterdiği sevginin yanından geçemezken bu duyguya en yakın sevgi ise halk kanaatince teyze sevgisidir. Bu durumun bilimsel bir dayanağı da bulunmaktadır. Kişilerin genlerinin teyzelerinin genleriyle dörtte bir oranında uyduğu tespit edilmiştir. Teyzeler anneleri kadar yeğenlerini sever ve değer verirler. Onlar, yeğenlerini sevgiyle kucaklayan ve ebeveynlere yardım eden kişiler olarak ailenin büyük desteklerinden biridir. Teyzelerin yeğenlerine karşı duyduğu sevgi çok özeldir. Birlikte güven ve eğlence dolu olduğu bunun yanında disiplinli de bir arkadaşlık kurarlar. Teyzeler anne babalara göre daha serbest olsalar da sınırları titiz bir şekilde çekmeyi bilirler. Yeğenlerinin iyiliği ve güvenliği konusunda özen gösterirler. Bundan dolayı yeğenler, teyzelerini ikinci anneleri olarak görür. Onlar için teyzeler, hem arkadaş hem de koruyucudur. Bu sebeplerden dolayı başka akrabalarımızın arasında teyzelerimiz daha farklı bir yere sahip olmaktadır.

Teyzelerimiz bizleri doğurmamıştır. Lakin kendileri doğurmuşçasına hisler taşımaktadır. Kendi çocuklarıyla bir tutmakta ve her daim koruyup kollamaktadır. Annemizin bizi ona emanet ettiği vakitler o da bu emaneti kalbinin en derinlerinde muhafaza ederek korumaktadır. Teyzenin Arapçadaki karşılığı hâledir. Anne sözcüğü kişiyi dünyaya getiren kadını ve kişinin üst soyunu ortaya koyan kişileri dünyaya getiren tüm kadınları belirttiğine göre teyze de her iki anlamıyla da anne ve ninelerin kız kardeşlerini içermektedir (Çiçekli, 2019).

İslamiyet de teyze konusu üzerinde durmaktadır. Kur'an'da üç yerde (en-Nisâ 4/23; en-Nûr 24/61; el-Ahzâb 33/50) ve pek çok hadiste teyze mevzusu geçmektedir. Bir hadiste, “*Teyze anne mertebesindedir*” buyrulmuştur (Buhari, Sulh, 6). Çok günaha girdiğini belirtip ne şekil tövbede bulunacağını soran bir kimseye Hz. Peygamber, “*Ebeveynlerin yaşıyor mu?*” demiş, “*Yaşamıyor*” cevabını alınca, “*Teyzen yaşıyor mu?*” diye sormuş, evet cevabını aldığı an, “*O zaman teyzene iyilikte bulun*” demiştir (Boynukalın, 2012: 58).

Teyzeler, doğumdan sonra çocuğun bakıma koşuşturan kişilerdendir. Teyzeler, büyükanne ve büyükbabalar her daim yaşamlarındaki çocuklarla ilgilenmeye hazır vaziyettedirler. Fakat teyzelerin diğerlerinden daha fazla ilgilendiği bir gerçektir. Çocuğun ruh hallerine, karpislerine ve arzularını gidermelerinde daha çözüm bulucudurlar. Böylece bir arkadaş olarak hareket etmektedirler. Çocuklar,

bazı durumlarda anne babalarının tepkilerinden korktukları için başka bir kişiyle dertleri hakkında sohbet etmeyi daha kolay bulurlar. Bu noktada teyze ön plana çıkar. Bu hususlara ek olarak; bir çocuğun aile değerlerini meydana getirmesinde teyze çok önemlidir. Teyzeler hem anne babayı hem de çocuğu tanıdığı için arabuluculuk görevi üstlenebilirler (Avcı, 2019).

Teyzelik makamını öven ve neden şükran duyulması gerektiğinin mesajını veren bir başka atasözü ise “Anadan sonra kız kardeş, aziz kardeş” sözüdür. İlgili atasözü de “Teyze, ana yarısıdır” atasözü gibi teyzenin anne kadar yakın biri olduğunu ve yaptığı iyiliklerle kendisine minnet duyulduğunu izah etmektedir (Öztürk ve Uyanık, 2006: 50).

Sonuç olarak atasözünün bize verdiği mesaj; teyzelerimizin bizdeki değerini tekrardan hatırlatır şekildedir. Teyzelerimiz yukarıda saydığımız şekilde birçok durumda yanımızda olan ikinci annemizdir. İyi ve kötü günde olan bu beraberlik ve sahipleniş saygıyı fazlasıyla hak eder. Bu atasözü sayesinde teyzelerimize şükran duyma gerekliliği bir kez daha dile getirilmektedir.

1.1.33. Tuz Ekmek Hakkını Bilmeyen Kör Olur

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde ilgili atasözünü “Halkta böyle bir inanış söz konusudur. İyilik gördüğü, ekmeğini paylaştığı kişiye karşı saygısızlık ve hainlik eden kimseyi Tanrının cezalandırdığına inanılır” şeklinde izah etmektedir (Aksoy, 1993:203).

Toplumların kıymet verdiği çeşitli unsurları bulunmaktadır. Türk toplumunda da değer verilen bu unsur tuzdur. Tuzun zor elde edilmesi, taşınmasının zor olması ve girdiği yemeğe tat katması tuzu ilgili dönemde değerli kılmıştır. Bu nedenle halk deyişlerinde kendine yer bulmaktadır. Bu atasözünde de aynı durum geçerlidir. Atasözünün temel unsuru tuzdur. İngilizce karşılığı “salt” olan tuzun, Türkçedeki şekliyle tat anlamında da kullanılabildiği ve “the salt of the earth” deyiminin de “dünyanın tadı tuzu olan iyi kimseler” manasında söylendiği ifade edilmektedir. Tüm milletler, kimi coğrafi koşullar, dinî ve sosyal öğretiler, içerisinde yaşam sürdürdükleri doğa koşulları ve iklimler etkisiyle türlü hayvanları, bitkileri ve tanıma fırsatı buldukları besinlere kendilerince önem vermişler ve kültürlerinin bir parçası hâline getirmişlerdir. Çinlilerin ejderhaya, eski Mısırlıların güneşe, Farsların ateşe kutsallık yüklemeleri bu tür inançlara örnektir. Bu inançların kutsal gördüğü ve

sözlü-yazılı ürünlerinde söz ettiği unsurları söz konusudur. Bunlardan birisi de tuzdur. Tuza sadece Anadolu Türkleri tarafından kıymet verilmemiş, Kırgız Türkleri de “eğer yalan söylüyorsam beni tuz vursun” söyleminde bulunacak derecede tuza değer vermiş ve onun üzerine ant içmişlerdir (Samsakçı, 2007: 181).

Bazı efsanevî anlatılara göre tuz, Türklerin ilk ataları olarak kabul gördükleri, Hz. Nuh’un oğlu olan Yafes’in, Totok ismindeki torunu tarafından keşfedilmiştir. Şecere-i Terâkime’ye göre Totok’un tuzu keşfi şu şekildedir:

“Künlerde bir kün ava çıkıp keyik öldürüp kebâb kılıp yip oturup idi. İlgidin bir togram it yergetüşdi. Anı alıp yedi irse agzığa bisyâr hoş meze keldi. Âniñ için ol yer tuzlak irdi. Aşka tuz salmak nı ol çıkardı. Bu nemekîn resm andın kaldı” (Samsakçı, 2007: 182).

İslâmî Türk kaynaklarına ve bazı dinî malumatlara göre ise tuzun hikâyesi, Kâbe’nin inşasına kadar uzanmaktadır:

“Hz. İbrahim ve oğlu İsmail, hac vazifesi sebebiyle gelenlere ne ikram edeceğini sorduktan sonra Allah Cebrail’e söyler:

“Cennetten bir avuç kâfur getir.”

Cebrail söylenilen kâfur getirir ve Hz. İbrahim’e takdim eder. Hz. İbrahim, getirilen kâfur çevresine saçar ve saçtığı kâfurların bir kısmını denize, bir kısmını göle ve bir kısmı da kayalara isabet eder. Denize denk gelen deniz tuzunun, göle denk gelen göl tuzunun, kayaya denk gelen kaya tuzunun meydana gelmesine sebep olur” (Samsakçı, 2007: 182).

Ortaya çıkışı yukarıdaki gibi dini kaynaklarla ilişkilendirilen tuz, ilerleyen dönemlerde çeşitli manalar kazanmış ve tuz sözcüğü çeşitli söz kalıpları ve deyimlerin oluşmasına aracılık etmiştir.

Atasözünde de belirttiği üzere gündelik yaşantımızda dostluk, kardeşlik ve adalet gibi insani erdemlerin kazanılmasında tuzun önemi oldukça büyüktür. Bu nedenle tuza türlü simgesel manalar verilmiştir. Hayat biçiminde ortaya çıkan değişimler ve çeşitli sebeplere bağlı olarak çıka gelen yeni nesne ve kavramlar tuzla açıklanmıştır. Bu şekilde tuzun kapsama alanında, değişik manaları aksettirse de birbiriyle mana bakımından ilişki içinde olan bir kavramlar mozaïği meydana gelmiştir. Gerçeklikten uzak bir biçimde ortaya çıksalar da nazar, fal, büyü gibi

kültür dairesinin mühim öğeleri olarak görülen, bunlara bağlı olarak gelişen inanç kalıpları tuzla yorumlanmıştır. Tuz, tat ve lezzet vermenin yanı sıra sevgiliyi betimleme görevini de üstlenmektedir. Ayrıca coğrafi birimlerin isimlendirilmesinde de pay sahibi olmuş ve çevresinde tuz bulunan pek çok yerleşke adını tuzdan esinlenerek almıştır (Esin, 2017: 1003).

Türk ve İran harsında kapsamlı ve kıymetli bir yer tutan tuz, yine Türk ve İran toplumlarınca kutsal sayılan “nân” (ekmek) la birleşerek ve nân u nemek (tuz - ekmek) hakkı ifadesini meydana getirmiştir. Tuz-ekmek hakkının meydana gelişi Şükrü Elçin’e göre aşağıdaki şekildedir:

Eskiden tanışıklıkları olmayan iki kişi gayr-i ihtiyare aynı tencereden yemek yer. *Aynı masadan paylaşılan bu nimetler bir yaşam boyu sürecektir dostluğun kapılarını aralar. Bu oluşan dostluk onları bir kalp yapar. Artık karşılıklı kötülükte bulunamayacakları yaşanmışlıkları olur. Karşılıklı güvenin ve yiğitliğin timsali olan bu ruh ve düşünce birliği bir ant önemindeki kimlikle kutsallaşır. Ortak masadan yenilen tuz ve ekmek, meydana çıkan yeni dostluğun bir simgesidir*” (Samsakçı, 2007: 191).

Şükrü Elçin’in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere tuz bir araçtır. Buradaki asıl mesele ortaya konulan kişiler arası ilişkilerdir. Aynı tabaktan bir şeyleri paylaşmak herkesin herkes ile yapabileceği bir durum değildir. Bu eylemi gerçekleştiren kişiler, gerçekten kendilerini birbirlerine yakın gören ve birbirleri üzerinde artık haklarının olduğunu fark eden kişilerdir. Bu sebeple aralarında şükran duygusu oluşur. İkili arasındaki bu yakınlığa zarar verilmesi hem kişisel ahlak hem de toplumsal kaideler açısından uygun görülmez. Böyle bir olumsuz durum toplum tarafından nankörlük ile izah edilir.

Birbirine çeşitli şekillerde hakları geçen kimseler birbirlerine veda edecekleri vakit helalleşme gereksinimi duyarlar. Bu kimseler arasında samimiyet ve arkadaşlık hat safhadadır. Bu kimselerin mutlaka birbirlerine çeşitli maddi ve manevi katkıları olmuştur. Bu katkılara karşılık olarak tuz ekmek hakkı ifadesi kullanılmaktadır (Özcan, 2001: 101).

Atasözünde yer alan tuz- ekmek hakkı düşüncesi günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Örneğin kimi bölgelerde başından kaza hadisesi geçen kimse, iki ekmek ve bir tutam tuzu yardıma muhtaç bir kadına sadaka olarak verir, geçirdiği

kazadan zarar görmeden kurtulan kimsenin başının üstünde tuza bandırılmış ekmek çevrilir ve bu ekmek yara olan bölgeye merhem gibi sürülür. Eski zamanlarda hamam külhanlarında, külhanbeyi olarak adlandırılan kişiler bulunmaktadır. Tıpkı ahilerdeki gibi onların da aralarında kabul edilme törenleri olur. Külhana kabul edilme merasimlerinde pilavla helva yenildikten sonra külhancı ve diğer külhanbeyleri bir yudum ekmeği tuza bandırarak üç parmağı arasında tutarlar. Külhancı dua eder ve dua bittikten sonra tutulan tuzlu ekmek lokmaları yenilir (Ok, 3).

Deyim ve atasözlerimizde tuzla ilgili bu kadar çok kullanılan deyişlerin edebiyatımızda da emsalleri oldukça fazladır. Bu sık kullanımın sebebi ise atasözünün altındaki derin mananın bizim için ne denli önemli olduğuyla alakalıdır. Yunus Emre şu dizeleri söylemektedir: “*Şükür bu deme geldik dostları bunda bulduk/ Tuz ekmek bile yidük ışk demin oynar iken.*”

Kutadgu Bilig’de merhamet ve dostluk kapısını aralayan şair laf mahareti, kıymeti ve güzelliği, “söze tuz katmak” deyişiyle ifade edilir.

“bu sözke tanukı bu şa’ir sözi

bu şa’ir sözü söze kattı tuzı” (Kutadgu Bilig, 45, c. 711).

(Şairin şu sözü buna şahittir; şair sözü, söze tuz katandır.)

Pir Sultan Abdal Yaş Destanı’nda tuz kelimesini “merhamet, sevgi, itina” anlamlarında ele almıştır:

Bir çocuk da anasından doğunca

Bedenini pişirmeye tuz ister (Esin, 2017: 1007).

Aynı zamanda tuz, eskiden yeni doğan çocukların hastalıklara karşı korunması için de kullanılmıştır.

Görüldüğü gibi kültürel zenginliğimizin içindeki değerli yapılardan biri olan tuz ve ekmek, tarihimizin her döneminde değerini muhafaza etmiş, destanlardan dini hikâyelere, halk şiirinden klasik şiire, modern şiirden romana kadar edebiyatımızın her noktasında kendinden söz ettirmiştir. İnsan yaşamının olmazsa olmazı olan tuza yaşamın her döneminde türlü manalar verilmiştir. Maddi ve manevi bir değeri içerisinde bulunduran bu manalar, yıllar içerisinde kapsamını arttırarak tuz

sözcüğünün kapsam alanını oluşturmuştur. İnsanımız birçok kez hissiyatlarını ve düşüncelerini tuz vasıtasıyla dile getirmiştir. İnsanlar, ekmeğini yediği insana kötülük yapma konusunda çekimser bir tavır sergilemektedir. Aynı şekilde ekmeğini paylaştığı insana; dostluk, içtenlik, dürüstlük ve şükran hisleriyle bağ kurar. Kendisine yapılan iyiliği unutmaz. Türkler için tuz ekmek hakkı, ant ve namus sözü değerindedir.

Sonuç olarak; toplumsal kabul bağlamında, beraber aynı sofraya oturmak, aynı rızkı paylaşma teveccühünde bulunmak ve Tanrı'dan gelen nimetleri ikramlarda bulunarak paylaşmak manevi ilişkilerin akıbeti açısından çok önemli bir yere sahiptir. Bu kadar önemli bir hususu yerine getiren kişi hem dini açıdan hem de ikramda bulunduğu kişi açısından bir merteye atlayacaktır. Karşısındaki kişi, bu erdemli davranış karşısında her daim ikramda bulunan kişiye şükran duymaya devam edecektir.

1.1.34. Ulular Köprü Olsa Basıp Geçme

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü “Yaşça büyüklere her daim hürmet edilmelidir. Onlar önemli bir görevde olmasalar bile küçükler onlara olan hürmetini kaybetmemelidir” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 204). Bilgi, terbiye ve deneyim bakımından faik olanlar, toplumda hak ettikleri yeri alırlar. Değerlerine sahip çıkamayan halklarda bilgili kimselerin baskı altında tutuldukları görülmektedir. Büyüklerimize, bilge kimselere içerisinde bulunulan her durumda saygılı olunmalıdır.

Atasözünde yer alan ulu kavramı yaşlı kimseler için kullanılmaktadır. Yaşlılık ve yaşlılara olan tutum kültürün bir parçası sayılmaktadır. Uzun ömürlü olmak özenilen bir hal olsa da yaşlanma beğenilmeyen ve kayıpların çok olduğu bir süreçtir. Yaşlanma, insanların beklediği bir dönem olmasına rağmen kabullenmesi zor bir durumdur. Yaşlılığa karşı kültürel manada olumlu yaklaşım, halkın benimsediği yaşlı rolleri, yaşlanma sürecini içeren mitler, cemiyetin yaşlılık sürecine adaptasyonuna dair nitelikler bu algıyı etkilemektedir. Dini inanışların da kültür kadar yaşlılara dair fikir ve tutumlarda etkili olduğu belirtilmektedir (Mandıracıoğlu, 2017: 77).

Toplumda yaş bakımından belirli bir yere gelen kişileri yaşlı şeklinde adlandırma yatkınlığı söz konusudur. Çünkü yaşlılık, kişinin yaşına tabi olarak

tanımlanan bir evredir. Buna ek olarak bu tanımlama sosyo-kültürel ortamlara ve çağlara göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle yaşlılık biyolojik, psikolojik, kronolojik ve toplumsal açılardan ele alınmaktadır. Yaşın kronolojik manada tahlili toplumsal ve kültürel açıdan yeterli değildir. Çeşitli sosyo-kültürel bağlamlarda yaş hakkında öne sürülen pek çok normlar ve kalıp hükümler söz konusudur. Gelişmişlik açısından farklılık gösteren toplumlarda bireyin yaşam deneyimleri, görev aldıkları roller ve başlarından geçen sosyalizasyon süreleri yaşa atfedilen manalarda değişiklik meydana gelmesine neden olmaktadır. Kültür her topluluğun sınırlarını belirlemekte ve buna bağlı olarak yaşlanma hakkında çeşitli manaların meydana gelmesine vesile olmaktadır (Arpacı ve Ersoy, 2007: 62).

Yaşlılara karşı negatif görüşler ve davranışlar dünyada sıkça görülmektedir. Bu gibi örnekler toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklikler göstermektedir. Şahsi çıkarı, rekabeti ve benmerkezciliği öne süren bireyci kültür ile sosyalleşme ve aileye değer veren toplulukçu kültür arasında büyüklere hürmet, toplumsal rol ve vazifeler gibi yaklaşımlar farklılık gösterir. Kimi milletler yaşlılara, deneyimleri ve itibarları nedeniyle olumlu yaklaşırken, kimi milletler ise olumsuz yaklaşmakta ve yaşlıları hastalıklı, tutucu oluşları ve şüphecilikleriyle suçlamaktadır. Çin, Japonya ve Kore kültürü ebeveyn hürmeti, desteği, saygıda kusur etmemeyi ve karşı çıkmamayı tembihlemektedir. Aynı şekilde Türk kültüründe de anne ve babaya hürmet edilmesi kültürel bir kaidedir. Öte yandan çağımızda bu ananevi halklarda da yaşlıların ihtiyaçları ile ilgilenmek aile yerine aynı Batılı uluslarda olduğu şekilde devlet güvencesine teslim edilmeye başlanmıştır (Mandıracıoğlu, 2017: 77-78).

Milletimiz, büyüklere saygılı davranmayı, küçüklere sevgiyle yaklaşmayı önemsemiştir. Böylelikle milli dayanışma, toplumsal huzur ve sosyal yardımlaşma olgusu sağlam bir şekilde varlığını göstermiştir. Büyüklerine değer verip sahip çıkan toplumlar medeniyeti yakalamaktadır. Yaşlılarımız, hayatın her sahasında yarınlarmızı ışıklar tutan değerlerdir. Türkler Müslüman olduktan sonra da hem eski inançlarından kaynaklı hem de yeni dinleri olan İslâm'a münasip olarak yaşlılara karşı özel önem yüklemişlerdir. Örneğin; Yusuf Has Hacib'in 1069'da yazdığı Kutadgu Bilig'de söz ettiği ideal devletin dört sembol kişiliğinden Oğurmuş bilhassa bilgeliğin, yaşlılığın ve olgunluğun simgesi olarak yer almıştır. Buna ek olarak Dede Korkut Hikâyeleri'nde Dede Korkut, halkın yol göstericisi, sorunları

halleden ve ilimine, irfanına riayet edilen bir kişidir. Aynı şekilde Manas ve halkının, kabile reislerinin en yaşlısı olan Koşoy (Koşay)’a saygı duydukları ve sözünü dinledikleri görülmektedir (Sarıkavak, 2017: 282).

Toplumlar için ihtiyarlar, kıymet verilen sosyal bir olgudur. İhtiyarların, eski Türk toplumlarında büyük saygı gördükleri ifade edilir. Yaşlılar, İslâm’ın da üzerinde çok durduğu hususlardan biridir. Gerek Kur’an’da gerekse hadislerde evvela ihtiyar anne-babalar olmak üzere toplumdaki tüm yaşlı kimseler, hiçbir vakit ihmale gelmeyecek kimseler olduğu gibi muhakkak özveride bulunulması icap eden kimseler olarak vurgulanmaktadır. Netice itibari ile yaşlılar Türk toplumu nezdinde konar-göçer yaşam kültürünün ve dini inançların tesiriyle her daim saygı görmüş, karar mekanizması olma sorumluluğunu üstlenmiştir. Yaşam şeklinin değişmesi bu geleneği değiştirmemiştir. Yaşlı kimselere gerek tecrübelerinden gerek ise yol göstericiliklerinden kaynaklı saygı gösterildiği ve şükran duyulduğu görülmektedir.

1.1.35. Ustana Dik Bakarsan Kaybolur Gidersin, Hürmet Edersen Kat Kat Büyürsün

Özbek Türklerine ait olan atasözü “İşi öğrenmeye çalışan çırak, ustasının dediklerini yapar, anlattığı maddi ve manevi hususları dikkate alarak uygular ise usta olma yolunda büyüyerek ilerler” anlamına gelmektedir (Yatağan, 2010: 345). Usta-çırak ilişkisinde ustaya hürmet çırağın geleceği açısından umut vaat edici bir durumdur. İşin ehli olmak için bu tutum zaruridir.

Öğrenmenin en etkili yolu yaparak, yaşayarak öğrenmedir. Kitapla, dersle, kursla öğrenmek elbette mümkündür. Fakat bilen ve bildiğini pratiğe dökabilen bir ustanın himayesinde çalışarak, gözlemleyerek ve ortaya koyduklarını ona onaylatarak öğrenmenin yerini hiçbir metot tutmamaktadır. Bu ikili ilişkilerde bazen sorunlar da meydana gelmektedir. Bazı ustalar çıraklarının iyi yetişerek kendi mesleklerini ellerinden çıkaracakları, kendilerini yerlerinden edecekleri fikrine kapılırlar. Onların tam olarak yetişmesini geciktirmek ve engellemek isterler. Ne kadar tecrübe kazanırlarsa kazansınlar hiçbir şekilde kendi yerlerini alamayacaklarını savunurlar. Çıraklar ise işi biraz öğrendiklerinde ustalarını beğenmemeye, onları eleştirmeye başlarlar. Tabi bu durumlar sık karşılaşılan örnekler değildir.

Usta-çırak ilişkisi asırların getirmiş olduğu bir öğrenme metodudur. Osmanlı Devleti'nde "Lonca Teşkilatı" olarak sürdürülen bu metod uzun yıllar var olmaya devam etmiştir. Üretimi gerçekleştirirken usta-çırak ilişkisi vasıtasıyla işi öğrenme isteğinde olan kimselere yardımcı olunmaktadır. Bir şeyi öğrenmenin en tesirli metotlarından birisi de usta-çırak ilişkisidir. Usta çırak metodunda kişiler işi ustasının gözetiminde kavrar. Ustasının himayesinde olmak işin daha hızlı ve düzgün öğrenilmesine vesile olmaktadır. Usta çırak ilişkisinde ihtiyaç duyulan iki şey; maharetli bir usta ve işi öğrenme hevesi içerisinde olan çıraktır. Burada mühim olan nokta, ustanın çırağa işi sahada pratik yaptırarak öğretmesidir. Ustanın ilk görevi çırağa işi yaparken gözlem yaptırtmaktır. Belirli bir sürenin ardından çırağa kendi de yardım ederek yardımcılık yaptıran usta, bir süre sonra işe adapte olan çırağı yardımında bulunmadan çalıştırır. Bu şekilde çırak, o işin ustası olmaya başlar ve işin ustasını olduğunu ispat eder. Usta çırak ilişkisinde pratik ve tecrübe var olduğu için kalıcı bir öğrenme meydana gelmektedir.

Örneğin; Âşık edebiyatı geleneğinin asırlar boyunca varlığının devamını sağlayan unsurlardan biri de usta-çırak ilişkisidir. Âşık adayının yetişmesi esnasında en çok başvurulacak yollardan biri çıraklık eğitimidir. Âşıklık geleneğini yerine getiren usta âşıklar; vefatlarının ardından isimlerinin ve eserlerinin yaşamasını sağlamak, ustalıklarını kanıtlamak, insanlara yararlı olmak, toplumun eğitimine fayda sağlamak, gelenek içerisindeki kariyerlerini yükseltmek adına maharetli bir çırak alırlar ve çıraklarına işin ehli bir âşık olana kadar eğitim verirler (Aslan, 2008: 236). Çırak, bu eğitim süresince devamlı ustasının yanında bulunmaktadır. Ustasıyla birlikte âşık geleneğinin sergilendiği ortamlarda bulunup, yolculuklara çıkmaktadır. Buradaki amaç, çırağın ustasını yakından gözlemesine imkân tanımaktır. Usta tarafından yapılan icra, kuru bilgiden ziyade fiile dökülmesinde ötürü bu gözlemler çırak adına ilerleyen dönemlerde çok faydalı olacaktır. Çırak, ustasına karşı saygıyı her vakit en üst noktada tutmakla sorumludur. Zaman içinde ustasının yanında kendini geliştiren çırak, kimi zaman ustası tarafından imtihana tabi tutulur. Ustanın bu imtihandaki amacı, çırağın o ana kadar olan gelişme seviyesini icra durumunda gözlemlemektir. Bu gözlemleme sıklıkla baş başa gerçekleştirilir. Çırak icrasını gerçekleştirdikten sonra ustası çırağın eksik veya yanlış noktalarını anlatır. Çırak, bu tavsiyelerden sonra yine eğitimini sürdürmektedir. Belirli bir vakitten sonra çırak kendisinin yetiştiğine karar verip ustasından izin almasıyla çırak da usta bir âşık

olabilmektedir. Çekirdekten yetişen bu âşık, ilerleyen yıllarda kendi yanına bir çırak alarak bu geleneği devam ettirmektedir (Aslan, 2007: 41-77).

Sonuç olarak hangi alanda olursa olsun usta, çırağın başıdır. Çırağın ustasından öğreneceği çok şeyler vardır. Ustalar çıraklarına sahip oldukları bilgi ve deneyimi aktarmakta, onları eğitmekte ve kendileri gibi usta olmalarına müsaade etmektedir. Tabi bunun yanında çırağında sorumlulukları söz konusudur. Çıraklar da ustalarının kıymetinin farkına varmalı, onlarla net ve dürüst iletişim içerisinde bulunarak kendilerinin yetişmesinde fayda sağlayacak biçimde olabildiğince çok bilgiyi, görgüyü ve beceriyi benimseyerek paylaşmalıdır. Ustasının izinden gitmek isteyen çırak, ustasına saygı göstermeli ve işin erdemlerini kendisine öğreten kişiye şükran duymalıdır. Bu noktada çırağın, şükür etmesine gerek duyacağı kadar ustanın çırağa hakkı geçmektedir. Kişiyi meslek sahibi yapan yol göstericiler her daim saygıyı hak etmektedirler.

1.1.36. Varsa Hünerin, Her Yerde Vardır Yerin

Ülkü ve Hüseyin Kuşçu, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü “Hüner bireyin her koşulda başarılı bir netice elde ettiği yeteneğidir. Kişinin yeteneği varsa yer ve mekân fark etmeksizin iş bulma konusunda sıkıntı çekmez. İtibar görür, el üstünde tutulur. Bir yeteneği bulunmayan kişiler ise yiyecek yemek bulmada dahi zorluk yaşarlar” şeklinde açıklarlar (Kuşçu ve Kuşçu, 2005: 390). Bu nedenle her kimse kesinlikle bir yetenek sahibi olarak hayata atılmalıdır. Kişinin bir hüner sahibi oluşu onu toplum içinde itibar sahibi yaptığı için bu durum bir ayrıcalık getirmektedir. Bu durumdan mütevellit kişi bir hüner sahibi olduğu için şanslıdır ve bu şansı hünerine borçludur.

Atasözü, kişilerin yeteneklerine bağlı olarak kaliteli bir yaşam sürdürülebilir olacağından bahsetmektedir. Yetenek sahibi olmak, insanları dünyasını derinden etkileyen becerilere sahip olmak manası taşımaktadır. Sahibi olunan hünerlerin insana büyük miktarda para, nam, büyük hayran kitleleri kazandırmıyor olması kişiye ait olan bu şeylerin beceri olduğu hakikatini ortadan kaldırmamaktadır. Bu durum sadece ait olan hünerimizin çok geniş kitlelere hitap etmediği ile alakalıdır. Lakin her hünerin bir alıcısının da olduğu gerçekliği göz ardı edilmemelidir. Yetenek sahibi olmayan kimse yoktur. Herkes yeteneklerini doğarken yanında getirir. Bazıları doğuştan gelen meziyetlerine kıymet verir bu meziyetlerinin peşlerinden gider.

Kimisi ise bu yetenekleri küçümseyerek daha çok para kazandıracağını düşündüğü diğer işlerin peşinden gider. Herkes bir işi diğerinden çok daha iyi yapabilme yeteneğine sahiptir. Kişiler bu hünelerleri vesilesiyle geçimini sağlamakta ve toplumda tanınır bir birey olmaktadır.

Yetenek günümüzde maddi getiriyle ölçüme tabi tutulmaktadır. Bu da kimi gerçek yeteneklerin, maddi bir getirisinin tam anlamıyla yeterli olmamasından dolayı yok olmasına sebebiyet vermektedir. Ancak bu noktada günümüz insanının yetenek olarak görmediği bir takım hususlar UNESCO tarafınca “Somut Olmayan Kültürel Miras” statüsüne aracılığıyla korumaya alınmıştır. Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) UNESCO tarafından; milletlerin ve bireylerin kendi kültürlerinin bir mirası olarak gördükleri pratikler, anlatmalar, bilgiler, hüneler ve bunlara ait araç-gereçler ve kültürel bağlamlar olarak izah edilmektedir. Nesilden nesile iletilen bu miras, milletlerin çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle olan bağlarının neticesinde devamlılık içinde tekrardan yaratılır. Bu şekilde kültürel yelpaze ve insan yaratıcılığına hissedilen saygıya katkıda sağlar (www.karabuk.ktb.gov.tr)

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ile somut olmayan kültürel mirasın korunması, somut olmayan kültürel mirasın taşıyıcısı durumundaki toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermesi, bu mirasın değeri hususunda yerel, ulusal ve uluslararası seviyede duyarlılığın oluşturulması ve karşılıklı kıymet bilmenin sağlanması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye’den de olmak üzere birçok yetenek sahibi kişi aracılığıyla bu değerler yaşatılmaya çalışılmıştır. Somut Olmayan Kültürel Mirasın listesinde Türkiye ile alakalı yetenek sahaları şu şekildedir: Meddahlık, Mevlevi Sema Töreni, Âşıklık Geleneği, Karagöz Oyunu, Nevruz, Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali, Alevi-Bektaşî Ritüeli, Tören Keşkeği Geleneği, Ebru Sanatı, Çini Ustalığı, İnce Ekmek Yapma (www.karabuk.ktb.gov.tr).

Bu dallara önem verilmesi beraberinde bu dalları yaşatan ustalarına da sahip çıkılması anlamı taşımaktadır. Bu sebeple SOKÜM vasıtası ile ilgili branşların yetenek ustalarına da sahip çıkılmış olunmaktadır. Bu sanatçılara da UNESCO tarafından çeşitli rütbelere verilmektedir. Sanat ve yetenek dallarının ustaları, bu kültür unsuru olarak nitelendirilen yeteneklerini yaşatmaya devam edip kuşaktan kuşağa aktarılmasının önünü açarak mevcut projenin hedefe ulaşmasında katkı

sağlamaktadırlar. Bu vesile ile hem hüner sahibi usta hem de sahip olunan kültürel bazı yetenek var oluşunu devam ettirmektedir.

Sözü edilen atasözü ile sahip olunan yeteneğin hayat içerisinde kişilere neler kattığı gözler önüne serilmek istenmektedir. Mevcut yetenek çok ya da az bir şekilde kişinin hayatına olumlu etkiler katmaktadır. Bu katkılar hem maddi hem de manevi düzeyde olabilir. Kişi yeteneğinin getirdiği maddi imkânların yanı sıra toplum tarafından gördüğü itibar ile de pozitif yönde katkılar almaktadır. Bu durum içerisinde varlığını sürdüren kişiler, ellerinde bulunan yeteneklerine ve yeteneklerini verene duacıdırlar. Bu yeteneklerine hayatları boyunca şükreder ve saygı duyarlar.

1.1.37. Veren El Alan Elden Üstündür

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili atasözünü “Ekonomik gücü olan kişi, yardıma muhtaç kimseye bir şey verebildiği ve elinden tutabildiği için, alan kişiden daha üstündür. Bu üstünlük yaptığı iyiliklerden ve yardımlardan ötürüdür. Aynı zamanda da yardım sever, cömert kişileri herkes sever ve saygı gösterir” şeklinde açıklamaktadır (Aksoy, 1993: 207).

Atasözünde veren el olarak bahsedilen kişi yardımda bulunan kişiyken, alan el ise yardım edilen kişidir. Atasözü yardımlaşma ve dayanışma sonucu ortaya çıkan şükran duygusu üzerinde durmaktadır. Dayanışma ve yardımlaşma bireylerin toplum içerisinde huzurlu ve sağlıklı yaşamasının olmazsa olmaz anahtarıdır. Bu bağlamda topluma tesir eden kültürel ve dini kurumlar bu iki olgunun gerekliliğini topluma aşılarmaktadır. Doğası gereği başka kişilerle bir arada yaşamak mecburiyetinde olan insan, barınma, beslenme, güvende kalma gibi temel gereksinimlerini karşılamak üzere birtakım kurallar ve düzenler zinciri olan kültür adı altında toplanmaktadır. Toplum kendi gereksinimlerini karşılamak için aile, eğitim, siyaset, ekonomi vs. kurumlara ihtiyaç duymakta ve bu gibi hususlar bir kültürü meydana getirmektedir. Kişiler yaşanılabilir bir hayat sağlayabilme ve tabiata karşı olan kendini koruma adına başkalarıyla dayanışma ve yardımlaşma içinde olmaya gereksinim duymaktadır. Dinler ise toplumsal anlamda meydana getirdiği kurumsal yapı ve ilişki ağları vasıtasıyla dayanışma ve yardımlaşmanın kıymetini inananlarına aktarmaktadır (Baycar, 2019: 201).

İyilikte, ikramda, yardımda bulunan kişinin çok önemli hayır sahibi olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple atasözünde veren kişi üstün olarak görülmektedir.

Kendisine ikramda bulunulan kimse olmak yerine yardımda ve iyilikte bulunan kimse olmak daha iyidir. İlgili atasözü ile hali vakti düzgün olan her kişinin; muhtaca, fakire, yetime yardımda bulunmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Yardıma muhtaç kişilerin kendisine verilen yardımları alma hakkı bulunmaktadır ve bu durumla ilgili hiçbir bir sakınca söz konusu değildir. Fakat başkasına yardım etmek, cömert olmak çok daha iyi bir haldir.

Yardımlaşma, dayanışma, müşkül durumda kalanın elinden tutma herkese yakışan güzel ve manalı tutumlardır. Yardımlaşma ve merhamet sahibi olma milletimizin kültürüne, kültürel değerlerine has davranışlardır. Yardımlaşma ile sevgi ve saygı kavramları anlam kazanmaktadır. Yardımlaşmanın olduğu yerlerde kişiler arası ilişkiler güçlenir. Sıcak ve samimi dostluklar ortaya çıkar. İnsanlar, yardıma muhtaç kişilerin yardımına koşmanın getirdiği hislerle hem kendi hem de karşı tarafı tatmin etmiş olur. Yardımlaşmanın yüksek olduğu toplumlar, hızla gelişir ve diğer toplumlara da örnek bir hale gelmektedir.

Türk toplumlarında asırlardır süren türlü yardımda bulunma örnekleriyle karşılaşılmaktadır. Örneğin, Yakut Türklerinde, ekonomik sıkıntıya düşen bir aile sahibine hayvan temin etmekle gösterilen yardım biçimi günümüz Azerbaycan Türklerinde damızlık, yani damızlık hayvana gereksinim duyan kimseye ücretsiz hayvan verilmesi şeklinde mevcuttur (Tazebay, 1997: 181-182). Azerbaycan Türklerinde de düğünlerde yardımlaşma kültürü söz konusudur. Düğüne gelen konuklar ortada dans eden kişiye sosyal durumuyla paralel para yardımında bulunurlar. Bu türdeki yardıma ‘şabaş’ adı verilmektedir. Elde edilen paranın tamamı düğün sahibine verilmektedir. Anadolu’da geleneksel hukuka göre ortaya konulan yardımlaşma çeşidi ise ‘imece’dir. Taşkent Türklerinde ise yardımlaşmaya ‘haşar’ ismi verilmektedir. Bu yardımlaşmaya katılanlara iş sahibince yemek verilir. Yardımlaşmanın bu türü Kazan Türklerinde de bulunmaktadır (Tazebay, 1997: 182).

Yardımlaşma bütün toplumlarda olduğu gibi Türkiye’de de toplumsal yaşamın olmazsa olmaz değerlerinden biridir ve bu önemine bağlı olarak da kutsanan bir yüksek değerdir. Bu değer verme tutumuna dinin (İslam) önemli bir etkisi vardır. Çünkü özellikle İslam dini parasal manada yardımda bulunmayı, zekât ve sadaka adları altında halk arasında yaygınlaştırmış ve belirli ay veya günlerin vazgeçilmez uygulamaları arasına sokmuştur (Vatandaş, 2003: 150).

Dede Korkut Hikâyelerinde cömertlik tutumu çerçevesince misafir ağırlama, armağan verme, şenlik tertip etme ve ziyafet düzenlemeye dair birçok örnek yer almaktadır. Dede Korkut Hikâyelerinde türlü sebeplerle gelen misafirlere değer verilmekte, misafirlerin en iyi şekilde ağırlanması için çaba gösterilmektedir (Deveci vd. 2013:304). Begil Oğlu Ermen hikayesinde “*Begil, Bayındır Han’ın elini öperek hürmetini gösterdi. Han’da Begil’i ağırladı, at, kaftan ve para verdi.. “Begil’i üç gün av etiyle ağırlayalım” dedi.*” şeklinde bahsi geçen söylemler ile Oğuz Türklerinde konuk ağırlamaya dair bilgi verilmektedir (Ergin, 2017: 160).

Toplum yaşamı, bir cismi kavrarken parmakların bir düzen içerisinde birbirlerine yardımda bulunması gibidir. Maddi ve manevi paylaşımlar ile hayat mücadelelerinde galip gelmektedir. Vermek, bir insana birçok şeyi geri getirtebilmektedir. Paylaşımda ve yardımda bulunmak o denli mühim bir meseledir ki yüzyıllar boyunca Türk kabilelerinin olmazsa olmaz sözlü hukuku olarak varlığını sürdürmüştür. İslamiyet de beraberinde vermeyi ve yardımlaşmayı getirmektedir. Bu hususla birlikte vermek, hem kültürün hem de dinin bir gereği haline bürünmektedir. Sonuç olarak; bir kimseye yardım elini uzatan, derdine çare bulan, yüküne ortak olma gayesi taşıyan kişi başta İslam olmak üzere toplumun birçok kurumunda da önemli bir statüde tutulmaktadır. Bu şekilde insanlar, yardım eden kişiye sevgi ve saygılarını sunar, şükran ve minnet duyduklarının esirinde kalırlar.

1.1.38. Veren Eli Kimse Kesmez

Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde ilgili atasözünü “Yardım etmekten gocunmayan, bonkör kişilerin iyiliklerine mani olmayı, kendisine kötülükte bulunmayı kimse istemez” şeklinde izah etmektedir (Aksoy, 1993: 207). Ona saygı ve sevgi konusunda herkes bonkör davranır. Eli açıklık hürmete vesile olmaktadır. Yardıma muhtaç kişilere yardımda bulunan, bonkör ve yardımsever kişiler her kesimden saygı ve sevgi görür. Kendini düşünen, kendisine yardımda bulunulan kimseler de bu kişiye zarar vermeyi yahut kötü davranmayı hiçbir vakit düşünmezler.

Atasözünde bahsedilen yardımlaşma ve yardımseverlik çok kıymetli bir toplumsal değerdir. Toplumsal hayatta karşı karşıya kalınan ve çözümünde zorluklar yaşanan sorunlar, yardımlaşma aracılığıyla kolaylıkla çözülür. İnsanlar çok farklı konularda birbirlerine yardım edebilirler. Yardımlaşma davranışlarında bir tarafı

yardımsıver, diğır tarafı ise yardıma muhtaç kişiler meydana getirir. Yardımlaşma, tüm dñnyanın ortak değeridir. Yardım sayesinde mñřkñller korunmuş olur. Bu kimselere yapılan maddi yardımlar, onların hırsızlık gibi kñtñ amellere sñrñklenmesini mani olur. Yardımda bulunan ile yardım yapılan kimse arasında sevgi ve samimiyet oluşur. Yardımla topluma dñndñrñlen kimseler nefret, kñtñlñk, dñřmanlık gibi kñtñ huylardan arınır, kimsenin malında gñzñ olmaz. Yardımsıverlik, insanlara yardımda bulunmaktan keyif almak, insanların gereksinimlerini tedarik etmek için özel çaba harcamak, gereksinimlerin karşılanmasında etken bir rol oynamaktan memnun olmak manalarına gelen bir kavramdır. Birleştirici ve bñtñnleřtirici bir tesiri söz konusudur.

İřlām ncesi Tñrk toplumlarında sosyal dayanışma, insanların karşılıklı olarak yardımda bulunmaları şeklinde belirmiştir. Bu gibi yardımlaşmalar toplumun kalıcılığını sağlamaktadır. Bu davranış Tñrk toplumunun en önemli özellikleri arasında yer alır. Yardımsıverlik hem Tñrk kñltñrñ hem de İşlam kñltñrñ ile açıklanabilmektedir. Tarihte Tñrklerin mağdur olanın destekçisi olması, Hazreti Muhammed'in '*komşusu açken tok yatan bizden değildir*' şeklindeki tutumu, Tñrk-İşlam kñltñrñnñ ortak yardımsıverlik anlayışını oluşurmaktadır. İşlamiyet ile birlikte fitre ve zekāt gibi uygulamalar yardımlaşmayı mecbur hale getirmiştir.

Tñrklerin hayat tarzını içerisinde barındıran ve Tñrk edebiyatının temel taşı olan Dede Korkut Hikāyelerinde de yardımlaşma örneklerine rastlanmaktadır. Dede Korkut Hikāyelerinde evlenme niyetinde olan kişilerin ihtiyaçlarını hanın verdiği ve cemiyetlerini de hanın yaptığı grñlmektedir. Destanda, Oęuzlarda tertip edilen toylar betimlenirken, "Tñm insanlar bir araya gelir, alara yemek verilir, kıyafetsizler giydirilir, borcu olanların borcu kapatılır" denilmektedir (Ergin, 2017: 24). Manas Destanı'nda Kketay Han'ın vasiyetinde yayalara at, ıplaklara giysi ve yoksullara ayran ve kımız verilmesini söylemesi Kırğızların yardımsıverlik anlayışlarını yansıtmaları açısından bñyñk bir öneme sahiptir (İnan, 1985: 47). Atebetñ'l Hakayık'ta ise "*Yenilebilecek yiyecek var ise, a olan insana yedir, giyilebilecek bulursan, kıyafeti olmayana ver; eğilene sahip ık ve kesileni ekle, böyle birine, hñr insan kul olur*" biçimindeki malumat, eski Tñrklerin yardım etme anlayışlarını gözler nñne seren gñzel ifadelerden biridir (anak, 2019: 165).

Yardım etmek insanın doğal bir özelliğidir. Sosyal adaletin düzgün işlemediği zamanlarda bu adaleti insanlar kendileri halletmeye çalışırlar. Bu girişimde toplumsal yardımlaşma durumunu ortaya çıkarır. İnsanoğlu, kendi içinde huzursuzluk yaşamamak, suçluluk duygusunu yok etmek gibi sebeplerden dolayı muhtaç kişilere yardımda bulunmaktadır. Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere Türkler, geçmişten günümüze bir şekilde yardımlaşma içerisinde bulunmaya gayret göstermişlerdir. Yardımı eden kişinin toplum tarafında iade-i itibarı söz konusudur. Halk bu kimseleri el üstünde tutmakla beraber, minnet duygusuyla kucaklamaktadır. Yardımsever kişilere duyulan şükran duygusunun altında bu durumlar yatmaktadır.

1.1.39. Yaşlıları Sayıp Hürmet Edersen, Yaşlandığında Sana da Edilir Hürmet

İlgili atasözü Kazak Türklerine ait olup, yaşlılara duyulması gereken saygıdan söz etmektedir (Çanak, 2019: 194). Yaşlılara saygı göstermek ve iyi davranmak hem kültürümüzün bir parçası hem de İslamiyet'in bir emridir. Her iki bakış açısından da önem arz eden bu tutum üzerinde dikkat edilerek durulmaktadır.

Atasözü yaşlılara olan şükranı anlatmaktadır. İhtiyarlık, her canlı için alın yazısıdır. İhtiyarlık, fikirlerin ve fiziğin zaman içinde çocukluk dönemindeki hassasiyete vardığı bir çağdır. Bu sebeple, yaş ilerledikçe karşı taraftan beklenen ilgi ve alaka seviyesi artmaktadır. Kişinin vakti geldiğinde üyesi olacağı bu yaş grubundakilere karşı daha terbiyeli ve saygılı olması gerekir. Yaşlılara saygılı davranmak, ahlaki bir erdem olarak kişinin davranışlarında bulunmalıdır. Çünkü ihtiyarlık, aynı çocukluk ve gençlik gibi yaşamın öbür yüzüdür. Genç yaşlarında kendi ihtiyaçlarını kendi kendine görebilen bir insan yaşlılık ve çocukluk döneminde ise bu durumun tam tersi şeklinde başka kişilerin yardımına muhtaçtır. Yaşlılık da bir nevi çocukluğa dönüşür. Lakin gençlikteki gibi hareket kabiliyeti ve güç söz konusu değildir. Onların ihtiyaçlarını karşılamak geride bıraktığı genç neslin vazifesidir.

Türkiye toplumu, yaş hususunda kişilerin yaşlarını kabul etmelerini ve kişilerden yaşlarına uygun davranışlar sergilenmesini beklemektedir. Bu yapı içinde küçüğün büyükler gibi büyüğün ise küçükler gibi davranması bazı özel durumlar haricinde tasvip edilmez. Kültür, kişilerin yaşlarıyla barışık olmalarını, yaşlarını benimsemelerini ve bu şekilde hayatlarını devam ettirmelerini beklemektedir. Bunun

aksine bir durum hüviyet buhranına ve çatışmaya neden olmaktadır (Çetin, 2020: 238).

Toplumun ihtiyarlara gösterdiği birbirlerinden oldukça ayrılan davranış şekilleri, çevresel koşullara, ekonomik güce, inanca ve geleneğe dayanmaktadır. Türk harsında yaşlılar önemli bir yere sahiptir. Yaşlılara saygı, sevgi, merhamet bağlılık hissiyatları ile davranılmaktadır. Öyle ki “*söz büyüğün, su küçüğün*” atasözü büyüklere kıymet vermenin Oğuzlara kadar uzandığının bir neticesidir. Buna ek olarak Oğuz destanlarında mevcut geleneğimizdeki gibi büyüklere saygının kıymetli göstergelerinden biri olan el öpme tutumu yer almaktadır (Özmen, 2013: 111).

Türkçedeki atasözleri, deyimler ve özlü sözler bireylerin yaşlarıyla ve yaşlılık safhalarıyla yüz yüze gelmenin temenni edilmesinin söze dönüşmüş halidir. Türkiye Türkçesinden örnek verilecek olunursa; yaşlı kimseler için ya da onlar tarafından dile getirilen “*yaş yetmiş iş bitmiş, artık bizden geçti*” gibi ifadeler bu yaştaki kimselerin artık yaşlarına yakışır şekilde hareket etmelerini ve halkın da bu kimselerden yaşlarına uygun beklentilerde bulunmaları gerektiği fikrinin bir görüntüsüdür. Bu temennilerin haricinde tutum ortaya koyan kişiler halk tarafından, “*Yaşından başından utan, kart zampara, saçından sakalından utan, saçından başından utan*” gibi söylemlerle tenkit edilmektedir. Yaşlılık ayrıca hayatta geçirilen dönemlerin hesabının yapılacağı ve gençlik döneminin değerinin farkına varılacağı bir evre olarak da görülmektedir (Çetin, 2020: 238).

Atasözünden de anlaşılacağı üzere Türklerin ihtiyarlara olumlu bir bakış açısıyla yaklaştığı sonucuna varılmaktadır. Türk harsındaki “Ak Sakallı İhtiyar” motifi ihtiyarlığa verilen pozitif manaların bir kanıtıdır ve bu mana yüklemesinde atalar kültürünün kıymetli bir tesiri vardır. Kültür dairesi içinde aksakallı ihtiyarların ettiği duaların Allah katında kabul edileceğine inanılmaktadır. Dede Korkut, Mevlana, Nasreddin Hoca gibi kahramanların sözlü anlatılarda ihtiyar şeklinde tasvir edilmesine bağlı olarak görsel sanatlara bakıldığında da bahsi geçen kişilerin ak saçlı, aksakallı, ihtiyar bireyler olarak resme döküldükleri gözlemlenmektedir. Düşlerde kişilere kılavuzluk eden, onların işlerini basitleştiren kimseler de ihtiyar şeklinde açıklanmaktadır. Bu bağlamda âşık edebiyatında uyuyan âşığa rüyasına girerek bade içiren “pîr” ismi ile adlandırılan ihtiyardır. Usta-çırak ilişkisinde el alma

anlayışındaki eli alınan ustalar ve meslek pirleri de ihtiyar kimseler olarak vasıflandırılmaktadır (Çetin, 2020: 239).

Sonuç olarak; üzerinde durulan Kazak atasözü Türklerdeki yaşlılara olan saygıyı ve sevgiyi anlatmaktadır. İnsan neslinin yaşı ilerlemiş olanlara karşı saygı duyması söz konusudur. Bu tutumun ana nedeni tecrübedir. Yaşanmışlık saygı duyulan bir kazanımdır. Yıllardır süre gelen yaşa hürmet, hemen hemen her toplumda yerleşik bir hal almıştır. Gençlerin yaşlılara olan saygısı ve sevgisi ise bir gün kendilerinin de bu hale geleceği gerçeğine sahip olmalarıyla alakalıdır. Tabi başlı başına her şeyi bu düşünceye yıkmak haksızlık da olacaktır. Eski Türk kültürlerinde yaşı fazla olana saygı mevzuu yukarıdaki bölümlerde ele alınmaktadır. Unutulmamalıdır ki yaşın beraberinde getirdiği tecrübe şükran duyulması gereken bir mevzudur.

1.2. DEYİMLERİN İNCELEMESİ

Bu bölümde şükran duygusuna yer veren deyimler alfabetik sıra ile incelenmiş ve içerisinde barındırdığı şükran duygusu açıklanmıştır.

1.2.1. Bir Yiyip Bin Şükretmek

Deyim “İnsanın kötü vaziyetteki kimselere bakarak kendi halinin kıymetini bilmesidir” manasına gelmektedir (Kuşçu ve Kuşçu, 2005: 86). İlgili deyimsele söylem kadir kıymet bilme gerekliliğini karşıya aktarmaktadır. Bu vesileyle şükretmenin gereklilikleri bir kez daha akla gelmiş olur.

Her inancın yaratıcısı, kişiyi en güzel şekilde var etmiş, ona birçok lütuflar vermiştir. Yaratıcının insana bahsettiği lütuflar saymakla bitmeyecek kadar çoktur. İnsana verilen bu lütufların kişilerin rızasınca kullanılması istenmiştir. Bu nimetler karşılığında insanoğlundan şükür istemektedir. Nimet verene şükür, bir hatır ve kıymet bilme meselesidir. Gördüğü iyilikler karşısında sessiz kalmak nankörlüktür. Şükretmek, kişi için mühim niteliklerden biridir (Soysaldı, 2010).

Şükretmek asırlar boyunca varlığını koruyan duygusal bir eylemdir. Eski Türklerde de bu durum söz konusudur. Gök Tanrı inancının esaslarını içerisinde barındıran Orhun Yazıtları’nda da kağan ve beylerin, Türk milletine yaptığı yardımlardan dolayı tanrıyı içten gelen minnet ve şükranlarla andıkları görülmektedir

(Gömeç, 2019: 109). İyiliklerin de güzelliklerin de sahibi yaratandır. Bu sebeple elde edilen iyilik hallerinin sadece bizim sayemizde olmadığının farkına varmamız önem arz etmektedir. Bizi bu iyilik haline kavuşturanın yaratan olduğunu bilmek ve ona göre hareket etmek tasvip edilen tutumların başında gelmektedir.

Şükretmenin sınırı yoktur. Her türlü durum ve alanda şükür örneklerine rastlamak mümkündür. Örneğin; Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı hikâyesinde geçen *“Kayın pederinin askerleriyle savaşırlar, askerlerin kimisini öldürür, geri kalanını da kovalar. Baba evine gelir. Baba evini gördü Allah’a şükür etti”* Bu durumda baba evine geri dönmüş olmak şükredilesi bir durum olarak görülmüştür (Ergin, 2017: 87). Kazılık Koca Oğlu Yigenek hikâyesindeki *“Yigenek, babasını kurtarır. Issız yerin kurdu gibi uluştular, Tanrı’ya şükür ettiler”* ifadeleri de şükretmenin sadece İslam ile sınırlı olmadığının kanıtı niteliğindedir. Bu durumda ise Yigenek’in babasını kurtarmış olması Yigenek adına şükredilesi bir haldir (Ergin, 2017: 103).

Destanın boylarında şükür için duaya başvurulduğu görülür. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul boyunda karşısında Azrail’i gören Deli Dumrul, Allah’a şükrederek yalvarmıştır: *“Ululardan ulusun, ne kadar güzel olduğunu kimse bilmez, cahiller seni gökte arar yerde ister. Sen her daim müminlerin kalbindesin. Daim duran Cebbar Tanrı, baki kalan Settar Tanrı...”* (Ergin, 2017: 76).

Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda Kanglı Koca oğlunun yaşadığı görünce şükretmektedir. Aynı şekilde, Kam Püre’nin Oğlu Bamsi Beyrek boyunda: *“Beyrek otuz dokuz yiğidinin üzerine geldi, onları sağ ve esen gördü, Allah’a şükreyledi.”* cümlesinde Beyrek’in Allah’a şükür ettiği görülmektedir (Ergin, 2017: 58).

İnsanoğlunun şükretmesi için bin türlü sebep bulunmaktadır. Özellikle bizde olanın karşımızdaki kişide olmayışını görmek bizi şükretmeye itmektedir. Yoksul birini gördüğümüzde varlığımıza, hasta birini gördüğümüzde sağlığımıza, kimsesiz birini gördüğümüzde eş ve dostlarımıza daha çok şükretmenin yollarını ararız. İlgili deyim de bu husus üzerinde durmaktadır. Çeşitli müşkül haldeki insanları görünce bize bu müşküllüğü vermeyen yaratana şükretmenin ne denli önemli bir mesele olduğunun deyimisel söylemidir. Bu sebeple her daim yaratana şükran duyulmalı ve bizi hayat akışında çeşitli zorluklar içerisinde bırakmadığı için ise şükür edilmelidir.

1.2.2. Gurbette Taşa Yaslanmayan Evdeki Halının Kıymetini Bilemez

Ülkü ve Hüseyin Kuşçu, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili deyimini “Evinin mutluluğunu ve değerini ancak evinden uzaklaşmış, sıkıntı çekmiş kimseler daha iyi bilir takdir eder” şeklinde açıklanmaktadır (Kuşçu ve Kuşçu, 2005: 178). Ev olgusu Türkler için çok kıymet arz eder. Huzur ve mutluluğun, aile olmanın temelini atıldığı ev ortamı yüzyıllardır önemini korumaktadır. Kişinin kendini en iyi hissettiği mekân bu sebeple her daim evi olmaktadır.

Deyimde yer alan ev, fiziksel bir mekân olarak insan için yapı etkinliği, en yakın manasıyla maddesel bir yöre var etme faaliyetidir. Meydana getirilen bu maddesel yöre korunma içgüdüsünün bir lüzumu olarak, çevrenin coğrafi koşullarına ve dış tehlikelere karşı var edilen bir yapılanmadır. İnsan eliyle bu mekân meydana getirilirken sıcak, nem ve soğuk gibi iklimsel gereksinimler; görsellik ve rahatlık gereksinimi; temiz hava ve su gibi sağlığa yararlı gereksinimler; aydınlatma ve fonksiyonellik dikkate alınarak oluşturulur. Ev bunlara ek olarak kültürel bağlamda bir ortam olma özelliği de taşımaktadır. Kişinin yaşama şekli, bakış açısı ve çevreyi kullanışı, sahibi olduğu maddi ve manevi erdemleri kültür dairesine girmektedir. Yapı, sosyo-kültürel ortamın meydana getirdiği bir unsurdur. Kişinin sahibi olduğu erdemler, imgeler ve yaşam biçimi kullanmış olduğu yapıya taşınırken diğer yandan yapıyı da sosyo-kültürel unsur şekline getirmektedir (Gögebakan, 2015: 44).

Ev, içerisindeki aile ile toplumun en küçük birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişinin duygu ve düşünce dünyasını ilerletip şekillendiren sosyolojik bir âleme ev sahipliği yapmaktadır. İyi ve kötü, doğru ya da yanlış tavırlar ev adı verilen ortamda öğrenilirken, bu mekân aynı zamanda kişinin hem maddiyatı hem de maneviyatı tanıdığı yer olma adına kıymetlidir. Mesken, fiziksel bir sığınak olduğu kadar hislerin, fikir yapılarının, sosyal süreçlerin de zikredildiği kültürel manası olan eylemler için de müsait bir ortamdır. Kişi bir mekân içerisinde yaşamını sürdürürken o mekâna ve mekân içerisindeki nesnelere sosyal açıdan bir mana yüklemektedir. Yapının kullanımı ve ona yüklenen mana derecesi bir bütünlük içerisinde. Bu anlam, simgesel bir tutum şekli ya da nesnenin doğrudan veya dolaylı olarak işaret ettiği, toplumsal kabul görmüş ve toplumsal bellekte yerleşmiş duyumdur (Gögebakan, 2015: 44).

Toplumlar için önemli bir yere sahip olan ev, gelenek eşliğinde ortaya çıkarılmaktadır. Çin kaynakları analiz edildiğinde eski Türklerin evlerini kayın ağacından yaptıkları, Kalaslı ve gözlü kale evleri oldukları, toprak oyuklarda oturdukları ve yer altındaki evlerde yaşadıkları görülmektedir (Eberhard, 1942: 65-105). Türklerin bilinen en eski barınakları çadırlardır. Anadolu'daki Türk konut mimarisindeki iç mekânın ortaya getirilmesinde çadırdaki gibi sistemleştirilmiş çarelerden yararlanılmıştır. Bilhassa odaların yapılışında kullanılan sistemleştirilmiş eski yöntemler, hem bu eski yaşama geleneğinin varlığının sürdürüldüğü fikrin hem de çok iyi bilinen özel bir teknolojinin ürünleri olarak kabul görmüştür. Göçebe hayat tarzına ait olan bu mimari yapı çeşidi yerleşik hayata aktarıldığında bazı değişimler yaşamıştır. Taşınabilme özelliği bulunan eski mekânlarda yer alan ve çok amaçlı kullanılan eşyanın ve sandıkların konulduğu alan, yerleşik mekânda dolaplara evrilmeye başlamıştır (Gögebakan, 2015: 46).

Herkes bir aileye gereksinim duyduğu gibi bir eve de gereksinim duymaktadır. İnsanlar için evleri bir başka önemlidir. Evler anlam ve duygu yüklüdür. Yaşamın sürdürüldüğü evlerde anılar, acı/tatlı hikâyeler yaşanıldığı için evler her zaman vazgeçilmez olmaktadır. Nereye gidilirse gidilsin insan her zaman kendi evini aramaktadır. İnsanın kendi evini değişebileceği bir yapı söz konusu değildir. Dünyanın en güzel evinde dahi kalınsa insan bir türlü istediği konforu bulamamaktadır. Bu ortak hissiyatın sebebi kişilerin evlerine verdikleri kıymetten kaynaklanmaktadır. Bu manayı ortaya koyan ise sevdiği kimselerle beraber yaşam sürdürmesi ve kendi evinde daha huzurlu ve sınırsız özgürlük hissetmesidir. İlgili deyim de bu hususlara dikkat çekmektedir. İnsanın bu denli hoş duygulara sürükleyecek ve huzuru sağlayacak evinin olması tüm insanların şükretmesi ve şükran duyması gerektiği nimetlerden sayılmaktadır.

1.2.3. Hatır Gönül Bilmek

Ülkü ve Hüseyin Kuşçu, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili deymi "Kişilere karşı gösterilmesi gereken saygı kurallarına uymak" şeklinde açıklanmaktadır. Kişilerin ikili ilişkilerinin boyutsal büyüklüğü kadar deyimın içerdiği manevi duygu açığa çıkmaktadır. Karşılıklı iyiliğin, merhametin, sevginin ve yardımın olduğu ortamlarda hatır ve gönül devreye girmektedir. Bu tutum kişiler arasındaki sevgiye ve bağlılığa olan saygının da temsilidir. Halk arasındaki şu

söylem de ilgili konu için özet niteliğindedir: “*Hatır bilmez insanlara gönül kahvenizden ikram etmeyin*”.

İnsan sözcüğü incelendiğinde bu sözcüğün köken bakımından iki farklı kullanımının söz konusu olduğu görülmektedir. Bunlar; “ünsiyet” ve “nisyan” kavramlarıdır. Ünsiyet, bireylerin birbirleriyle ahenk halinde yaşamasıdır. Bu husus kişilerin toplum şeklinde yaşamlarını sürdürmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Nisyan ise unutmak anlamına gelmekle beraber insanın unutkan bir varlık olduğunu ön plana çıkarmaktadır. Bir şeyin unutulmuş olması önceden bilindiğinin ispatı niteliğindedir. Kişi yaratılışının bir gereği olarak unutmaya meyillidir. Bu nedenle hatır meselesine önem veren kimseler halk tarafından sevilmektedir (Kökver, 2018: 48):

“Hatır gönül bilmek” sözü boş yere sarf edilmiş bir söz değildir. Hatır insana duyulan saygı ve güvenden gelir. Sayıldığı ve güven duyulduğu için onun taleplerine göre hareket etme girişiminde bulunulur. Hatır insanın kendi geliştirdiği bir duygudur. Bu duyguyu diğer insanların kendisi adına hissetmesi için evvela kendisinin diğer kişilere karşı saygılı olması ve haklarını düşünen kişi davranışları sergilemesi gerekmektedir. Hatır, kişilere özveride de bulundurmaktadır. O saygınlık o kadar büyük bir seviyededir ki kişi karşıdakinin arzularını yerine getirmek adına özverili davranır. Bilir ki o fedakârlığın karşılığında ona çok büyük bir iyilik ve çok önemli bir yardımda bulunmuş olacaktır. Karşıdaki kişiyi zor durumdan kurtardığına şahitlik etmek o özveriye bedeldir. Kişi özveriyi bir zarar değil bir iftihar olarak görür. Çünkü özveriyi, kendini kötü hale sokmak için değil karşısındaki kişiyi kurtarmak niyeti ile yapmıştır. Hatır en ulvi duygudur. Anne, kardeş, arkadaş hatırı sayarak birbirlerinin gönlünü kazanırlar ve mutluluğa ererler. Bu tutum içerisinde şükran duymanın da hislerini taşımaktadır. Bu gibi bir duygunun yoksunluğu hatır bilmenin de önüne geçecektir.

1.2.4. Hatırını Saymak

Ülkü ve Hüseyin Kuşçu, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde ilgili deyimini “Karşısındaki kimsenin arzu ettiği şekilde davranmak ve saygılı olmaktır” şeklinde açıklamaktadır. (Kuşçu ve Kuşçu, 2005: 191). Bu davranışlar onun için yapılmaktadır. Duyulan saygı dolayısıyla olumsuz bir eylemde bulunmama durumunda kullanılan deyimdir

Deyim, hatır üzerine düşünmeye sevk etmektedir. Hatır, Arapça dilinden Türkçemize geçmiştir. Türkçe sözlükte; düşünme, akılda tutma, hafıza, gönül, kalp, durum, keyif, hal ve birine karşı duyulan saygı anlamlarına geldiği belirtilmektedir (Tdk, 2011). Hatır saymak ise; birisine karşı duyulan saygı ve sevginin ifadesidir. Bir işi lüzum olduğu için değil, kişiyi mutlu etmek için yapmaktır. Hatta sevip saydığımız bir insanın isteğini yerine getirmek için bir çabada bulunmak, onun gönlünü kırmaktan çekinme tutumudur.

Saygı, ahlak kaidelerine ters düşmemek şartıyla insanların fikirlerine, inançlarına, dini yaşayışlarına, gelenek ve göreneklerine, yaşam biçimlerine kıymet gösterip anlayışla yaklaşmak, dikkatli, titiz ve ölçülü davranmaktır. İnsanın hoşlanmadığı biri dahi olsa birbirlerinin fikirlerine, inançlarına, ibadetlerine, gelenek ve göreneklerine saygılı davranmak kişiyi yüceltir ve toplumsal huzuru sağlar.

Birini hatırlamak, saygıyla bahsetmek, minnet duymak manalarına gelen diğer deyimse ifadeler ise “Adını Anmak” (Gözler, 1983: 19), “Ağzına Abdestle Anmak” (Gözler, 1983: 28), “El Üstünde Tutmak” (Gözler, 1983: 174), “Hatırı Sayılır” (Gözler, 1983: 230), “Kadrini Bilmek” (Gözler, 1983: 259) ve “Yer Öpmek”dir (Gözler, 1983: 446).

Toplum için saygı olmazsa olmazdır. Kişi gördüğü saygı kadar değerlidir. Bir eylem de bulunmadan yahut bir sözü söylemeden önce karşımızdakine göre hareket etmemiz, onu incitecek tutumlardan sakınmamız karşımızdaki kişinin bizdeki hatırıyla alakalıdır. Hatır kişinin bireysel kontrol mekanizmasıdır. Bu vesileyle yapılacak eylem ya da söylenecek söz başkalarına göre daha sıkı bir şekilde süzgecimizden geçmektedir. Hatır saymaya birçok durum vesile olmaktadır. İyilik görmek, şükran duymak, iyiliğini istemek gibi durumlar kişilere karşı hatır duyma tutumunu ortaya çıkarır. Sonuç olarak; ilgili deyim başlı başına bir şükran duygusunu içerisinde barındırır.

1.2.5. Kara Gün Dostu

Ülkü ve Hüseyin Kuşçu, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde ilgili deyimini “Bir kişi kötü durum içerisine düştüğünde ona her zamankinden daha çok yakınlık gösteren kimse iyi dost, samimi dosttur” şeklinde açıklamaktadır (Kuşçu ve Kuşçu, 2005: 238). Sadece iyi günlerde değil; zorlu, üzüntülü kısacası müşkül günlerde de kişinin yardımına koşan, bu süreçte yanında duran dostlarının olması manevi

bakımdan çok önemli bir meseledir. İnsanların mutlu zamanlarında çevresinde birçok işi olur. Fakat hakiki dostlar ve arkadaşlar zorlu ve sükûnet dönemlerinde kendilerini belli ederler. Kişinin üzüntüsünü ortak olan ve ona her konuda karşılık beklemeden yardımda bulunan insanlar değer verilmesi gerekenlerdir.

Kişilerin, başkalarıyla yardımlaşmadan yaşamını sürdürmesi olanaksızdır. Bütün insanlar kimi vakit kuvvetli, varlıklı, kibar veya akıllı bir kimsenin yardımına gereksinim duyar. Bizim içinde bulunduğumuz dünyada da kişiler arasında eşitsizlik zuhur ettiğinde yardıma gereksinim duyulur, bu durumda yardımda bulunma fırsatı keşfedilir. Ne var ki, insanlar eşit olduklarında ise destekte bulunma söz konusu olmaz. Deyimde kara gün olarak adlandırılan husus da eşitsizliğin türediği andır. Yardım, herhangi bir şeye muhtaç olmayan bir kimseden gereksinimleri olan bir kimseye yapılır. Dostunun yardıma muhtaç halini görerek yardım edecek olan tek kişi kendisinin dost olarak gördüğü kişidir. Bu durumda dost, yardıma muhtaç olan kişiyi içerisinde bulunduğu koşullardan çıkarıp geçimini sağlayabileceği şartlara yükseltir (laitman.info.tr/ , 2020).

Her insanın kötü günleri olmaktadır. Mühim olan bu kötü günlerden nasıl çıkıldığıdır. Kişinin dostları, ailesi yanında olduğu sürece bu kötü günlerin çabuk ve zararsız geçtiği aşikârdır. İnsanların hayatında arkadaşından çok kötü gününde yanında olabilecek dostlarının olması asıl meseledir. Mevcut deyim de bunu izah etmektedir. Bu tip dostluklar saygı duyulan ikili ilişkilerin ürünüdür. İnsanların bahsi geçen dostluklara sahip olunması bir nimet olarak görülmektedir. Bu nedenle kişiye, bu tarzda bir yaklaşımda bulunan dostlar her daim saygıyı hak etmektedir.

1.2.6. Komşu Hatırı

Komşuluktan ileri gelen, komşular arasında gözetilen sevgi ve saygıyı ifade ederken kullanılan bir deyimsele söylemdir (Oxford Languages). İyi ve kötü günde ortak olarak paylaşılan hayatın birikimiyle meydana gelen manevi duygu halidir. Yaşanmışlıkların ve birbirine arka çıkışların hatırı ile ortaya çıkmaktadır.

Komşuluk, sosyal hayatımızın ayrılmaz bir parçasıdır. Komşularımız, her gün yüz yüze geldiğimiz, selamına aşına olduğumuz, ihtiyaç halinde kapısına koştuğumuz insanlardır. Köylerin, mahallelerin, şehirlerin ve ülkelerin de komşuları mevcuttur. Her çeşit komşuluk ilişkisi özünde saygı, kibarlık ve merhamet barındırır.

Ahlakî kaidelere sahip, insani değerlere saygılı, komşusunun çıkarlarını ve muhafaza eden bir komşu, fani yaşamın en kıymetli nimetlerinden birisidir (Cuma Hutbesi).

Türk örflerini benimseyerek yaşamaya çalışan bireyler komşularına her ihtiyaç duydukları anda yardımda bulunmayı vazife bilmektedir. Maddi ve manevi her türlü ihtiyacın giderilmesi kültürümüzün bir normudur. Konar-göçer yaşamdan günümüze dek Türk geleneklerinde komşu, akraba gibi benimsenen ve sahip çıkılan bir kimse olarak görülmektedir. Komşuluğa bu denli kıymet verilmesinin sebebi, tarih boyunca konar-göçer bir yaşam tarzı içerisinde olunması ile ilgilidir. Konar-göçer bir hayat tarzını benimseyen eski Türklerde komşuluk son derece mühimdir. Coğrafi koşulların dezavantajı olan düşmanlardan ve yırtıcı hayvanlardan korunmak için bir birlikte yaşamlarını sürdürdükleri kimselere güvenme zorunluluğu söz konusudur. Bozkır yaşantısının olmazsa olmazlarından biri güven duygusunun korunabilmesidir (Dursun, 2018: 174). Göçebe yaşamda en önemli sığınak ve güvence yan çadırdaki kimselerdir. Birbirlerinin canına sahip çıkmaya dayalı bir yaşam söz konusudur. Bu gibi yaşam şartlarının olduğu yerlerde ise komşuluk ilişkileri çok önemli bir yere taşınmaktadır. Toplumsal değerlere sıkı sıkı tutunan Türk toplumlarında komşuluk, misafirperverlik, yardımlaşma, dayanışma gibi temel değerler toplumsal hafızanın bir yansıması olan atasözleri ve deyimlerde de kendisine yer bulmaktadır.

Tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de komşuların birbirilerine duydukları gereksinim varlığını sürdürmektedir. Oba düzeni çerçevesince yerleştirilen çadırların gereksinimlerinin bir bölümü oba içerisinde karşılanabilirken kimisi ise dışarıdan temin edilirdi. Çadırdaki eksik olan herhangi bir şey çadır çevresindeki komşulardan temin edilmeye çalışılırdı. Bu sebeple komşu komşunun külüne muhtaç bir yaşam sürüyordu. Günümüz şartlarında da aynı düşünce yapısı varlığını sürdürmektedir. Bir iş veya yemek yapılırken eksik kalan malzeme en yakın komşudan alma suretiyle temin edilmektedir (Dursun, 2018: 174).

Sonuç olarak; komşuluk ilişkileri hatıra, sevgiye ve saygıya dayanan bir ilişki çeşididir. Atalarımız bu meseleye önem vermişlerdir. Lakin yıllar ilerledikçe komşulukla ilgili deyim ve atasözleri zihnimizde durmaya devam etse de eylemsel açıdan bir yozlaşma söz konusudur. Göğede doğru yükselen apartmanlar bizim zeminle bağımızı koparttığı gibi komşumuzla, eşimiz ve dostumuzla olan ilişkimize de

mesafeler eklemektedir. Mevcut deyimde anlatılmak istenildiği gibi komşuluk, saygı ve sevginin unsurudur. Kişiler, ilişki kurabilecekleri bir komşusuna ve oluşturdukları ilişki ortamına şükran duymalıdır. Yıllar ilerledikçe bu durumun ne kadar şükür edilesi bir hal olduğu ortaya çıkmaktadır.

1.2.7. Minnettar Kalmak

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre ilgili deyim “Birinden gördüğü iyiliğe karşı kendini borçlu hissetme, gönül borcu edinme” anlamlarında kullanılmaktadır (TDK, 2011). Başka bir ifade ile “Biri tarafından yapılan iyiliğe karşı teşekkür hissiyatı barındırma” durumu da denilebilmektedir.

Deyimde bahsedilen minnettarlık, kendimizi başkalarınca bilinçli olarak verilen bir armağanın kabul edicisi gibi idrak ettiğimizde hissettiğimiz duygudur. Çoğu kişiye göre aidiyet ve mutluluk duygusunu yükselten minnettarlık, pozitif duygularımızın en kesin olanıdır. Mutlu kimselerin daha güzel anıları, dostlarıyla, sevgilileriyle ve aile üyeleriyle daha kuvvetli ilişkileri vardır. Bu ilişkiler kişiler arası minnet duyma durumunu ortaya çıkarır.

Gündelik hayatta başkalarının beklentilerimize yanıt vermesine gereksinim duyulur. Kimi kişilerin beklentileri başkalarına göre daha çok karşılanmaktadır. Mutlu kişiler kibarlıklarına karşılık bulduklarında daha minnettar olmaktadır. Böylece başkalarındaki nezaketi görmeye ve kendi gündelik hayatlarında daha kibar tutum sergilemeye başlarlar. Başka kişilerin bizimle iletişimde bulunması, nezakete ve minnettarlığa karşılık verme ve takdir etme anlayışı edinmemizi sağlar. Bu, ilişkilerimizin ve iç rahatlığımızın özünü meydana getirir. Minnettarlık duygusu ilişkilerimizi zora sokacak kötü şeyler yapmanın önüne geçer.

Minnettar kişiler takdir etme âdetine vakıftırlar. Şükür etmenin mevcut problemleri bertaraf etmeyeceğini, olası tehditlerin üstesinden gelemeyeceğini bilirler. Fakat edinmiş olduklarını takdir etme alışkanlıkları onlara, problemlerle karşı karşıya geldiklerinde ellerindeki kaynakları verimli kullanmaya itmektedir. (Kılıç, 2019).

Hayatın koşuşturması içerisinde farkına varamadığımız lakin yaşam kalitemizi, ruh sağlığımızı olumlu manada etkileyen unsurlarda bir iyilik hali söz konusudur. Bu iyilik hali genellikle kaybedildiğinde farkına varılan bir iyilik halidir.

Nitekim hastalandığımızda sağlığımızın, kavga ettiğimizde o kişiyle geçirdiğimiz mutlu anların kıymeti artar. Minnettarlık duygusu yüksek olan bireyler, ölüm ve çeşitli kayıplar hususunda kafa yormuş olan ve eşlerini, çocuklarını, sağlıklarını cepte görmeyen bireylerdir. Kıymetlerinin farkındadırlar ve değer verdiklerini her fırsatta açık ederler (Kılıç, 2019).

Minnettarlığın yararlarının üzerinden özet olarak geçmek gerekirse:

“ - Bizi toksik duygulardan uzaklaştırır,

- Negatif tecrübelerle endekslenme ve onları devamlı olarak aklımızda tekrarlama azalır,

- Beynimizin pozitif tecrübe kaydı seyrindeki bağlarını güçlendirir; bu zaman içerisinde beynimizi bu yönde seçici hale getirir,

- Strese karşı metanetimizi yükseltir,

- Bağışıklık sistemimizi daha güçlü bir hale getirir,

- Sosyal ilişkilerimizi güçlendirir ve tüm dünyayla olan irtibatlarımızı hatırlatır,

- Bireysel değerimize dair farkındalığımızı artırır,

- Değer verilen biri olduğumuzu sıklıkla anımsamamıza aracı olur” (Kılıç, 2019).

“Minnettar kalmak” deyiimiyle aynı anlama gelen ve aynı duyguları barındıran benzer başka bir deyim ise “Minnet duymak”tır (<https://sozluk.gov.tr/>).

İnsanoğlu gündelik yaşamında karşılaştığı çeşitli durumlar vasıtasıyla birilerine minnet duyma haline geçmektedir. Bu tutum hayatın olağan akışından kaynaklanır. Karşımızdaki kişilerin hal ve davranışları, bizlerin onlara karşı minnet duymamıza sebep olmaktadır. Mevcut deyimsel söylem de bu durum üzerinden bir sosyal mesaj verme eğilimindedir. Kişiye karşı minnettar kalmak, bizi gönül borcu sahibi yapmasının yanında bizi o kişiye karşı şükran duymaya itmektedir. Minnettar kalmak da şükran duymak da özünde saygı ve sevgiyi barındırır. Bizi kendine minnettar bırakacak kişilere sahip olmamız evvele şükran duymamız ve şükretmemiz gereken bir sosyal avantajdır. Fransız yazar La Rochefaucauld’ın ilgili sözü bu konu

bakımından değerlidir: “İnsan; arzuları ve ümitlerinden ziyade, minnettarlığına sınırlar çizer.”

1.2.8. Nimet Bilmek

Bir şeyi kendisine verilmiş bir nimet olarak karşılamak anlamında kullanılan deyimse bir ifadedir (Kuşçu, Kuşçu, 2005: 289). İnsanlar için umulmadık bir anda gelen her güzellik birer nimet niteliğindedir. Kişi bu durumda şaşkınlık içerisinde düşer ve gelen bu nimeti olduğundan da büyük görür.

Nimet sözcüğü günlük yaşamda sıkça karşımıza çıkan sözcüklerden bir tanesidir. Arapça kökenlidir. Nimet kelimesi TDK sözlüğünde; iyilik, nimet, armağan, hayatta kalmak adına ihtiyaç olan her şey, yiyecek, faydalanılan olanak şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Esasen hayattaki her şey birer nimet niteliğindedir. Bu nimetlerin değeri ise ihtiyaç duyma ile orantılıdır. Aç bir insan için ekmek vazgeçilmez bir nimet iken karnı tok ve zengin biri için lüks bir araba gerçek bir nimet olarak görülmektedir. Bu durum nimet bilme arasındaki eşitsizliğin olduğunun kanıtıdır.

Yaratan, insana sayılamayacak kadar çok nimet sunmuştur. En başta konuşma ve düşünme becerisine sahip olarak yaratılmış olmak en büyük nimettir. Vücudumuzdaki her bir organ ve uzuv, yaratıcı tarafından insanoğluna verilen kıymetli nimettir. Sıhhat, ebeveyn, akıl, vakit, temelinde ise yaşam bir nimettir (Canlı, 2015). Ancak bu nimetler gün içerisinde sıradan birer hal gibi gözüktüğünden toplum gözünde nimet olmaktan çıkmıştır. Ne zaman ki birinden biri yitirilirse o gün tekrardan nimet olma özelliği geri iade edilecektir.

İnsanoğlunun herhangi bir zahmet içerisinde girmeden elde ettiği nimetler karşısındaki tavrı, bir sarhoşluğa kapılıp nimetin esas sahibini unutmak ve nankörlük etme şeklinde neticelenmektedir. Fakat nimet, parça parça ve çeşitli zorluklar ile elde edildiğinde gerçek değerini görmektedir.

Bir nimet olarak görmek, lütuf olarak kabul etmek ve bu doğrultuda şükran duyma duygusunu ifade eden bir başka deyiş de “Cana minnet saymak” deyimidir (<https://sozluk.gov.tr/>).

Sonuç olarak; bizlere takdir edilen rızık az veya çok olsun kabul edilip şükredilmelidir. Yiyecekten giyeceğe, sağlıktan oksijene her şey birer nimet olarak

görülmelidir. Normal zamanda nimet olarak değerlendirilmeyen bu gibi hususlar herhangi birinin yokluğunda ne denli kıymetli olduğu anlaşılacak bir öneme sahiptir. Bu sebeple büyük ya da küçük her türlü nimete şükür edilmelidir.

1.2.9. Omuzda Taşımak

Çok saygı göstermek, yüceltmek, övmek anlamlarını karşılayan bir deyimdir (Oxford Languages). Bu denli duygular hissedilen kişilerin omuzlarda taşınması gerektiğinin söze yansımış halidir. Kişiye değer verildiği deyimde taşındığı belirtildiği yer ile anlatılmaktadır. Omuz vücudun üst kısmındadır ve bu o kişiye verilen değer seviyesi, ona karşı alınan tutumun bir görsel simgesi olmaktadır.

Deyim saygıyı ön planda tutmaktadır. Saygı Türkçe sözlükte; kıymeti, üstünlüğü, ihtiyarlığı, faydalılığı dolayısıyla bir kişiye karşı sevgi ve takdir hissine dayalı olarak dikkatli, özenli ve ölçülü davranma manalarına gelmektedir (TDK, 2011). Saygı kavramı, gündelik yaşamda sıklıkla başvurulan, sosyal bağları güzel bir biçimde devam ettirebilme bakımından önemli bir normdur (Şentürk, 2008: 217).

İlgili deyimde kastedilen saygı kişiye gösterilen saygıdır. Bu mertebedeki bir saygıyı hak etmek için karşı tarafa çok anlamlı fedakârlıkların ve iyiliklerin geçmiş olması gerekmektedir. Toplum içinde herkese ve her iyiliğe bu ifadeyi karşılayacak şekilde saygı duyulmamaktadır. Bu tür bir ifadeye denk gelen tutum, kişilerin üzerinde gerçek anlamda etkili bir davranışın olduğunu işaret eder.

Sonuç olarak; saygı kavramı gündelik yaşantımızda sıklıkla dile getirdiğimiz ve ilişkilerimizin doğru bir şekilde sürdürülebilir olması açısından kıymetli bir ahlaki erdemdir. Ve omuzlarda taşınacak kadar bir saygı ise beraberinde oldukça derin şükran duygularını getirir. Saygının olduğu yerde minnettarlık ve şükran söz konusudur.

1.2.10. Öpüp Başına Koymak

Ülkü ve Hüseyin Kuşçu, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ilgili deyimini “Kendisine yapılmış yardımı büyük bir iyilik sayıp memnuniyetini göstermek, lütuf saymak ve seve seve kabul etmek” şeklinde açıklamaktadır (Kuşçu, Kuşçu, 2005: 304). Bu durumda hem yapılan iyiliğe hem de iyiliği yapan kişiye karşı şükran duyma durumu ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde deyim derin anlamına inildiğinde bir olay içerisinde iki farklı şeye şükran duymanın söz konusu olduğu görülür.

Deyimin temelinde iyilik yapma, yardımda bulunma ve bu iyilikleri gören kişinin de bu durumdan memnun olduğunu iyilik yapana iletme durumu yatmaktadır.

İnsanların zor anında yardımda bulunmak insanlık ve din açısından çok önemli bir tutum olarak görülmektedir. Deyimsel ifade bu durumu anlatmak istemektedir. Bir kimsenin sorununu kendi sorunumuz gibi görüp çözüm aramak son zamanlarda kaybettiğimiz yardımlaşma kültürümüz açısından sevindirici bir durum olacaktır. Gerek İslamiyet öncesi Türk kültürümüzde gerek ise İslamiyet sonrası dönemlerde derde derman olmak bir vazife olarak görülmüştür.

Yapılan iyiliğin ya da yardımın kimler için ne zaman büyük bir nimet olarak görüleceği kestirilemez bir durumdur. Bu sebeple yardıma yahut başka bir ifadeyle iyiliğe muhtaç birisi görüldüğünde çekinilmeden yardımda bulunmak en garantici yaklaşım olacaktır. Bu sebeple Türk kültüründe gereklilik arz etsin ya da etmesin çeşitli şekillerde ve durumlarda yardım edilmesi hususu kalıplaşmış bir şekilde kültür hayatımız içerisinde yer almaktadır. Cenazeler, evlilikler, çeşitli sebepler bahane edilerek yemek dağıtmalar Türklerdeki olmazsa olmaz dayanışma ve yardımlaşma yöntemleridir.

Sosyal yardımlaşma, toplumun bütünlüğünü korumak ve kalıcılığını temin etme gayesiyle yapılan maddi ve manevi yardımların tümüdür. Bu şekilde oluşabilecek her türlü olumsuz eylemlere karşı birleşerek mücadele etme gayesi ortaya çıkmaktadır. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma bir takım ulus devletlerinde oldukça yüksek düzeyde iken bazılarında ise oldukça azdır. Bu durum milletlerin tarihsel süreç içerisinde değişip şekillenen kültürleriyle ilgilidir. Kişi hayatını sürdürmek için içerisinde yaşadığı coğrafyanın imkânlarını kullanmaktadır. Bu hususlar ise yaşam tarzını şekillendirmektedir (Işık, 2015).

Deyimde şükredilesi nimet olarak görülen yardımlaşma Türk kültürünün vazgeçilmezidir. Türklerdeki yardımlaşma ve dayanışma duygusunun özünü, göçebe toplumların olmazsa olmaz geçim kaynağı olan hayvanlara yeni otlaklar bulma ve bu sürülerin idaresi meydana getirmektedir. Türklerin sosyal yaşamlarındaki yardımlaşma ve dayanışmanın temelinde bozkır koşullarının etkisi vardır. Arap yazar El-Cahiz, Türklerin erdemlerinden söz ederken *“Yardım etmekten hoşnut oldukları ve muhtaç olan bazı kabileler diğerlerine katılıp birlikte göç ederler. Dostlarından kopan az, sahip olduğu lütuflara imrenen bu lütfun yok olmasını isteyen daha*

çoktur” diyerek Türk bozkır harsının prensiplerini açıkça izah etmektedir. Türk insanı tabiatı gereği yardımlaşmayı ve dayanışmayı ön planda tutmaktadır. Coğrafi şartlarda da bu tutumu olmazsa olmaz kılmaktadır. Bu tutum Türk halkının tarih sahnesindeki akıbetine yön vermiş ve Türklerin dünyaya hükmeden devletler inşa etmesinde önemli bir faktör olmuştur (Işık, 2015).

Türk halklarında yardıma muhtaç kişilere yapılan yardımlara birçok kaynakta rastlanmaktadır. Bu yardımlar kimi vakit hayratlar aracılığıyla kimi vakit ise çeşitli sebeple üretilerek planlanan yağmalı toylar aracılığıyla yapılmıştır. Seferi durumda bulunan kişileri dahi düşünen Türkler, giderleri vakıflar aracılığı ile karşılanan kervansaraylar vasıtasıyla yolcuların yemek ve barınma gibi seyahat ihtiyaçlarını üstlenmişlerdir. Geçmişten günümüze dek Türk halklarında mal-mülk sahibi kişilerin çeşitli sebepler ile güçlerinin yettiğince ziyafetler tertip ettikleri ve bu ziyafetlere fakirleri ağırlıklı olarak çağırdıkları görülmektedir. Bu ziyafet bahanesiyle fakirlerin giyim gereksinimleri karşılanmakta, borçları ödenmekte ve bağışları dağıtılmaktadır (Işık, 2015).

Yapılan her iyilik ve yardım birileri için büyük bir nimet olma niteliği taşımaktadır. Yardımı alan kişi için bu iyilik şükredilecek kadar büyük bir lütuf olarak görülmektedir. Türkler gerek İslam öncesi gerek ise İslam sonrası yardımlaşma ve dayanışma hususunda taviz vermeme gayreti göstermişlerdir. Yardıma muhtaç kişilerin bir şekilde derdine derman olma çabası çeşitli tarihi kaynaklarla günümüze kadar taşınmaktadır. Türk insanımızın kültürel genleri yardım edene ve ettiği yardıma saygı duymayı bir gereklilik olarak benimsemiştir. Üzerinde durulan deyimse ifade de yardımı alan kişinin yardım eden kişiye ve yapılan yardıma karşı duyduğu şükrandan söz edilmektedir.

1.2.11. Tencerede Pişirip Kapağında Yemek

Ülkü ve Hüseyin Kuşçu, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde ilgili deyim “Kendi imkânları ile kıt kanat geçinmek, elde olanıyla yetinmek” şeklinde açıklamaktadırlar (Kuşçu ve Kuşçu, 2005: 369). İnsanlara savurgan olmamayı, eldekilerle şükretmeyi öğreten bir deyimdir.

Mevcut deyimdeki ana tema kanaatkârlıktır. Kanaat sözcüğü, verilen şeye razı olmak, onu kabul etmek ve reddetmemek demektir. Sözlük anlamlarından çıkarılacağı üzere kanaat sözcüğü rıza sözcüğü ile eşleşmektedir. Allah’ın uygun

gördüğü nimetin azlığına veya çokluğuna takılmadan sunulana razı olmak, kanaatin ve tam teslimiyetin göstergesidir (Gökcan, 2018: 98).

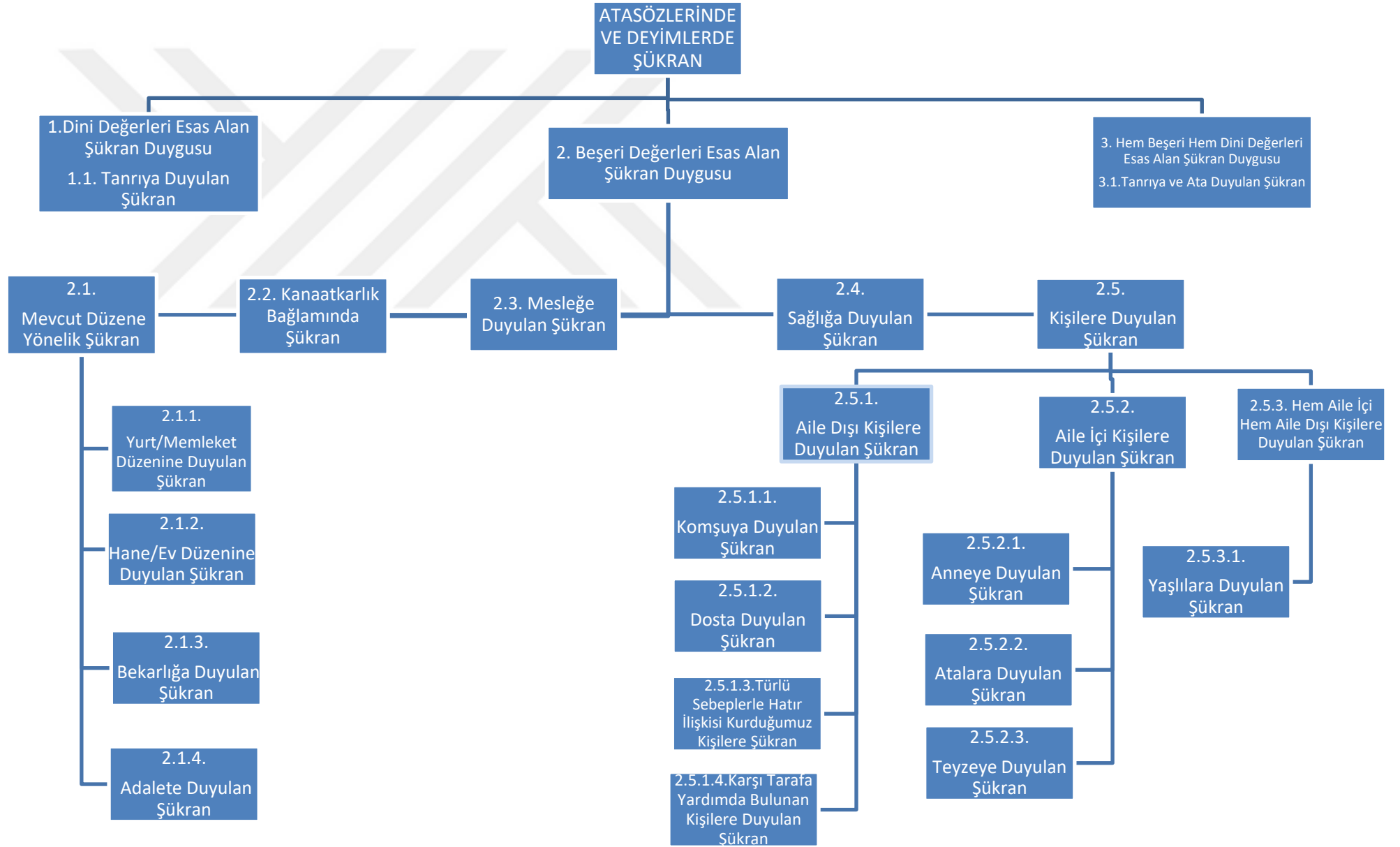
Elimizdekilerle yetinmemiz gerektiği bilinci, sahip olduklarımızdan keyif almamıza neden olur. İnsan, aklı ve vicdanı doğrultusunda hareket eder. Her daim bilgisini ve terbiyesini ileri taşıyacak, zamana ayak uyduracak, teknolojik ilerlemeleri gözlemleyecek ve kendisini geliştirecektir. Bütün bunlar çalışarak olmaktadır. Kanaatkâr olmak, haylaz olmak veya gayret etmeden birilerinden bir şeyler medet etmek demek değildir. Aksine çok çalışıp başarma arzusu içerisinde olmak, bu değerın öz anlayışını meydana getirir. Fakat bu çalışma sabır ve üsteleme neticesinde elde ettiğimiz getiri ile tatmin olmak ve şükretmekle ilgilidir. Kanaatkârlık erdemine sahip olan kimse en zengin olan kişidir.

Kanat/kanaatkârlık İslâmî ve ahlakî bir erdemdir. Bu noktada bireylere düşen sorumluluk, çalışarak helalinden kazanmak ve hakkına düşeni kabul etmektir. İslâm çerçevesinde kanaat, kişinin Allah'ın verdiği nimete razı olması ve başkalarının elindeki nimete göz dikmemesidir. Kanaat, ahlakî bir erdem olmanın yanında kişinin hem karakterini ve şerefini koruması hem de mutlu bir yaşam sürmesinin bir gerekliliğidir. Bireylerin çeşitli gereksinimleri ve talepleri bulunur. Kişi bu isteklerini tam bir şekilde yerine getirme arzusu içerisinde. Fakat bu arzu her zaman karşılık bulamamaktadır. Çünkü dünyanın olanakları, bizim yaşam süremiz ve kazanma gücümüz sınırlıdır. İnsanda meydana gelebilecek mal hırsının ve dünya ihtirasının ortadan kalkması ancak kanaat ile mümkündür (Dere, 2015).

İslam dini kanaatkârlığı vazife buyurmuş, bu vazifeyi yerine getiren kişileri övmüş, açgözlülüğü ve haddinden fazla hırsı reddetmiştir. Bu sebeple kanaat değerli bir tutum olarak varlığını sürdürmektedir. Bireyin sahip olduğu duruma göre tutum sergilemesi, haddinden fazla işlere kalkışmaması kısacası ayağını yorganına göre uzatması kanaatkâr olmasıyla alakalıdır. Kanaat kısa tabirde, gönül cömertliği, göz tokluğudur (Dere, 2015).

Netice itibarıyla kanaat; verileni kabul etmek ve eldekiyle yetinme manasına gelmektedir. Eldeki nimet az olduğu vakit hayıflanmak, çok olduğu vakit sevinmek kanaat anlayışına ters düşmektedir. Kanaat, yalnızca tanrıdan arzu etmeyi tavsiye eder. Milletin sahip olduklarına göz koymak ve millettten herhangi bir şey talep etmek kanaat fikrine terstir. İnsanoğlu, beşeri hayatta kimi vakit sorunlarla

karşılaşarak muhtaç duruma düşebilir. Böyle bir duruma düşıldüğünde ise tanrıdan başka kimseden yardım beklememek gerekir. Günümüzde lüks ve savurganlığın, sahip olunan malları bitirdiğine, varlıklı kişileri fakir hale getirdiğine sıklıkla tanıklık edilmektedir. Savurganlığın yıkımı, yalnızca savurganlık yapan kimse ile sınırlı kalmamaktadır. Bu savurganlıktan aile, ülke, hatta tüm evren payını almaktadır. Tanrı tarafından insanlara sunulan nimetler ve kaynaklar boşa harcanmaktadır. Kanaat ise, başkasına el açma mecburiyetinde kalma felaketinden kişiyi kurtararak insanın gurur ve şerefini muhafaza etmektedir. Kanaat, insanı yaratıcıya güvenmeye ve ondan hoşlanmaya sevk etmektedir. Bu sebeplerden dolayı insanın elindekilerden şikâyet etmesi yerine elindekiler için şükretmesi onun açısından daha faydalı bir hal alacaktır. Sahip olunan az şeylere dahi saygı duyup şükretmek, büyük kapıların açılması için bir anahtar görevi görmektedir.

2. BÖLÜM

ATASÖZLERİ-DEYİMLERİN TASNİFİ VE TASNİF TAHLİLİ

İncelenen atasözlerinin ve deyimlerin sınıflandırılması tablolastırıldığı gibidir. İlgili sınıflandırma Türk toplumu “Neye şükran duymuştur?”, “Kime şükran duymuştur?” sorularına verilen cevaplar neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu vesile ile tez için seçilen atasözleri ve deyimlerin şükran kavramı bağlamındaki işlevselliği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışma vasıtası ile atalarımızın Türk örf ve adeti içerisinde saygı duydukları unsurları deyimisel bir söylem ile nasıl dile getirdikleri ve bu söylemlere en çok hangi şükran unsurlarını kattıkları değerlendirilmesine gidilebilecektir.

Atasözleri ve deyimlerdeki şükran ifadesi, tabloda da gösterildiği üzere üç ana başlığa ayrılmaktadır. Veriler doğrultusunda; Dini Değerleri Esas Alan Şükran, Beşeri Değerleri Esas Alan Şükran ve Hem Dini Hem Beşeri Değerleri Esas Alan Şükran atasözleri ve deyimlerdeki şükran duygusu olarak bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Şükran duygusunun sıklıkla beşeri değerleri ele alarak aktarıldığı gözlemlenmektedir. Sözü edilen beşeri değerler; kişiler, meslekler, sağlık, düzen ve kanaatkârlık eylemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Veriler, atasözleri ve deyimlerin büyük çoğunluğunun kişilere ve mevcut düzene olan şükranları dile getirdiğini ortaya koymaktadır. Söylemlerde dile getirilen kişiler; aile içi kişiler, aile dışı kişiler ve her ikisini de kapsayacak şekilde bir konumda olan kişiler olarak atasözlerindeki ve deyimlerdeki yerini almaktadır. Kişiler bağlamında incelemede ise aile dışı kişilere olan şükran söylemleri çoğunluktur. Bu durum Türklerde aile içine verilen değerlerin aynısının ya da daha fazlasının aileden olmayan kişilere de verildiğinin göstergesi niteliğindedir. Meselenin özü insanlıktır. Türklerdeki düzene olan hayranlık ve saygı, atasözü ve deyimlerde de varlığı göstermektedir. Bu söylemler içerisinde, memleket düzenine, hane düzenine, bekârlığa ve adalete olan şükranları barındırmaktadır.

2.1. DİNİ DEĞERLERİ ESAS ALAN ŞÜKRAN DUYGUSU

Mevcut çalışmada ele alınan atasözü ve deyimlerden iki âdeti (%3) dini temelli şükran sınıflandırması içerisinde değerlendirilebilecek niteliktedir. İlgili

atasözleri “*Garibin yardımcısı Allah’tır*” ve “*Şükür nimet arttırır*” dır. Her iki atasözünde de garibe yardım eden ve insanlara nimetler veren evrenin yaratıcısıdır. Bu nedenle yaratıcıya duyulan şükrandan söz edilmektedir.

Allah inancının, kişisel yaşamdaki konumu ve kıymeti oldukça büyüktür. Kişinin kendini güvende hissetmesi, herhangi bir maddi ve manevi sorundan dolayı kaygıya kapılmaması bu inancın göstergesidir. Dünyada gördüklerinin bir sahibinin olduğunu bilmesi ise huzur veren bir limandır. Bu iki atasözü de bu hususları içerisinde barındırmaktadır. Bu atasözlerinde doğrudan tanrıya gösterilen şükran söz konusu olduğundan “Dini Değerleri Esas Alan Şükran” sınıflandırmasının altında yer alması doğru kabul edilmiştir.

2.2. BEŞERİ (İNSANİ) DEĞERLERİ ESAS ALAN ŞÜKRAN DUYGUSU

Beşerî değerler, kişilerin hayatlarını anlamlandırmada başvurdukları soyut temel ölçütlerdir. Başka biri ile ilişkimiz olduğu vakit dikkate edilmesi gerekli olan ve bu hususta kişiye kılavuzluk eden erdemlerdir. Bunlar, bizim insani yapımızdan hareketle bir başka varlığa karşı tutum biçimimizi ortaya çıkaran bağlardır. Bu erdemler, ayrıca beşeri varlık olmamız dolayısıyla kişiler için olumlu duyguları içerisinde barındıran niteliklerdir. Ancak bu insani erdemler vasıtasıyla diğer kişiler ile olan ilişkiler ilerletilebilir, ahenk içinde çalışabilir, karşılıklı düşünce alışverişinde bulunulabilir ve uyuşmazlıklar ortadan kaldırılabilir (Altıntaş, 2009). Kısacası bu bölüm insanoğlunun hayatını düzenleyen, kendi içerisinde meydana getirdiği değerler bağlamında şekillenen ve sonradan kazanılan edimleri içerisinde barındıran özelliklere sahiptir.

Gündelik hayatımızın hemen hemen her noktasını içeren bu sınıflandırma, doğal olarak mevcut çalışmamızın da en çok atasözü ve deyimini içerisinde barındıran bölümdür. Çalışmadaki atasözleri ve deyimlerin %95’i (61 adet) bu sınıflandırma içerisinde yer almaktadır. Bu bölümdeki alt sınıflandırma; kişilere, mesleklere, sağlığa, mevcut düzene ve kanaatkârlığa olan şükran şeklinde yapılmıştır.

2.2.1. Mevcut Düzene Yönelik Şükran

Düzen, toplumlar ve insanlar için olmazsa olmaz bir kazanımdır. İnsanların ve toplumların zaman içerisinde elde ettiği kişisel ve sistematik düzenler birer mutluluk

kaynağıdır. Sözü edilen konu çalışmamızda da çeşitli örneklerle yer almaktadır. Üç atasözü ve bir deyimseif ifade düzene olan sevgiyi ve şükranı gözler önüne sermektedir.

Bu sınıflandırmada ev düzenine, yurt düzenine, bekârlık yaşantısına ve adalet düzenine duyulan şükran örneklendirilmiştir.

2.2.1.1. Yurt/Memleket düzenine duyulan şükran

“*Göçtük yurdun kadri, konduk yurttta bilinir*” ve “*Yad elde beylik sürmeden, yurttta züğürt gezme yeğdir*” atasözleri kendi bildiğimiz yerimizdeki düzene hasreti ve şükranı anlatmaktadır. Yüzüne bakılmayıp terk edilen yerin ne derece kıymetli olduğunun, yeni ikamet edilen yerin kötülüğü fark edildikten sonra idrak edildiğini dile getirmektedir. Kişilerin burada eskiden yaşadığı yerdeki hayata ve hayatın getirdiğı düzene duyduğu şükran görölmektedir.

2.2.1.2. Hane/Ev düzenine duyulan şükran

“*Gurbette taşa yaslanmayan evdeki halının kıymetini bilmez*” deyimini Türklerdeki geçmişten günümüze dek ev düzenine verdiği önemi dile getirmektedir. Bu önem hem manevi açıdan hem de maddi açıdan kaynaklanır. Huzur ve mutluluğun, aile olmanın temelini atıldığı ev ortamı yüzyıllardır önemini korumaktadır. Kişinin kendini en iyi hissettiğı mekân bu sebeple her daim evi olmaktadır. Ev içindeki ortam kişinin her yerde arayacağı bir düzende ve konfordadır. Bu sebeple ev ortamı düzenine toplumsal olarak da şükran duyulur. Ev düzenine verilen değer çalışmadaki bir deyimde kendini göstermektedir.

2.2.1.3. Bekârlığa duyulan şükran

Her insanın şükran duyacağı durumlar farklılık göstermektedir. Nitekim bekârlığa karşı duyulan şükran da bu durumlardan biridir. Aile sorumluluğunu üzerine almak istemeyen kişiler için bekârlık, sorumluluk almadıkları rahat bir yaşam biçimidir. Kişi, sorumluluk almadığı bu yaşam tarzına karşı büyük bir sevgi ve şükran beslemektedir. Bekârlık, toplumsal hayatın içerisindeki medeni bir olgudur. Bu sebeple “mevcut düzene şükran” sınıflandırmasında değerlendirilmektedir. Bu düzene olan şükran “*Bekârlık sultanlıktır*” atasözüyle çalışmada yer almaktadır.

2.2.1.4. Adalet duyulan şükran

Adalet, muntazam ve dengeli davranmak, her şeyin hakkını teslim etmek ve bir şeyi yerli yerine oturtmaktır. Sosyal hayatın düzeni ve devamı için adalet çok önemli bir gerekliliktir. Aksi halde bozulmalar ve yozlaşmalar akıl almaz boyutlarda hızlı bir şekilde olur. İnsan ise kimliğini ve değerini yitirir, kendi öz geleneğinden kopmaya başlar. Bu durum ise kuşakların deforme olmasına sebep olur.

Çalışmada yer alan “*Şeriatın kestiği parmak acımaz*” atasözü, adalet düzenine olan saygıyı kesin bir dille ifade eder. Toplumda adalet duyulan güven bu atasözünün oluşumunda yapı taşı olmaktadır. Adalet hem toplumsal düzeni sağlayıcı hem de düzenin tam da kendisidir.

2.2.2. Kanaatkârlık Bağlamında Şükran Duygusu

Kanaatkâr olma, hayatımızda sıklıkla kullandığımız ifadelerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem sosyal mecralarda hem de gündelik hayatta kullanılan kanaatkâr sözcüğünün TDK'ye göre manası şu şekildedir: Kanaatkâr olma hali, kanaatlilik, yetingenlik.

Kanaatkâr insan çok fazla bir şeye sahip olmadan da mutlu olabilme yetisine sahiptir. Benjamin Franklin'in ifadesine göre “*Kanaatkârlık yoksulu zengin eder, memnuniyetsizlik ise zengini fakirleştirir*”. Kanaatkâr olabilmek hayatı tadını doyasıya alabilmek adına çok önemlidir. Yakın bir zamanda değil şu anda mutlu olma konusunda katkıda bulunma olanağı sağlar. Kanaatkâr kişinin tatmin edici bir hayat yaşanmasına yardımcı olur. Atasözleri ve deyimlerle bu tutumun desteklendiği ortaya koyulmaktadır.

Çalışmada bu tutum dört atasözü ve üç deyim ile desteklenmektedir. Atasözleri, “*Aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz*”, “*Az tamah çok ziyan getirir*” “*Azın kıymetini bilmeyen çoğun kıymetini de bilmez*” ve “*Abanın kadri yağmurda bilinir*” şeklinde iken; deyimler ise “*Tencerede pişirip kapağında yemek*”, “*Bir yiyip bin şükretmek*” ve “*Nimet bilmek*” şeklindedir. Konu bağlamında incelenen tüm atasözleri ve deyimler eldekine değer vermeyi, lütuf olarak görmeyi, güzelliğin ve mutluluğun kanaat ile mümkün olabileceği mesajını vermektedir. Özlerinde az ile yetinip bolca şükretmek vardır.

Bu sınıflandırmadaki atasözleri ve deyimler, elimizde nimet olarak görebileceğimiz şeylerin azlığına karşılık bolca şükrederek az olanı nimete duyulan şükranı içermektedir.

2.2.3. Mesleğe Duyulan Şükran

Meslek; kişilere faydalı mal veya hizmet ortaya koyabilmek ve bunun karşılığında bir gelir elde etmek için uğraşılan, belli bir eğitim gerektiren ve kuralları hal tarafından tayin edilmiş olan faaliyetler bütünüdür (TDK,2011). Hem kişilerin temel gereksinimlerini karşılayabilmesi ve yaşamlarını sürdürebilmeleri için önemlidir, hem de toplumsal statü ve doyum sağlama aracıdır. Bu perspektiften ele alındığında meslek seçimi hem kişisel hem de toplumsal bir fayda sağlar. Meslek kavramı içerisinde hüner, usta-çırak ilişkisi gibi mevzular söz konusudur.

Çalışmada ilgili sınıflandırmaya örnek teşkil edebilecek dört atasözü mevcuttur. Bu atasözleri; *“Aça kuru ekmek bal helvası gibi gelir”*, *“Ustana dik bakarsan kaybolur gidersin, hürmet edersen kat kat büyüsün”*, *“Adamı adam eden iştir”* ve *“Varsa hünerin her yerde vardır yerin”* şeklindedir.

Aça kuru ekmek bal helvası gibi gelir atasözü, bir iş bulabilmenin ne denli ne denli önemli olduğunun mesajını vermektedir. Burada yapabilecek bir iş bulmaya duyulan şükran söz konusudur. Ustana dik bakarsan kaybolur gidersin, hürmet edersen kat kat büyüsün atasözü ile geçmişten günümüze dek süren usta-çırak ilişkisine atıf söz konusudur. Çırağın ustasının sözünü dinlediği takdirde mesleki anlamda ilerleyebileceğini anlatırken aynı zamanda da ustaya şükran duymanın olmazsa olmaz bir gereksinim olduğu tavsiyesi verilmektedir. Varsa hünerin her yerde vardır yerin şeklindeki atasözü ile ise yeteneğin kişilere çok şey kazandıracağı üzerinde durulmaktadır. Yetenek kişiye itibar ve para kazandırır. Bu sebeple hüner sahibi kişilerin hünerlerine şükretmesi gerekmektedir.

Bu sınıflandırmada atasözleri ile mesleğe, mesleğin ustasına ve meslek sahibi yapan hünerlerimize şükran söz konusudur.

2.2.4. Sağlığa Duyulan Şükran

Sağlık, kaybedildiği vakit tekrardan kazanılabilmesi en meşakkatli olan değerlerden birisidir. İnsanların kimi doğuştan sağlıklı, kimi engelli veya hastalıklı olarak doğmaktadır. Yaşamı sağlıklı bir şekilde sürdürmek veya hayat boyu engelli

kalmak gibi bir çileyi hiç kimse kendi öz iradesi ile istememiştir. Doğuştan olan rahatsızlıkların dışında sonradan meydana gelen hastalıklar kişinin bedenine bakmasıyla alakalıdır. Kişinin sağlığına dikkat etmemesi tedavisi zor hastalıklarla yaşamaya yol açar. Bundan dolayı sağlıklı ve mükemmel bir beden ile dünyaya gelinmiş ve bugüne kadar sağlıklı bir şekilde yaşamaya devam edilmişse yaratıcıya şükretmek kaçınılmazdır. Sağlık şükran duyulması en kıymetli hazinelerin başında gelmektedir. Sağlığın yerinde olmaması geri kalan bütün güzellikleri anlamsız kılacaktır.

“Baş sağlığı dünya varlığı”, “Hasta olmayan sağlığın kadrini bilmez” ve “Gençliğin kıymeti ihtiyarlıkta bilinir” atasözleri çalışmadaki sağlığa duyulan şükranı dile getiren atasözleridir. Üç atasözünün temelinde de sağlıklı yaşamın değeri, sağlığın kaybedildikten sonra kıymete bindiği gibi konular yer almaktadır.

Özetle bu sınıflandırmada, sağlığın hayattaki en önemli nimet olduğu anlatılarak sağlıklı ve genç bedene duyulan şükran duygusu dile getirilmektedir.

2.2.5. Kişilere Duyulan Şükran

Türk toplumunda kişilere duyulan şükran duygusu örnekleri oldukça sık karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, şükran duyulacak davranışların miktarı ile paralellik gösterir. Kişilere duyulan şükran hususunu ele alan atasözleri ve deyimlerin çokluğu, toplumdaki güzel davranışların da çok olduğunun bir göstergesidir. Çünkü kötü kimselere şükran duyulmayacağı gibi olumlu davranışların olmadığı ortamlardan da şükran gibi güzel hislerin çıkmayacağı bir gerçektir. Çalışmadaki 43 adet (%67) atasözünü ve deyimini içeren bu başlık Türklerdeki kişisel ilişkilerin ne kadar önemli bir boyutta olduğunun yansımasıdır. Mevcut sınıflandırma; aile içi, aile dışı ve hem aile içi hem aile dışı kişilere olan şükran şeklinde üç başlık altında toparlanmaktadır.

2.2.5.1. Aile dışı kişilere duyulan şükran

Türk toplumunda saygı, sevgi ve minnettarlık sadece genetik bağın olduğu kişilerle sınırlı kalmamaktadır. Bu tutumları hak eden tüm kişiler gerekli karşılığı almaktadır. Mesele davranış biçimindedir. İyilik edenlerin iyilikle karşılık gördüklerinin ispatı şeklindedir.

2.2.5.1.1. Komşuya duyulan şükran

Çalışmada komşuya şükran örneği taşıyan dört atasözü ve bir deyim örneğine rastlanmaktadır. Bu hususla ilgili atasözleri şu şekildedir: “*Komşu komşunun külüne muhtaçtır*”, “*Komşu hakkı Tanrı hakkı*”, “*Ev alma komşu al*” ve “*Avlu alma komşu al*” . “*Komşu hatırı*” ise deyimse bir ifade olarak bulunmaktadır.

Yukarıda ifade edilen atasözleri ve deyim komşuluğun ve komşunun ne denli önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir. “*Komşu komşunun külüne muhtaçtır*” söylemi aynı apartman ya da mahallede oturan kişilerin birbirlerine muhakkak işlerinin düşeceğini ve yardım isteneceğini anlatırken; “*Komşu hakkı Tanrı hakkı*” söylemi komşuların birbirlerini incitmemesini, birbirlerinin hatırını saymasını, yardıma ihtiyaç duyulduğunda birbirlerine yardım etmelerini bildirip, bu sorumlulukları yerine getirenlerin Allah'a olan sorumluluklarını da yerine getirmiş olacaklarını kastetmektedir. “*Ev alma komşu al*” ve “*Avlu alma komşu al*” atasözleri de komşuluk ilişkilerinin insan için bir ihtiyaç olduğunu ve bu vesile ile bu ilişkinin hayatta olmazsa olmaz bir yer edindiğini gözler önüne sermektedir. Bu sınıflandırmadaki tek deyim ise “*Komşu hatırıdır*”. Komşu hatırı ifadesi de ilgili atasözleri gibi komşuya ve komşuluk ilişkilerine olan saygıyı kastetmektedir.

Özetle bu kategori atasözleri, komşuya ve komşuluk ilişkilerinin meydana getirdiği değerlere olan şükranı kapsamaktadır.

2.2.5.1.2. Dosta duyulan şükran

Dostluk, derin ve kapsamlı bir kavramdır. zor durumda yardıma koşan, yardımda bulunan ve içerisinde bulunulan zor halden kurtarmak adına yapılabilecek her şeyi yapabilen, kimseler dost olarak nitelendirilen kişilerdir. Dostluk, iki insan arasında kuvvetli bağ, karşılıklı sevgi ve çıkarsız iyi maksat manasına gelmektedir. Dostluk basit bir şekilde kurulamayacağı gibi yaşantımıza da hızlı bir şekilde yerleşmemektedir. Bu sebeple atalarımız bu hususta atasözü ve deyim diyebileceğimiz söylemlere sıklıkla başvurmuşlardır.

Çalışmada dost şükran; “*Dostum beni ansın da o koz da çürük çıksın*”, “*Sadık dost akraban yeğdir*”, “*Dost kara günde belli olur*” atasözleriyle ve “*Kara gün dostu*” deymiyle karşımıza dört örnek çıkmaktadır.

“Dostum beni ansın da o koz da çürük çıksın” söylemi dostların birbirlerini hatırlayıp küçük de olsa hediyeler almasıyla meydana gelen şükran ortamını bizlere atlatmaktadır. “Sadık dost akraban yeğdir” söylemi ise biyolojik bağın tek başına bir şey ifade etmediğini, meselenin esasen kişilerin kalplerine giden yollara temas etmekten ibaret olduğunu, bunu beceren dostlarımızın ise akrabalarımızdan daha çok saygı göreceğini kastetmektedir. Dostluğa duyulan şükranı barındıran son atasözü ise “Dost kara günde belli olur” ifadesidir. Dostluğun iyi günlerde olduğu gibi kötü günlerde de var olacağını ve bu varoluşun kötü zamanlarda dost denilen kişinin takındığı tavırlarla belirleneceğini anlatmaktadır. Dost, kendisine duyulacak şükranı, iyi günde değil kötü günde kazanmaktadır. Konu ile ilgili tek deyim ise “Kara gün dostu” söylemidir. “Dost kara günde belli olur” atasözüyle aynı öğretileri içerisinde barındırır.

Özetle bu sınıflandırmadaki deyim ve atasözleri; hediyeleşme ve hatırlanmaya, dostluk bağının biyolojik bağdan da üstün olabileceğine ve kötü günde yardım eden dostu karşı şükran duyulabileceğine işaret eder.

2.2.5.1.3. Türlü sebeplerle hatır ilişkisi kurduğumuz kişilere şükran

Türk toplumu, merhametlidir ve olmakla beraber karşısındaki kişiye güvenme ihtiyacı içerisinde bulunan sosyal yapıya sahiptir. Bu özellikleri, inanma ihtiyacına bağlı kültürel kodlar meydana getirmektedir. Bu düşünce yapısı, toplumdaki bireyleri yapılan küçük iyilikler de bile karşı tarafa sıcaklık duymaya itmektedir. Bundan dolayı Türk toplumlarında hatır-gönül ilişkileri gündelik hayatta sıklıkla olmakla beraber gündelik dilin öğretilerine de yansımaktadır. Atasözleri ve deyimler ciddi oranda hatır ilişkilerini öven ve yücelten söylemler içermektedir.

Çalışmada hatır-gönül ilişkilerini içerisinde barındıran dokuz atasözü “*Bir selam bin hatır yapar*”, “*Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır*”, “*Garibe bir selam bin altın değer*”, “*Tuz ekmek hakkını bilmeyen kör olur*”, “*Köpek ekmek veren kapıyı tanır*”, “*Hatır için çiğ tavuk yenir*”, “*Çocuklukta verilen gönül akıldan çıkmaz*”, “*Sana iyilik eden adama iyilik edemezsen iyiliği kesinlikle unutma*” ve “*Kurt komşusunu yemez*” iken; bunlara eşlik eden on deyim ise “*Omuzda taşımak*”, “*Hatırını saymak*”, “*Minnettar kalmak*”, “*Hatır gönül bilmek*”, “*Adını anmak*”, “*Ağzını abdestle anmak*”, “*El üstünde tutmak*”, “*Hatırı sayılır*”, “*Kadrini bilmek*”, “*Yer öpmek*” şeklindedir.

“Bir selam bin hatır yapar”, “Garibe bir selam bin altın değer”, “Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır” ve “Tuz ekmek hakkını bilmeyen kör olur” atasözlerinde selam vermek, kahve ve tuz-ekmeğin birer aracı olduğu görülmektedir. Bu araçlar ile kişiler arası ilişkiler ortaya konulur. Bu sayede kişilerin birbirleriyle paylaşımları artmakta, birbirlerinin dünyalarına girmekte ve birbirlerine sözleri geçer hale gelmektedir. Bu noktada şükran duyulan şeylerin sayılan araçlar olmadığı, esas meselenin bu araçlar etrafında meydana gelen hatır-gönül ilişkileri olduğu anlaşılmaktadır.

“Kurt komşusunu yemez”, “Sana iyilik eden adama iyilik edemezsen iyiliği kesinlikle unutma” ve “Çocuklukta verilen gönül akıldan çıkmaz” atasözleri hatır-gönül ilişkilerini, nankörlüğe karşı çıkarak anlatmaktadır. İyilikleri görülen kimselere karşı nankörlük yapılmaması, türlü ilişkilerde bulunduğumuz kişilere sahip çıkılması ve hatırının bilinmesi tavsiyesi verilmektedir. “Hatır için çiğ tavuk yenir” söylemi ise hatır karşısında yapılabilecek şeylerin ne denli büyük şeyler olduğunun ispatı niteliğindedir. Bu söylem Türkler için hatırın ne kadar önemli olduğunun kanıtı şeklindedir.

“Omuzda taşımak”, “Hatırını saymak”, “Minnettar kalmak” ve “Hatır gönül bilmek” deyimleri de karşılıklı iyilik alışverişinin meydana getirdiği iletişim ortamını yansıtmaktadır. Bu karşılıklı iyiliklerde bulunma durumu kişiler arası hatır ilişkilerini meydana getirmektedir.

Bu sınıflandırmadaki atasözleri ve deyimler ile çeşitli vesilelerle meydana gelen hatır ilişkilerine olan şükran ifade edilmektedir.

2.2.5.1.4. Karşı tarafa yardımda bulunan kişilere duyulan şükran

Yardımlaşmanın sıklıkla görüldüğü toplumlarda, dostluk ilişkileri kuvvetli olur. Yardım yapanla yapılan arasında sevgi bağları gelişir. İnsanın sosyal bir varlık olmasından dolayı bir arada yaşam sürmesi, bir arada yaşam süren insanların da birbirlerinin yardımına gereksinim duyması nedeniyle yardım ve yardımlaşma hakkında birçok söylem söz konusudur

Çalışmada, yapılan yardımlara ve yardımı yapana dair şükran duyma dört atasözü ve bir deyim ile yer almaktadır. Konu ile ilgili dört atasözü “*Veren el alan elden üstündür*”, “*Köpek ekmek veren kapıyı tanır*”, “*Veren eli kimse kesmez*” ve “*İt*

yal yediği kapıyı bekler” iken; ilgili tek deyim ise “Öpüp başına koymaktır”. Sözü edilen atasözleri ve deyimlerin hepsinde karşı taraftan iyilik görme ve bu iyiliğe karşılık iyi davranışlarda bulunma söz konusudur. Yardım edene, eli açık olana Türk toplumu her daim başka bir pencereden yaklaşmaktadır. Bu gibi kişiler toplum tarafından sevmekle beraber yüksek derecede saygıya da tabidirler. İlgili atasözleri ve deyim de bu kültürel tutumun söze yansımış neticesidir.

Özetle bu sınıflandırmadaki deyim ve atasözleri, yardımda bulunanlara ve yardımda bulunanlara duyulan vefaya bağlı olarak şükran duygusunu da içermektedir.

2.2.5.2. Aile içi kişilere duyulan şükran

Aile kendi başına toplumsal kurum niteliği taşımaktadır. Toplumu ayakta tutan ana unsurlardandır. İnsan neslini çoğaltmak ve devamlılığını sağlama ihtiyacından doğmuştur. İnsan hayatında, doğumdan evvel başlayan ve yaşamın sonuna kadar tesirini devam ettiren bir özelliğe sahiptir. Toplumlari ayakta tutan aile yapısıdır. Aile yapılarında bozulmalar yaşayan toplumlar kendi benliklerini kaybederek yeni bir çehreye bürünmeye yüz tutarlar. Bu neden geçmişten günümüze dek Türk toplumlarında aileye önem verilmiş ve bu kurumunda sağlıklı bir şekilde varlığını koruması için girişimlerde bulunulmuştur. Atasözleri ve deyimler de bu girişimlerin nasihat bölümünü oluşturan önemli kültür unsurlarıdır.

2.2.5.2.1. Anneye duyulan şükran

Anne koruyandır, gözetendir. Anne eğitendir, besleyendir. Doğadaki tüm canlıların gelişimine bakıldığında anneler farklı bir yerde tutulmaktadır. Çeşitli fedakârlıklarda bulunan anneler gelecek kuşaklar için kendi bildiği doğruları çocuklarına aktaran bir eğitim kurumu niteliği taşımaktadır. Türk toplumlarında da annelere çok iş düştüğü görülür. Hem çocuğunun annesi hem de kocasının eşi olarak birçok zahmeti üstlenir. Bu sebeple Türklerde inanç sisteminde birçok değişiklik olsa da anne her zaman önemini korumuştur, koruyacaktır.

Atalarımız anneye verilmesi gereken değerin nesiller boyunca aktarılması için birçok atasözü niteliği taşıyan edebi nasihatlerde bulunmuşlardır. Çalışmamızda annelere duyulan şükranı dile getiren üç tanesi tespit edilmiştir. Bunlar; “*Ana hakkı tanrı hakkı*”, “*Adamı adam eden anadır*” ve “*Ana gibi yar Bağdat gibi diyar*

bulunmaz” dır. “Ana hakkı tanrı hakkı” atasözü ile annelerimize karşı olan sorumluluğumuzun yerine getirilmesi tanrıya olan sorumluluğumuzun da yerine getirilmesine eş olarak görülmüştür. Annelere karşı çok büyük bir saygının söz konusu olduğu anlatılmaktadır. “Ana gibi yar Bağdat gibi diyar bulunmaz” atasözü ile ise annelerimizin verdiği huzurun ve rahatın hiçbir yerde eşinin ve benzerinin bulunmayacağı belirtirken, “Adamı adam eden anadır” atasözü ise annelerin çocukları üzerinde ne denli etkisi olduğunu ifade etmektedir.

Annelerin çocuklarına sağladığı bu duygu ve ortamlar, annelere şükran duymalarına neden olur. Bu kategori, ilgili atasözleri vesilesiyle annelerin merhametine ve şefkatine olan şükran duygusunu anlatmaktadır.

2.2.5.2.2. Atalara duyulan şükran

İnsanoğlunun ırkından geldiği kişilere karşı doğal ve doğuştan gelen hürmet ve sevginin bazı zamanlarda aşırıya kaçması ataları vefatlarından sonra da türlü biçimlerde yaşatma düşüncesini ve gayretini ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan ruhların hayatını sürdürdüğüne inanılmakla beraber bu yaşama durumunun muamma olması veya hatalı değerlendirilmesi, ilk başlarda ölülerin ruhlarından korkmaya, daha sonra da onlara tapınmaya vesile olmuştur (İslam Ansiklopedisi, Şükran Maddesi). Atalara olan saygı ve sevgi onun izinden giderek gösterilmektedir. Ata; anne, baba, dede, nine gibi aile temelini oluşturan kişilerdir.

Çalışmadaki “*Atandan fazla bil ama arkasından yürü*” ve “*Atasını tanımayan Allah'ını tanımaz*” atasözü yukarıdaki anlatıların ispatı niteliğindedir. Atasözü ataların açtığı yolda yürümeyi, ataları tanımayı ve öğretilerini devam ettirmeyi öğütlemektedir. Bu yolun kişinin öz değerleriyle örülü olduğunu, bu sebeple kişi için daha doğru olacağını anlatmaktadır. Bu şekilde hayata olan direnç daha da kuvvetlenecektir.

Özetle bu sınıflandırmadaki atasözleri, ata olarak görülen kimselere duyulan şükranı içerisinde barındırır.

2.2.5.2.3. Teyzeye duyulan şükran

Teyze, çekirdek aileye en yakın kimsedir. Anneden sonra ikinci bir ebeveyn rolü üstlenmektedir. Annelerin çocuklarına yaptığı her şeyi teyzeler de yeğenlerine yapabilmektedir. Bu sebeple teyze anne yarısı olarak görülür. Çalışmada konu ile

ilgili atasözleri “*Teyze, ana yarısıdır*” ve “*Anadan sonra kız kardeş, aziz kardeş*” şeklindedir. Bu atasözü ile hem kan hem can bağımız bulunan teyzelerimizin ne denli kıymetli olduğu gözler önüne serilmektedir.

Bu kategori, teyzelere duyulan saygıyı, sevgiyi ve anne kadar sorumluluğa sahip olduğunu anlatmaktadır.

2.2.5.3. Hem aile içi hem aile dışı kişilere duyulan şükran

Bu sınıflandırma yaşlılara olan saygıyı içerisinde barındırır. Bahsi geçen yaşlılar hem ailemizin içinden hem de ailemizin dışından birileri olabildiğinden böyle bir adlandırma ile ele alınmaktadır. Yaşlılar tarihimiz boyunca değer verilen, sözü dinlenen ve öğütleriyle hayatımıza yön veren kimseler olarak yer alır. Yaşlılara saygı göstermek ahlaki bir prensiptir. Bu prensip ise Türk kültüründe olmazsa olmaz bir kaideye sahiptir.

Bu tutumun atasözlerine de yansıdığı çalışmamızdaki “*Yaşlıları sayıp hürmet edersen, yaşlandığında sana da edilir hürmet*”, “*Su küçüğün söz büyüğün*” ve “*Ulular köprü olsa basıp geçme*” üç örnek ile görülmektedir. Su küçüğün söz büyüğün atasözü ile büyüklere yaşlarından dolayı her daim söz verilmesine ve bu sözlerin kale alınmasına dikkat çekilirken; “*Ulular köprü olsa basıp geçme*” atasözü ile ise büyüklere karşı her daim saygıyı kusur edilmemesi anlatılır. “*Yaşlıları sayıp hürmet edersen, yaşlandığında sana da edilir hürmet*” atasözü kısasa kısas metoduyla yaşlılara saygılı davranmanın önüne açmaktadır.

Bu sınıflandırmada atasözleri ile yaşlılara akıl, tecrübe ve yol göstericilik münasebetlerinden dolayı şükran duyulması dile getirilmiştir.

2.3. HEM BEŞERİ HEM DİNİ DEĞERLERİ ESAS ALAN ŞÜKRAN DUYGUSU

Bu çalışmadaki “*Ata binersen Allah’ı, attan inersen atı unutma*” atasözü bu sınıflandırmaya örnek verilebilir. Bu sınıflandırmada incelenebilecek daha az atasözü tespit edilmiştir. Çalışmada da bir atasözü bu sınıflandırmaya örnek teşkil eder. İnsanoğlu fani dünyada beşeri ve dini değerler arasında mücadele eden bir yapıya sahiptir. Tahlil bölümünün başında da değinildiği üzere dini değerler Allah’ı, peygamberi ve inanç sistemini kapsamaktadır. Buna karşılık beşeri değerler ise bireylerin yaşamlarını anlamlandırmada kullandıkları temel ölçüt, değer ve

nesnelerdir. Hayvandan bitkiye kadar her şey bu sınıflandırmanın içerisinde yer alır. Hem beşeri hem dini değerler ise bütün bu ayrımın birleştiği yerdir. Dini değerler ve beşeri değerler ortak şekilde ele alınmaktadır.

“Ata binersen Allah’ı, attan inersen atı unutma” atasözü ortak bağlamda değerlendirilmesi doğru olacak bir özelliğe sahiptir. Atı kendi malımız bilip hırpalamanın yanlış olduğu ve eğer ki bu duyguya kapılır isek yaratanı aklımıza getirmemiz gerektiği ilk kısımda açıkça ifade edilmektedir. Nimete değerini vermek nimeti verene de değerini vermek demektir. İfadenin ikinci kısmında ise direk ata olan sevgi ve saygıdan bahsedilir. Çeşitli sebeplerle kullandığımız ata, doğru şekilde yaklaşarak bize verdikleri için ona saygı duymamız gerektiği alt metin olarak zihinlere gönderilmektedir.

Yukarıda söz edilen sebeplerden dolayı ilgili atasözü bu sınıflandırma içerisinde değerlendirilmektedir. Ve bu kategori nimeti verene (Yaratıcı) ve nimetin kendisine (at) olan şükran duygusunu içermektedir.

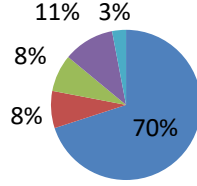
SONUÇ

Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*; Ülkü Kuşçu ve Hüseyin Kuşçu'nun *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*; Rıdvan Öztürk & Osman Uyanık'ın *Kumuk Atasözleri ve Deyimleri*; Özkul Çobanoğlu'nun *Tarihte ve Günümüzde Türk Boylarının Ortak Atasözleri*; H. F. Gözler'in *Türkçemizin Büyük Deyimler Sözlüğü* adlı eserlerinden, Oxford Languages adlı çevrimiçi atasözleri ve deyimler sözlüğünden ve Türk Dil Kurumu'nun çevrimiçi sözlük veri tabanından yararlanılarak tahlil edilen 18.409 atasözü ve deyim arasından çalışmaya dâhil edilen atasözleri ve deyimler, şükran olgusu açısından incelendiğinde ortaya çıkan tasnifte, 2 atasözünün dini değerleri esas alan şükran duygusunu, 61 atasözü ve deyim beşeri değerleri esas alan şükran duygusunu ve 1 atasözünün ise hem dini hem de beşeri değerleri esas alan şükran duygusunu ifade ettiği tespit edilmiştir.

Çalışmadaki atasözleri ve deyimlerin %95'inin beşeri değerleri esas alan şükran duygusunu barındırdığı görülmektedir. **Beşeri değerlere duyulan şükranı dile getiren atasözü ve deyimlerde** kişilere, mesleklere, sağlığa, mevcut düzene ve kanaatkâr olmaya şükran duyulduğu tespit edilmiştir. Kişilere duyulan şükran duygusunu dile getiren 43, mesleğe duyulan şükran duygusunu dile getiren 5, mevcut düzene duyulan şükran duygusunu dile getiren 5, sağlığa duyulan şükran duygusunu dile getiren 3 ve kanaatkârlığa duyulan şükran duygusunu dile getiren 7 atasözü ve deyim olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum Türklerin sosyal hayatın içerisinde ne denli aktif bir rol oynadığının göstergesidir. İkili ilişkiler, bu ilişkilerin içerisinde olduğu düzen, eldeki yetenek ve maddi unsurlar sosyal hayatın içerisindeki önemli noktalardır. Çalışmadaki atasözleri ve deyimler ile bu hususlardaki kıymet, nasihat niteliğinde gelecek kuşaklara bırakılmıştır. Gündelik hayatın olmazsa olmazı olan bu değerler, Türklerin en çok şükran duyduğu değerlerdir.

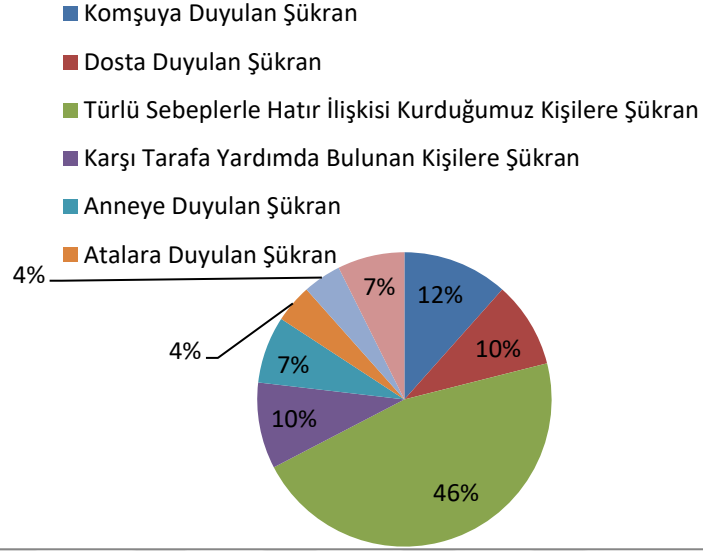
Beşeri Değerleri Esas Alan Şükran Duygusu

- Kişilere Duyulan Şükran
- Mesleğe Duyulan Şükran
- Mevcut Düzene Yönelik Şükran Duygusu
- Kanaatkarlık Bağlamında Şükran Duygusu
- Sağlığa Duyulan Şükran Duygusu

Kişilere duyulan şükran ise beşeri değerleri esas alan şükran duygusu bağlamında değerlendirilen sınıflandırmaların arasında en çok atasözü ve deyimle sahip olan kategoridir. Bu bölümün alt sınıflandırması olan aile dışı kişilere duyulan şükran sınıflandırmasında 32, aile içi kişilere duyulan şükran sınıflandırmasında 7 ve hem aile içi hem de aile dışı kişilere duyulan şükran sınıflandırmasında ise 4 atasözü ve deyim yer almaktadır. Türklerin, aile dışı kişilerden komşuya, dostu, türlü nedenlerle hatır ilişkisi kurulan kişiye ve karşı tarafa yardımda bulunanlara; aile içi kişilerden anneye, ataya ve teyzeye; hem aile içi hem aile dışı kişilerde ise yaşlılara şükran duyduğu atasözleri ve deyimler vasıtasıyla tespit edilmiştir.

Kişilere Olan Şükran Duygusu

Kanaatkâr olma bağlamında şükran duymanın yer aldığı sınıflandırma, beşeri değerleri esas alan şükran duygusu bağlamında değerlendirilen sınıflandırmaların arasında en çok atasözü ve deyimle sahip olan ikinci sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmada yer alan 7 atasözü ve deyim, Türklerin ikili ilişkiler içerisinde olduğu kişilere duydukları şükrandan sonra en çok kanaatkârlığa duydukları şükranı dile getirdiklerinin tespiti.

Mevcut düzene duyulan şükranın oluşturduğu sınıflandırma ise dört alt başlıktan ve toplamda 5 atasözü ve deyimden meydana gelmektedir. Bu alt başlıklar yurt/memleket düzenine, hane/ev düzenine, bekârlığa ve adalete duyulan şükrandır. Türklerin sisteme ve düzene duydukları saygı bu sınıflandırma ile gözlemlenmektedir.

Mesleğe duyulan şükran sınıflandırmasında mesleğe, meslek ustalarına ve kişiyi meslek sahibi yapan hünere şükran duyulurken; sağlığa duyulan şükran sınıflandırmasında ise tek ve doğrudan sağlıklı olabilme durumuna şükran duyulduğu tahlil edilmiştir.

Yukarıda adı geçen kaynaklardan taranan 18.409 atasözü ve deyimden şükran duygusunu içerisinde barındıran 64 örneğin sadece bir tanesinde doğrudan “şükran/şükür” kavramı geçmemektedir. Geri kalan 63 atasözü ve deyimde yer alan şükran duygusu, atasözlerinin ve deyimlerin derinliğinde yatmaktadır ve ancak kültürel okuma ile bunların tespiti yapılabilmektedir. Şükran duygusunu ortaya

çıkaran hissiyatlar; minnettarlık, vefa, saygı ve hamd duygularıdır. Atasözleri ve deyimlerdeki bu hissiyatların tespiti neticesinde şükran duygusunun varlığından söz edilebilmektedir. Bu nedenle atasözleri ve deyimlerde yer alan kültürel unsurların ne olduğunun tespiti, bu kültürel unsurların Türk kültürü için ne anlama geldiği ve söylemlerin hangi hissiyat aracılığıyla meydana getirildiğinin tespiti kime ve niçin şükran duyulduğunun açığa çıkarılmasında önemli rol oynamaktadır.

Özetle; beşeri değerleri esas alan şükran sınıflandırmasının altında insanoğlunun toplumsal bir varlık olması yatmaktadır. Yardımlaşma, sosyal destek, tavsiye alma, rehberlik edinme, hayatı sürdürebilme gibi hususlar bireyler ve olgular arası ilişkileri meydana getiren tabi durumlardır. Konar-göçer yaşayan Türk toplumları için ise yeni insanlarla tanışmak ve onlarla etkileşime girmek kaçınılmaz bir durumdur. Bu durumlar neticesinde ortaya çıkan hatır meseleleri şükran duygusunu da var etmektedir.

Tasnifin diğer bir ana kategorisi olan dini değerlere şükran sınıflandırmasında ise nimeti veren yaratıcıya duyulan şükrandan söz edilmektedir. Türklerin, İslamiyet öncesi ve sonrasında Tanrı dedikleri yaratıcılarına şükran duyduklarını göstermek için birçok pratiğe başvurdukları görülür. Bu da Türkler için hatır bilmenin, nimetin gerçek sahibinin kim olduğu bilincinde olduklarının kanıtıdır.

Bizim çalışmamız sınırları içinde son ve en az örneğe sahip olan sınıflandırma ise hem dini hem de beşeri değerlere duyulan şükran sınıflandırmasıdır. Bu sınıflandırmanın tek bir örneği tespit edilmiştir. Bu durum Türk atasözleri ve deyimlerinde, hem dini hem de beşeri değerlerin bir arada çok az kullanıldığının göstergesidir. Atasözleri ve deyimlerde sıklıkla beşeri değerler başka bir beşeri değerle beraber kullanılırken, dini değerler ise herhangi bir başka kültürel değere ihtiyaç duyulmadan doğrudan verilmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse; atasözleri ve deyimler toplumların ihtiyaçlarını gidermek üzere ortaya konulmuştur. Şükran duygusunu dile getirmek de ahlaki ve kültürel açıdan bir zorunluluktur. Hatır bilmek ve iyiliğin farkına vardığını göstermek tüm toplumlar için birer gereksinimdir. Bu denli önemli bir konunun hatırlarda asırlarca kalabilmesi ve genç kuşaklara nasihat olabilmesi ise atasözleri ve deyimler aracılığı ile sağlanabilmektedir.

ATASÖZLERİ VE DEYİMLER DİZİNİ

Atasözleri (A), deyimler (D) şeklinde gösterilmiştir.

1.Dini Değerleri Esas Alan Şükran

- 1.1. Tanrıya Duyulan Şükran** : Garibin Yardımcısı Allah'tır(A).....66
Şükür Nimet Arttırır(A).....91

2. Beşeri Değerleri Esas Alan Şükran

2.1. Mevcut Düzene Duyulan Şükran

2.1.1.Yurt/Memleket Düzenine

- Duyulan Şükran** : Göçtük Yurdun Kadri Konduk Yurtta
Bilinir(A).....69
Yâd Elde Beylik Sürmeden, Yurtta
Züğürt Gezme Yeğdir(A).....71

- 2.1.2. Hane/Ev Düzenine Şükran** : Gurbette Taşa Yaslanmayan Evdeki
Halının Kıymetini Bilmez(A).....113

2.2.1. Bekârlığa Duyulan

- Şükran** : Bekarlık Sultanlıktır(A).....51

2.2.2. Adalete Duyulan

- Şükran** : Şeriatın Kestiği Parmak Acımaz(A).....90

2.4. Kanaatkâr Olma Bağlamında

- Şükran** : Aza Kanaat Etmeyen Çoğu
Bulamaz(A).....47
Az Tamah Çok Zıyan Getirir(A).....44
Azın Kıymetini Bilmeyen Çoğun
Kıymetini de Bilmez(A).....46
Abanın Kadri Yağmurda Bilinir(A).....32
Tencerede Pişirip Kapağında
Yemek(D).....124
Bir Yiyip Bin Şükretmek(D).....111
Nimet Bilmek(D).....121

2.5. Mesleğe Duyulan Şükran	: Aça Kuru Ekmek Bal Helvası Gibi	
	Gelir(A).....	33
	Adamı Adam eden iştir(A).....	35
	Açlıkta Darı Ekmeği Helvadan Tatlı Gelir...	35
	Ustana Dik Bakarsan Kaybolur Gidersin, Hürmet Edersen Kat Kat Büyürsün(A).....	101
	Varsa Hünerin Her Yerde Vardır	
	Yerin(A).....	103
2.6. Sağlığa Duyulan Şükran	: Baş Sağlığı Dünya Varlığı(A).....	49
	Hasta Olmayan Sağlığın Kadrini	
	Bilmez(A).....	71
	Gençliğin Kıymeti İhtiyarlıkta	
	Bilinir(A).....	68
2.7. Kişilere Duyulan Şükran		
2.7.1. Aile Dışı Kişilere Duyulan Şükran		
2.7.1.1. Komşuya Duyulan Şükran	: Komşu Komşunun Külüne Muhtaçtır(A)...	79
	Komşu Hakkı Tanrı Hakkı(A).....	77
	Ev Alma Komşu Al(A).....	62
	Avlu Alma Komşu Al(A).....	64
	Komşu Hatırı(D).....	117
2.7.1.2. Dosta Duyulan Şükran	: Dostum Beni Ansın da O Koz da Çürük	
	Çıksın(A).....	59
	Sadık Dost Akrahan Yeğdir(A).....	86
	Dost Kara Günde Belli Olur(A).....	58
	Kara Gün Dostu(D).....	116
2.7.1.3. Türlü Sebeplerle Hatır İlişkisi		
Kurduğumuz Kişilere Şükran:	Bir Selam Bin Hatır Yapar(A).....	55
	Bir Fincan Kahvenin Kırk Yıl Hatırı	
	Vardır(A).....	52
	Çocuklukta Verilen Gönül	
	Akıldan Çıkmaz(A).....	54

Sana İyilik Eden Adama İyilik Edemezsen İyiliği Kesinlikle Unutma(A).....	54
Garibe Bir Selam Bin Altın Değer(A)...	64
Tuz Ekmek Hakkını Bilmeyen Kör Olur(A).....	95
Köpek Ekmek Veren Kapıyı Tanır(A)...	81
Hatır İçin Çiğ Tavuk Yenir(A).....	74
Kurt Komşusunu Yemez(A).....	84
Omuzda Taşımak(D).....	122
Hatırını Saymak(D).....	115
Adını Anmak(D).....	116
Ağızına Abdestle Anmak(D).....	116
El Üstünde Tutmak(D).....	116
Hatırı Sayılır(D).....	116
Kadrini Bilmek(D).....	116
Yer Öpmek(D).....	116
Minnettar Kalmak(D).....	119
Hatır Gönül Bilmek(D).....	114

2.7.1.4. Karşı Tarafa Yardımda

Bulunan Kişilere Şükran : Veren El Alan Elden Üstündür(A).....	105
Veren Eli Kimse Kesemez(A).....	107
İt Yal Yediği Kapıyı Bekler(A).....	75
Öpüp Başına Koymak(D).....	122

2.7.2. Aile İçi Kişilere Duyulan Şükran

2.7.2.1. Anneye Duyulan

Şükran : Ana Hakkı Tanrı Hakkı(A).....	37
Ana Gibi Yar Bağdat Gibi Diyar Bulunmaz(A).....	35
Adamı Adam Eden Anadır(A).....	137

2.7.2.2. Atalara Duyulan

Şükran : Atandan Fazla Bil Ama Arkasından Yürü(A).....	40
--	----

Atasını Tanımayan Allah'ını

Tanımaz(A).....42

2.7.2.3. Teyzeye Duyulan

Şükran

: Teyze, Ana Yarısıdır(A).....93

Anadan Sonra Kız Kardeş,

Aziz Kardeş(A).....95

2.7.3. Hem Aile İçi Hem Aile Dışı

Kişilere Duyulan Şükran

: Yaşlılara Hürmet Edersen, Yaşlandığında
Sana da Edilir Hürmet(A).....109

Su küçüğün Söz Büyüğün(A).....88

Ulular Köprü Olsa Basıp Geçme(A).....99

3. Hem Beşeri Hem Dini Değerleri Esas Alan Şükran

3.1. Hem Tanrıya Hem Ata

Duyulan Şükran

: Ata Binersen Allah'ı, Attan İnersen Atı

Unutma(A).....39

KAYNAKÇA

KİTAPLAR;

AKARSU, B. (1998). *Dil-Kültür Bağlantısı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

AKSOY, Ö. A. (1971). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.

AKSOY, Ö. A. (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

AYDIN, M. Ş. (2019). *Dinim İslam Temel Bilgiler*. İstanbul: Dib Yayınları.

BORATAV, P. N. (2015). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgesu Yayınları

BOYNUKALIN, M. (2012). *Teyze*. İslam Ansiklopedisi, C.41, s.58.

CHAVENNES, E. (2007). *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*. İstanbul: Selenge Yayınları.

Cicero, M. T. (1998). *Yaşlılık Dostluk*. (çev. A. Sarıgöllü, T. Tunga). İstanbul. Cumhuriyet Kitapevleri.

CİCERO, M. T. (2017). *Yaşlılık ve Dostluk*. (çev. A. Sarıgöllü). İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.

CİLACI, O. (1994). *Dua*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 9). İstanbul: TDV Yayınları.

ÇOBANOĞLU, Ö. (2020). *Tarihte ve Günümüzde Türk Boylarının Ortak Atasözleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

EBERHARD, W. (1942). *Çin'in Şimal Komşuları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ELÇİN, Ş. (1981). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ERDİ, S. (2005). *Divanü Lügati't - Türk*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi

ERGİN, M. (2004). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: Akçağ Yayınları.

ERGİN, M. (2017). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

GENCAN, T. N. (1979). *Dil Bilgisi*. İstanbul: Kanaat Yayınları.

HAS HACİB, Y. Kutadgu Bilig. *Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü*.

HÖKELEKLİ, H. (2013). *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi* (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

IZUTSU, T. (1975). *Kur'an'da Allah ve İnsan*. (Çev. Süleyman Ateş). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

İNAN, A. (1985). *Manas Destanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

İZGİ, Ö. (1987). *Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikaları)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

KLEİN, M. (2011). *Haset ve Şükran*. İstanbul: Metis Yayınları.

KORKMAZ, Z. (2003). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

KOŞAR, U. (2020). *Herkes Yüz Çevirse de Allah Sizin Sahibinizdir*. İstanbul: Destek Yayınları.

Kur'an-ı Kerim

KUŞÇU, Ü., KUŞÇU, H. (2005). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

MAU-TSAI, L. (2006). *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*. İstanbul: Selenge Yayınları.

MİKUSH, D.V. (2000). *Gazi Mustafa Kemal, Asya ile Avrupa Arasındaki Adam*. C.4 (Erendor, E. N. Çev.). İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.

OĞUZ, M. Ö., EKİCİ, M., AÇA, M., DÜZGÜN, D., AKARPINAR, R., ARSLAN, M., YILMAZ, A. M., ÖĞÜT EKER, G., ÖZKAN, T. (2017). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

ONG, W. J. (2010). *Sözlü ve Yazılı Kültür-Sözün Teknolojileşmesi*. İstanbul: Metis Yayınları.

ÖZÖN, M. N. (1943). *Türkçe Tabirler Sözlüğü I. Cilt*. İstanbul.

ÖZTÜRK, R., UYANIK, O. (2006). *Kumuk Atasözleri ve Deyimleri*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

- SEPETÇİOĞLU, M. N. (1998). *Dedem Korkut'un Kitabı*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- SOYKUT, İ.H. (1974). *Türk Atalar Sözü Hazinesi*. İstanbul: Ülker Yayınları.
- ŞEŞEN, R. (1998). *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- TARHAN, N. (2013). *Duyguların Dili*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- TEMİR, A. (1986). *Moğolların Gizli Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınlar.
- TOGAN, İ., KARA, G., BAYSAL, C. (2005). *Eski T'ang Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TÜMER, G. (1991). *Atalar Kültü*. İslam Ansiklopedisi, C.4, s.41-42.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara.
- Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: TDK Yayınları.

MAKALELER VE BİLİMSEL YAZILAR;

- ADAK, N. (2010). Sosyal Bir Problem Olarak İşsizlik ve Sonuçları, *Dergipark*, 21(2), s.105-116.
- ADIGÜZEL, N. (2019). Klasik Türk Şiirindeki Vefa Kavramının Mahmûd Nedîm Paşa Divanı'nda Tezahürü, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (17), 191-205.
- AK, A. (2006). Maturidi'nin Şükür Anlayışı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 185-194.
- AKBAŞ, A. (2018). Gençlik ve Önemi, *Diyanet Dergisi*.
- ALİ, M. (2015). Şeriatın Kestiği Parmak Acımaz, *İlim Cephesi İnternet Dergisi*.
- ALTINTAŞ, H. (2009). İnsani Değerler.
- ARPACI, F., ERSOY, A. F. (2007). Türk Toplumunda Yaşlılık: Yetişkin Bireylerin Yaşlılık Dönemi Görüşlerine İlişkin Bir Araştırma. 38. *Uluslar Arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 61-73.
- ASLAN, F. (2007). Kars Yöresi Âşıklarının Usta-Çırak Geleneği Bakımından Değerlendirilmesi, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 36(36), 41-77.

- ASLAN, F. (2008). Aşık Edebiyatı “Usta-Çırak Geleneği” İle Geleneksel Osmanlı Türk Müziği “Meşk Usulü” nün Karşılaştırılması, 233-254.
- AVCI, Ç. (2019). Teyze Olmanın Önemi, *Kadın ve Kadın Portalı*.
- AYDIN, A. (2015). Klasik Türk Edebiyatında Evliliğe Dair Menfi Düşünceler, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (15), 103-132.
- AYDIN, S. (2013). Kültürel Bir Miras Olarak Atasözlerinin Kullanımı Üzerine Türkçe Öğretmenlerinin Görüşleri, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 19(75), 173-189.
- BARDAKOĞLU, A. (1998). Hediye, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları*, 17, 151-155.
- BARS, M. E. (2014). Türk Kültüründe Anne ve Aşık Garip Hikayesinde Görünüşü, *Akademik Acil Tıp Dergisi*, (6), 82-94.
- BAŞ, B. (2002). Türkçe Temel Dil Becerilerinin Öğretiminde Atasözlerinin Kullanımı, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (12), 60-68.
- BAŞARAN, U. (2013). Atasözlerinin Kalıpsallığı Üzerine, *Turkish Studies*, 8(9), 757-770
- BAYCAR, A. (2019). Dini ve Sosyolojik Boyutlarıyla Dayanışma-Yardımlaşma Olgusu, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(39), 200-225.
- BİCER, R. (2017). Şeriat.
- BİLAL, M. (2018). Budizm İnancının Türk Devletleri Üzerindeki Etkisi, *Anasay Dergisi*, 2(6), 63-80.
- BOLSOY, N., SEVİL, Ü. (2006). Sağlık-Hastalık ve Kültür Erkileşimi, *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9(3), 78-87.
- BULDUK, S., SÜREN, T. (2007). Türk Mutfak Kültüründe Kahve, 299-309.
- CANLI, M. (2015). Nimetin Kıymetini Bilmek, *Yüzakı Dergisi*.
- CİHAN, S. (1986). Hz. Peygamberin Sünnetinde Selam ve İnsan Münasebetlerde Oynadığı Rol, (6), 1-14.
- COŞAR, M. (2008). Türk Kültüründe Hediyeğin Algılanışı, *Dergi Park*, 38(38), 33-48.

- ÇAKMAK, M. A., TEZCAN, R. (2016). Kutadgu Bilig'e Göre Türklerde Adalet Anlayışı, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 3(5), 177-183.
- ÇETİN, C., ANUK, Ö. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Yalnızlık ve Psikolojik Dayanıklılık: Bir Kamu Üniversitesi Öğrencileri Örnekleme, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 170-189.
- ÇETİN, N. (2020). Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlılıkla Yüzleşme Üzerine Bir Değerlendirme, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*.
- ÇIPLAK, F. (2014). Dost ve Dostluğun Önemi, *Çorum Haber Köşe Yazısı*.
- ÇİÇEK, H. (2017). Dostluğa Övgü: Cicero ve Mevlana, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 1-8.
- ÇİÇEKLİ, M. (2019). Teyze, Anne Yarısıdır, *Mercek Haber Gazetesi*.
- ÇİNEMRE, S. (2014). Türk Atasözlerindeki Dinî ve Ahlakî Motiflerin Eğitim-Öğretim Ortamında Kullanılması, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12, 99-122.
- DEMİR, M. (2012). Gündelik Yaşamda Selamlaşma ve Yemek Görgü Kurallarının Toplumlardaki Farklılaşması, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 18(70), 165-186.
- DEMİR, M. (2016). Şamanizm'de Hastalık Kavramı ve Tedavi Yaklaşımları, *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 6(1), 19-24.
- DEMİRTAŞ, S. (2018). Hediye ve Hediyeleşme Kavramlarından Hareketle Veliler Etrafında Anlatılan Efsaneler Üzerine Bazı Tespitler, *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara: Dumat Ofset Matbaacılık.
- DERE, M. (2015). Kanaat En Büyük Hazinedir, *Somuncu Baba Dergisi*, (127).
- DEVECİ, H., BELET, D., Türe, H. (2013). Dede Korkut Hikâyelerinde Yer Alan Değerler, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 294-321.
- DİLEK, M. (2008). Hadislerde Hayvan Bedenlerine Eziyete Engel Olma Örnekleri, *Harran Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(20), 201-210.
- DURSUN, A. (2018). Atasözlerine İşlevsel Bir Yaklaşım: Türk Halk Felsefesini Öğütlerle Anlamak, *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, 169-179.

- DURSUN, Ş. (2019). Dost Seçme Sanatı, *Yeni Vatan Gazetesi*.
- EKİNCİ, H. (2016). Değerler Eğitimi: Saygı. (Erişim tarihi:18.01.2021 21:10).
- ERDEM, E. (2011). *Komşuluk Hakkı*. Diyanet Aylık Dergisi.
- ERGİN, A., ÖZDİLEK, R. (2014). Değişen Babalık Rolü ve Erkek Sağlığına Etkileri, *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 11, 3-8.
- ERGÜ, M. (2020). Dünya Bizim Kültür Portalı.
- ERİKSON, E. H. (2003). Psikososyal Kimlik, M.D. Karacoşkun (Çev.), *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(2), 181-192.
- EROL, S. I. (2012). İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 24, (3-4-5), 46-70.
- ERSÖZ, Ö. L. (2020). Vefa ve Vefanın Önemi, *Kon Haber İnternet Gazetesi*.
- ESİN, O. (2017). Anlam Değişimleri ve Kullanım Alanları Yönünden Türk Kültüründe Tuz, *İdil Dergisi*, 6(31), 1001-1019.
- GASHİ, F. (2016). Dua ve Hayat Memnuniyeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği), 25(2), 1-29.
- GENÇOĞLU, G. (2017). Dede Korkut'ta Aile Kavramının Sosyal Genetiği Üzerine, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4(12), 120-145.
- GERÇİK, İ. Z. (2020). Türk Sosyal Karakteri Üzerine Kuramsal Bir Çalışma, *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 4(1), 1-23.
- GÖĞEBAKAN, Y. (2015). Karakteristik Bir Değer Olan Geleneksel Türk Evi'nin Oluşumunu Belirleyen Unsurlar ve Bu Evlerin Genel Özellikleri, *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 1(1), 41-55.
- GÖKCAN, M. (2018). Tasavvufta Kanaat Anlayışı ve Bireysel-Sosyal Etkileri, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(1), 95-129.
- GÖMEÇ, S. Y. (2019). Eski Türk Dininin Temel Özellikleri, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 84-124
- GÜLDÜR, Y. (2020). Eski Türklerde Evlilik ve Düğün Gelenekleri, *Türk Toyu Dergisi*.

- GÜNDOĞDU, M. (2020). Yaşlılara Saygı ve Hürmet, *Ocak Medya Köşe Yazısı*.
- GÜNDÜZ, T. (2002). Konar-Göçer. *İslam Ansiklopedisi*, 161-163.
- İŞİK, A. (2015). Türklerde Yardımlaşma ve Dayanışma, *Abdullah Işık Kişisel Blog Sayfası*.
- İNAN, S. (2019). Dede Korkut Hikâyeleri'nde Aile ve İkili İlişkiler, *Academia*.
- KÂHYA, E. (2016). Eski Türklerde Bilim, *Yeni Türkiye-Bilim ve Teknoloji Özel Sayısı*, 4(91), 7-33.
- KAPLAN, M. (2010). Sağlık ve Kültürün Buluştuğu Alan: Tıbbi Antropoloji, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 16(64), 225-235.
- KARCIOĞLU, U. (2017). Türk Kültüründe Atın Önemi ve Ata Sporlarımızdan Atlı Cirit Oyunu, *Anasay Dergisi*, (2), 167-198.
- KARDAŞ, F., YALÇIN, İ. (2018). Şükran: Ruh Sağlığı Alanında Güncel Bir Kavram, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10(1), 1-18.
- KENZHALİN, K. (2017). Türk Dünyasında Deyim Bilim Çalışmaları, *Dil ve Edebiyat Dergisi*, (43), 107-124.
- KESKİN, A. (2017). Türk Kültüründe Selamlaşma ve Vedalaşma Hakkında Genel Bir Değerlendirme, *Journal of Language and Literature*, (43), 125-146.
- KILIÇ, M. M. (2019). Minnettar İnsanlar Ne Yapar?.
- KIZILDAĞ, H. (2020). Atasözlerinin Salgın Hastalık ve Etkilerinden Koruma İşlevi: Covid-19 Salgını ve Türk Atasözleri, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(31), 1025-1039.
- KOCA, S. (1996). Türkler ve İslamiyet, *DergiPark*, 8(22), 263-286.
- KOCA, S. (2015). Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1-36.
- KOÇAK, K. (2012). Bozkır Kültüründe Alp Karakterinin Ortaya Çıkışında Türk Geleneklerinin Etkisi, *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi I*, 125-135.
- KOYUNCU, A. (2009). Küresel Kentte Komşuluk, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (22), 23-42.

- KÖKVER, M. (2018). Hatırlama ve Kur'an'ı Bağlamda Zikir, *Journal Of Analytic Divinity*, 2(3), 48-62.
- KURT, Ş. (2006). İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçları ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (51), 357-379.
- KYEONG, S., KİM, J., KİM, D. J., KİM, H. E., KİM, J. (2017). Effects Of Gratitude Meditation On Neural Network Functional Connectivity And Brain-Heart Coupling, *Scientific Reports*.
- MANDIRACIOĞLU, A., LÜLECİ, N. E., ÖZVURMAZ, S. (2017). Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri'nde Toplumun Yaşlılara Yönelik Görüşleri, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), 76-86.
- OĞUZ DURAN, N., TAN, Ş. (2013). Minnettarlık ve Yaşam Amaçları Yazma Çalışmalarının Öznel İyi Oluşa Etkisi, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 5(40), 154-166.
- OK, B. Tuz-Ekmek Hakkına, (37).
- ÖZCAN, H. (2001). Halk Şairlerinin Dilinde Tuz, *Milli Folklor Dergisi*, 13(52), 101-109.
- ÖZCAN, M. F. (2019). Orhun Yazıtlarındaki Atasözü ve Deyimlerin Günümüzdeki Karşılıklarına Yönelik İnceleme, *Journal of Language and Literature Studies*, 98-105.
- ÖZDEMİR, C. (2017). Dede Korkut Kitabında Saygı, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 16(16), 7-29.
- PUSMAZ, D. (1999). Kuran'da Şükür Kavramı, *Diyanet İlmi Dergi*, 35(3), 65-78.
- PUSMAZ, D. (2012). Yüksek Bir Duygu ve Yüce Bir Haslet: Vefa, *Diyanet Aylık Dergisi*.
- RÜZGÂR, B. (2019). Eski Bozkır Kavimlerinde Tıp ve Sağlık Alanında Üretilen Bilimsel Bilgi (Başlangıçtan Uygur Döneminin Sonuna Kadar), *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 420-433.
- SAK, R., NAS, E. (2020). Merhamet ve Merhamet Odaklı Terapi, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 64-84.

- SAMSAKÇI, M. (2007). Türk Kültür ve Edebiyatın Tuz ve Tuz-Ekmek Hakkı, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 36(36), 181-199.
- SARIKAVAK, K. (2017). Türk-İslam Geleneğinde Yaşlılara Verilen Değer, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 281-287.
- SAVRUN, E. (2013). Karşılaştırmalı Olarak Türk Kültüründe Nevruz.
- SELVİ, E. (2017-2018). Komşunun Duası, *Pusula Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*, (7).
- SİNAN, A. T. (2008). Deyim Kavramı Üzerine Notlar-I, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 91-98.
- SOYASALDI, M. (2010). Allah'ın Nimetlerine Şükretmek, *Somuncu Baba Dergisi*, (12).
- STERN, R., EMMONS, R. (2013). Gratitude as a Psychotherapeutic Intervention, *Journal of Clinical Psychology*.
- ŞENOL, D., ERDEM, S. (2017). Türk Toplumunda Hegemonik Erkekliğin İnşasında Toplumsal Süreçlerin Rolü, *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 33(9).
- ŞENOL, D., ERDEM, S. (2018). Babalık Kültürü ve Kimliği, *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*.
- ŞENTÜRK, H. (2008). Sosyal İlişkilerde Saygı Kavramı: Psikoloji ve Din Açısından Bir Bakış, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (20), 217-228.
- TAŞ, E. (2019). Erginlenme Törenlerinde Sempatik Büyüler, *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 365-391.
- TAZEBAY, U. (1997). Türk Örf ve Adetlerine Göre Sosyal Yardım Kurumları, *Bilim ve Kültür Dergisi*, (6), 180-183.
- TEMİZ, Y. E. (2014). Erdeme Dönüş Psikolojisi ve Mutluluk Yol., *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(31).

- TEZCAN, M. (1989). Folklorik ve Antropolojik Yönleriyle Hediye Geleneği ve Türk Kültüründeki Yeri, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(1), 29-36.
- TOKSÖZ, L. (2019). Japon Toplumunda Şükran Olgusu: Dil ve Kültür Bağlamında Bir İnceleme, *Söylem Filoloji Dergisi*, 4(2), 470-481.
- TOPBAŞ, O. N. (2009). Vefa Nedir?, *Ebedi Gençlik Dergisi*, (33).
- TOPBAŞ, O. N. (2019). İslam’da Vefanın Önemi ve Fazileti, *Yüzakı Dergisi*, (173).
- TOPRAK, A. (2019). Türk Kültüründe Misafirperverlik ve Sofra açmak/Sofra Çekmek (Samsun Örneği), *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 74-81.
- TUNÇ, S. (2011). Mesnevi’de Rahmet Kapısını Kapatan Hırs, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (25), 157-180.
- UÇKUN, R. (2015). Dede Korkut Kitabında Erginlenme ve Bireyleşme Sürecinde Sınama Motifinin İşlevi, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(2), 29-42.
- UĞUR ÇERİKAN, F. (2019). Türk Ailesinde Sofra Adabı, Denizli Örneği ve İşlevselliği, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, (8), 481-511.
- URFALI, A. (2016). Vefa Duygusu, *Online Kırmızılar Dergisi*.
- VATANDAŞ, C. (2003). Toplumsal Bir Değer Olarak Yardımlaşma ve Dilenciler, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 150-160.
- YAŞAR, F. Ö. (2007). Bilgi Toplumu Bağlamında Türk Atasözlerinde “Eğitim” ve “Bilgi” Kavramları Üzerine Düşünceler, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 146-158.
- YEĞİN, H. İ. (2017). Vefakârlık Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9), 119-132.
- YÜKSEL, A. OĞUZ DURAN, N. (2012). Minnettarlık Ölçeği’nin Yetişkinlere Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 1(1), 31-40.
- YÜKSEL, Y. (2005). Şükür, *Özlenen Rehber Dergisi*. (32).

ZEYBEKOĞLU, Ö. (2013). Günümüzde Erkeklerin Gözünden Babalık ve Aile, *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(2).

TEZLER;

AĞCA, M. (2015). *Eski Uygur Türkçesinde Dua/Alkış (Anlambilimsel Bir İnceleme)*. Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

AKGÖL, A. (2016). *Atasözlerinde Mizahın İşlevi*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

BAŞARAN, U. (2011). *Ahmet Şükrü Esen Defterlerinde Anonim Türk Halk Edebiyatı Ürünleri (Atasözü-Beddua-Bilmece-Deyim-Dua-Tekerleme-Fıkra)*. Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

ÇANAK, Ö. (2019). *İslam Öncesi Türk Kültüründe İnsani Değerler*. Sosyal Bilimler Enstitüsü/Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

GÖNEN, S. (2006). *Batı Türklerinin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma*. Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.

GÖNEN, Y. Ö. (2015). *Türk Atasözlerinde Sözlü İletişim Unsurlarının Sunumu*. Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

GÜNEY, A. (2002). *Türk Siyasal Kültüründe Devlet Anlayışı*. Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

YATAĞAN, M. (2010). *Özbek Halq Maqalları (Özbek Halk Atasözleri)*. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

YILMAZÖZ, Ü. (2010). *Kentsel Dönüşüm Sonrası Komşuluk İlişkileri*. Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

WEB SİTELERİ;

<https://tr.wiktionary.org> (erişim tarihi: 20.12.2021)

www.karabuk.ktb.gov.tr (erişim tarihi: 18.12.2021)

www.tokihaber.com.tr (erişim tarihi: 05.11.2021)

www. languages.oup.com.tr (erişim tarihi: 16.08.2021)

<https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 02.06.2022)

